

REDEGØRELSE FOR UDVIKLINGEN I OG OMKRING NATIONALPARK MOLS BJERGE

REDEGØRELSE SAMT EVALUERING AF NATIONALPARKENS INDSATS 2017-2022

FORORD	5
1. INDLEDNING	6
Baggrund for redegørelsen	6
Om Nationalpark Mols Bjerge	7
Konklusion på redegørelsen	8
Læsevejledning	9
2. GENERELLE FORHOLD	10
Klima	10
Planlægning i kommune, region og stat	11
Befolkning, bebyggelse og beskæftigelse	14
Interviewundersøgelser	15
3. BEVARE, STYRKE OG UDVIKLE NATUREN	18
Baggrund for indsatsområderne	19
Indsatsområde 1 - Mere biodiversitet i skovene	20
Indsatsområde 2 - Styrkelse af den særlige og truede overdrevs- og hedenatur	23
Indsatsområde 3 - Mere og bedre kortlægning af naturværdier og overvågning af naturplejeindsatsen	28
Indsatsområde 4 - Udvikling af nationalparkens kystområder og ferske vande	30
4. BEVARE OG STYRKE DE LANDSKABELIGE OG GEOLOGISKE VÆRDIER I DET UNIKKE ISTIDSLANDSKAB	34
Baggrund for indsatsområderne	35
Indsatsområde 5 - Viden om nationalparkens unikke landskabsdannelse	35
Indsatsområde 14 - Synliggørelse af og adgang til geologiske strukturer, profiler og landskabsserier	37
5. BEVARE OG STYRKE NATIONALPARKENS KULTURMILJØER OG KULTURHISTORISKE HELHEDER OG ENKELTELEMENTER	38
Baggrund for indsatsområderne	39
Indsatsområde 6 - Kortlægning af særlige og truede kulturmiljøer	40
Indsatsområde 7 - Sikring af fysisk kulturarv og kulturmiljøer	42
Indsatsområde 15 - Etablere åbne arkæologiske udgravninger	46
6. STYRKE MULIGHEDERNE FOR FRILUFTSLIV OG SÆRLIGE NATUR- OG KULTURHISTORISKE OPLEVELSER I DET VARIEREDE KYST- OG KULTURLANDSKAB, HERUNDER I BYMILJØER	48
Baggrund for indsatsområderne	49
Indsatsområde 8 - Styrkelse af alsidigt friluftsliv	49
Indsatsområde 9 - Håndtering af trafikale forhold	54
7. STYRKE FORSKNING, UNDERVISNING, NATURVEJLEDNING OG FORMIDLING AF DE LANDSKABELIGE, GEOLOGISKE, NATUR- OG KULTURHISTORISKE OG FRILUFTSMÆSSIGE VÆRDIER	56
Baggrund for indsatsområderne	57
Indsatsområde 10 - Forbedre gæsteformidlingen	57
Indsatsområde 11 - Styrke læring om nationalparken	60
Indsatsområde 16 - Styrkelse af aktivitetsniveauet i forhold til natur- og kulturarrangementer	62
8. STØTTE EN UDVIKLING TIL GAVN FOR LOKALSAMFUNDET, HERUNDER ERHVERVSLIVET, MED RESPEKT FOR BESKYTTELSESINTERESSERNE	64
Baggrund for indsatsområderne	65
Indsatsområde 12 - Udvikling af turisme og erhverv	66
Indsatsområde 13 - Inddragelse af lokalsamfundet og frivillige	72

FORORD

Nationalpark Mols Bjerge har i 2019 fejret sit 10-årsjubilæum – og står nu foran at skulle lave sin tredje nationalparkplan, der skal gælde for den seksårig periode 2024-30. Den skal afløse den foregående plan for perioden 2018-24. Formålet med denne redegørelse er at skabe et solidt grundlag for det forestående arbejde med at udarbejde den nye nationalparkplan.

De danske nationalparker omfatter nogle af Danmarks mest enestående og værdifulde landskaber og naturområder, der har stor betydning for os danskere, men også nyder international opmærksomhed. De rummer tilsammen en imponerende palette af de vigtigste danske landskaber og naturtyper.

Nationalpark Mols Bjerge er en af de fem danske nationalparker og ligger i et smukt istidslandskab med tydelige aftryk fra det ungbaltiske isfremstød, der kom fra sydøst for 18.000 år siden. Da klimaet ændrede sig, stoppede isen sin fremdrift og begyndte at smelte. Der opstod et inferno af is og vand, der blandt andet skabte det markante dødislandskab i Mols Bjerge.

Mange år senere kom mennesket til området og levede i og af naturen. Mennesket og dets husdyr har derved skabt

kulturlandskaber af uhyre høj naturværdi. De afgræssede arealer er nu levested for mange særlige og truede arter af dyr og planter. Det er arter, der for at overleve, har brug for næringsfattig jord, aflejret af isen, og solens stråler, som dyrene ved at græsse sørger for når helt ned til jordoverfladen.

Nærværende redegørelse dækker årene 2017-2023. De skæve årstal i forhold til planperioderne skyldes, at det tager omkring et år at tilvejebringe en ny nationalparkplan. For at danne baggrund for arbejdet med den, må redegørelsen således nødvendigvis foreligge i året forud for påbegyndelse af arbejdet med en ny plan.

Redegørelsen indeholder en generel del om udviklingen i nationalparken og en evaluering af nationalparkens arbejde i de forgangne seks år med afsæt i den handleplan og de indsatser, der blev prioriteret i planen for 2018-24.

Tak til Nationalpark Thy, der er den første af de danske nationalparker, der har lavet sin tredje nationalparkplan, og hvis arbejde vi har ladet os inspirere af.

God læselyst

1. INDLEDNING

BAGGRUND FOR REDEGØRELSEN

En nationalparkplan skal beskrive nationalparkbestyrelsens visioner for parkens udvikling på henholdsvis kort, mellem-lang og lang sigt. I nationalparkplanerne opsætter bestyrelserne for de danske nationalparker således målsætninger, prioriteringer og handleplaner for parkernes kommende seksårige driftsperioder.

Nationalpark Mols Bjerger fik sin første nationalparkplan i 2012 og sin anden plan i 2018. De danske nationalparker skal ifølge nationalparkloven revidere sine nationalparkplaner hvert sjette år, hvorfor Nationalpark Mols Bjerger i skrivende stund står foran arbejdet med at lave en ny nationalparkplan for årene 2024-30.

Nationalparkerne skal i deres planarbejde naturligvis tage afsæt i de formål og målsætninger, der ifølge lov og bekendtgørelse gælder for den pågældende nationalpark.

Bekendtgørelsen for Nationalpark Mols Bjerger beskriver følgende formål for nationalparken:

- 1) at bevare, styrke og udvikle naturen, dens mangfoldighed, kontinuitet, sammenhæng og frie dynamik, især for de nationalt betydningsfulde kyst-, overdrevs- og skovlandskaber,
- 2) at bevare og styrke de landskabelige og geologiske værdier i det unikke istidslandskab,
- 3) at bevare og styrke Nationalparkens kulturmiljøer og kulturhistoriske helheder og enkeltelementer,
- 4) at styrke mulighederne for friluftsliv og særlige natur og kulturhistoriske oplevelser i det varierede kyst- og kulturlandskab, herunder bymiljøer,
- 5) at styrke forskning, undervisning, naturvejledning og formidling af de landskabelige, geologiske, natur og kulturhistoriske og friluftsmæssige værdier og
- 6) at støtte en udvikling til gavn for lokalsamfundet, herunder erhvervslivet med respekt for beskyttelsesinteresserne.

Bekendtgørelsen opsætter også følgende målsætninger for nationalparken:

- 1) De væsentligste naturtyper som lavvandede havområder, strandenge, strande og kystskrænter, overdrev, løv- og fyrreskove skal bevares, og deres udbredelse,

kvalitet og mangfoldighed styrkes. De skal beskyttes mod tilgroning, afvanding, næringsstofberigelse, invasive arter m.v. og udvikles til at blive bæredygtige og dynamiske økosystemer med naturlig vandbalance m.v.

- 2) Der skal skabes større sammenhæng mellem Nationalparkens naturområder, herunder især overgange mellem kyst-, overdrevs- og skovarealer.
- 3) Der skal udlægges sammenhængende skovområder, hvor plantager omlægges til lysåbne og naturnært drevne skove domineret af hjemmehørende træarter og buske, og områder med åben græsningsmosaik med sandmarker skal bevares og styrkes.
- 4) Nationalparkens karaktergivende landskabselementer og markante geologiske formationer, herunder randmoræner og dødislandskaber, skal bevares og synliggøres.
- 5) Kulturmiljøer og kulturhistoriske helheder og enkeltelementer, der fortæller om brugen af landskab, natur og kyst, skal bevares, synliggøres og gøres tilgængelige, især færdselsveje, fortidsminder, borg- og mølleanlæg, herregårds- og landsbymiljøer samt Ebeltofts historie-som købstad. Viden om de nævnte miljøer, helheder og enkeltelementer skal udbygges.
- 6) Mulighederne for friluftsliv, naturoplevelser og kulturhistoriske oplevelser skal styrkes.
- 7) Udvikling af friluftsliv og turisme skal ske på et bæredygtigt grundlag og i samarbejde med lokalbefolkningen og turisterhvervet.
- 8) Beskrivelse og håndtering af trafikale forhold i Nationalparken, herunder Mols Bjerger området, for at sikre en øget tilgængelighed uden at øge generne fra trafikken.
- 9) Særligt sårbare naturområder skal beskyttes mod slitage og forstyrrelse ved hjælp af planlægning af stiforløb og formidling m.v.
- 10) Formidling og naturvejledning af Nationalparkens landskabsdannelse, natur- og kulturhistoriske og friluftsmæssige værdier og adgangsforhold skal styrkes og koordineres i samarbejde med lokale aktører gennem udbygning og etablering af aktiviteter, servicefunktioner og faciliteter.
- 11) Forskning skal understøttes og undervisning styrkes gennem etablering af faciliteter og undervisningstilbud, herunder tilbud der understøtter natur-, kultur- og miljøbevidstheden hos børn og unge.
- 12) Udviklingen af Nationalparken skal ske i samspil med omgivelserne.
- 13) Nationalparkens udvikling skal følges og evalueres.

Forud for nationalparkbestyrelsens udarbejdelse af et forslag til ny nationalparkplan skal bestyrelsen ved offentlig annoncering indkalde ideer og forslag til planens indhold.

Denne redegørelsen for udviklingen i nationalparken og evaluering af opnåede resultater for indeværende planperiode danner grundlag for den indledende offentlighedsfase.

Indkaldelsen af ideer og forslag til den kommende nationalparkplan indledes umiddelbart efter årsskiftet 2022-23, hvorefter bestyrelsen påbegynder selve revisionen af nationalparkplanen.

OM NATIONALPARK MOLS BJERGER

Da Nationalpark Mols Bjerger blev indviet i august 2009, fik Danmark sin anden nationalpark. I dag er Nationalpark Mols Bjerger en ud af fem danske nationalparker – der er tre nationalparker i Jylland og to på Sjælland.

I 2020 indgik regeringen en aftale med Radikale Venstre, SF, Enhedslisten og Alternativet om at etablere naturnationalparker i Danmark. Her skal naturen i højere grad kunne udvikle sig på naturlige præmisser uden landbrug, og skov henlægges som urørt skov. Der bliver udsat store græssende dyr, som skal skabe natur og levesteder for dyr og planter. De græssende dyr skal være med til at sikre, at områderne ikke bliver til tæt, mørk skov, og at enge, heder og overdrev fortsat tilbyder egnede levesteder for tilknyttede dyr og planter.

Mens lovgiver har etableret de danske nationalparker som uafhængige fonde under den statslige forvaltning, driver Naturstyrelsen de nye naturnationalparker.

Nationalpark Mols Bjerger er 180 kvadratkilometer stor. Af det areal er 40 kvadratkilometer havområder. Nationalparken ligger på Djursland i den sydlige del af Syddjurs Kommune og udgør hele 20 procent af kommunens areal.

Nationalparken indeholder en varieret og sjælden natur i et istidslandskab med markante geologiske særpræg. Her er betydelige lysåbne hede- og overdrevsarealer, men også kystlandskaber og store skove. Nationalparken rummer des-

uden landbrugsarealer, landsbyer og søkøbstaden Ebeltoft. 20 procent af nationalparkens landareal er i offentlig eje, mens de resterende 20 procent er i privat eje. Der gælder de samme regler i nationalparken som udenfor – også i forhold til færdsel på henholdsvis offentlige og private arealer.

Nationalparkens midler bliver fastsat årligt i finansloven:

Bevilling på finansloven	
2023	8.600.000
2022	9.500.000
2021	9.400.000
2020	9.300.000
2019	9.200.000
2018	7.900.000
2017	7.700.000

I 2023 nedsættes bevillingen til de danske nationalparker markant. Mols Bjerger går fra en bevilling på 9.500.000 kr. i 2022 til 8.600.000 kr. i 2023 svarende til en nedsættelse i den årlige bevilling på finansloven på 9,47 procent.

Miljøministeren udpeger en bred sammensat bestyrelse til at lede nationalparken, der har til formål at etablere og udvikle nationalparken inden for de rammer, som er fastsat i lov og bekendtgørelse om Nationalpark Mols Bjerger.

Bestyrelsen består i 2022 af en formand samt 12 repræsentanter fra kommune, stat og interesseorganisationer samt en repræsentant for nationalparkrådet:

- Formand Helle Hegelund
- Søren Rasmussen, Naturstyrelsen
- Flemming Nielsen, Friluftsrådet
- Jeppe Kristian Hansen, Danmarks Naturfredningsforening
- Else Brask Sørensen, VisitDenmark
- Kit Purup, Dansk Skovforening
- Rita M. Buttenschøn, Dansk Botanisk Forening
- Karen Thingstrup, Danmarks Jægerforbund
- Jens Søgaard, Landbrug og Fødevarer
- Joy Klein, Dansk Ornitologisk Forening
- Rikke Milbak, Vild Med Vilje
- Jesper Yde Knudsen, Syddjurs Kommune
- Jesper Bækgaard, Mols Bjerger Nationalparkråd

Bestyrelsen har nedsat et nationalparkråd, der er rådgivende for nationalparkbestyrelsen i sager af større betydning og om principielle spørgsmål:

- Formand Kim W. Olesen, Ebeltoft Håndværker- og Borgerforening
- Bent Vad Odgaard, Dansk Geologisk Forening
- Anni Kjeldsen, Molslaboratoriet, Naturhistorisk Museum Århus
- Klaus Bertram Mikkelsen, Foreningen af private Lodsejere i og omkring Mols Bjerger
- Jesper Bækgaard, Museum Østjylland
- Jakob Vedsted, Museumsforeningen for Ebeltoft og omegn
- Anna Søgaard Nielsen, BLIS - Foreningen for By- og Landskabskultur i Syddjurs
- Klaus Vaad, Karpenhøj Naturcenter
- Lars Mandrup, DGI-Østjylland
- Flemming Skov, Aarhus Universitet, Institut for Ecoscience
- Flemming Hørsted, Danmarks Sportsfiskerforbund, Dansk Fritidsfiskerforbund og Dansk Amatørfiskerforening
- Ole Wolf, Djurslands Udviklingsråd (DUR), Syddjurs
- Trine Grejsen, Djurslands Udviklingsråd (DUR), Norddjurs
- Carsten Skivild, Rønne Distriktsråd
- Hanne Sloth, Handel Syddjurs
- Martin Hedegaard, Mols i Udvikling
- Peter Brinks, Nationalpark Mols Bjerges Servicenetværk

Bestyrelsen betjenes af et sekretariat bestående af en nationalparkchef og i skrivende stund syv faste medarbejdere. Sekretariatet har desuden ofte praktikanter i kortere eller længevarende forløb fra eksempelvis videregående uddannelser eller ledige i virksomhedspraktik.

KONKLUSION PÅ REDEGØRELSEN

Denne redegørelsen for udviklingen i Nationalpark Mols Bjerger og evaluering af opnåede resultater for indeværende planperiode skal danne baggrund for arbejdet med en ny nationalparkplan for 2024-30.

Ser man på udviklingen i nationalparken de seneste seks år, er især Folketingets beslutning om at etablere en nationalpark i hjertet af Mols Bjerger og at henlægge blandt andet Kalø-skovene til urørt skov betydelige landvindinger i forhold til at bevare og udvikle naturværdierne i nationalparken. Omvendt vil klimaændringer på endnu længere sigt få alvorlige negative konsekvenser for biodiversiteten på de lavtliggende kystnære strandenge og betyde, at hedelandskabet svinder ind og i det østlige Danmark langsomt vil blive omdannet til overdrev.

I forhold til nationalparkens arbejde med handleplanen med 16 indsatsområder, som blev vedtaget i forbindelse med Nationalparkplan 2018-24, er en del mål nået, mens færre mål enten kun delvist eller slet ikke er nået:

- 1. Mere biodiversitet i skovene**
- Alle mål i indsatsområdet er nået.
- 2. Styrkelse af den særlige og truede overdrevs- og hedennatur**
- Fem mål er nået, mens andre fem mål er delvist nået.
- To mål er ikke nået, idet nationalparken har fravalgt at arbejde videre med dem, fordi de efter nye oplysninger er fundet mindre relevante.
- Samlet er nationalparken nået meget langt med indsatsområdet og vil i arbejdet med ny nationalparkplan revurdere de delvist nåede mål.
- 3. Mere og bedre kortlægning af naturværdier og overvågning af naturplejeindsatsen**
- Tre mål er indfriet.
- Et mål er ikke nået. Det er en administrativ opgave, som der vil blive fulgt op på i arbejdet med ny nationalparkplan.
- 4. Udvikling af Nationalparkens kystområder og ferske vande**
- Seks mål er nået, mens andre tre mål er delvist nået.
- Kun ét mål er ikke nået og vil blive revurderet i arbejdet med ny nationalparkplan.
- Samlet er nationalparken nået langt med indsatsområdet og vil i arbejdet med ny nationalparkplan revurdere de delvist nåede mål.
- 5. Viden om Nationalparkens unikke landskabsdannelse**
- Alle mål i indsatsområdet er nået.
- 6. Kortlægning af særlige og truede kulturmiljøer**
- Alle mål i indsatsområdet er nået.
- 7. Sikring af fysisk kulturarv og kulturmiljøer**
- To mål i indsatsområdet er nået, mens andre fire mål er delvist nået.
- Samlet er nationalparken godt i gang med indsatsområdet og vil i arbejdet med ny nationalparkplan revurdere de delvist nåede mål.
- 8. Styrkelse af et alsidigt friluftsliv**
- Seks mål er nået, og et mål er delvist nået.
- Et mål er ikke nået og vil blive revurderet i arbejdet med ny nationalparkplan.

- Samlet er nationalparken nået meget langt med indsatsområdet og vil i arbejdet med ny nationalparkplan revurdere det delvist nåede mål.

9. Håndtering af trafikale forhold

- Tre mål er nået.
- Et mål er ikke nået og vil blive revurderet i arbejdet med ny nationalparkplan.

10. Forbedre gæsteformidlingen

- Otte mål er nået.
- To mål er ikke nået. Det ene af dem er realiseringen af Besøgscenter Nationalpark Mols Bjerger, som nationalparken vil arbejde videre med i kommende planperiode. Det andet mål vil blive revurderet i arbejdet med ny nationalparkplan.

11. Styrke læring om Nationalparken

- Tre mål er nået, mens et mål er delvist nået.
- Et mål er ikke nået, idet nationalparken har fravalgt at arbejde videre med det, fordi det viste sig unødvendigt.
- Samlet er nationalparken nået langt med indsatsområdet og vil i arbejdet med ny nationalparkplan revurdere det delvist nåede mål.

12. Udvikling af turisme og erhverv

- Syv mål er nået, mens andre to mål er delvist nået.
- Samlet er nationalparken nået meget langt med indsatsområdet og vil i arbejdet med ny nationalparkplan revurdere de delvist nåede mål.

13. Inddragelse af lokalsamfund og frivillige

- To mål er nået.
- Et mål er ikke nået. Det afventer, at Besøgscenter Nationalpark Mols Bjerger bliver realiseret.

Herefter følger de tre indsatsområder, der ifølge nationalparkplanen kun skulle indfries, såfremt det måtte vise sig mulighed herfor:

14. Synliggørelse af og adgang til geologiske strukturer, profiler og landskabsserier

- Alle mål i hele indsatsområdet er nået.

15. Etablere åbne arkæologiske udgravninger

- To mål er nået, mens et mål delvist er nået, men vil blive fulgt op på.
- Et mål er ikke nået, idet nationalparken har fravalgt at arbejde videre med det, fordi det viste sig unødvendigt.

16. Styrke aktivitetsniveauet i forhold til natur- og kulturarrangementer

Alle mål i hele indsatsområdet er nået.

Denne kvantitative opgørelse viser, at 62 mål er nået, 17 mål er delvist nået og kun 11 er ikke nået.

Af de 11 ikke nåede mål er det ene mål realiseringen af Besøgscenter Nationalpark Mols Bjerger, og endnu et mål relaterer sig til det.

Af de tilbageblevne 9 ikke nåede mål er 4 mål opgivet, fordi forhold har ændret sig, og/eller der er kommet nye oplysninger, så nationalparken ikke har ønsket at arbejde videre med målene.

LÆSEVEJLEDNING

I kapitel 2 kan du læse en kortfattet redegørelse for den mere overordnede samfundsudvikling inden for forskellige områder, som påvirker nationalparkens vilkår.

Nationalparken har desuden iværksat en undersøgelse af befolkningens og virksomheders syn på og forventninger til nationalparken. Resultaterne af undersøgelsen vil også blive gennemgået.

I de næstfølgende kapitler 3-8 kan du læse beskrivelser af konkrete tiltag og resultater inden for nationalparkens arbejdsområder og en evaluering af nationalparkens arbejde med sine 16 indsatsområder, som de blev beskrevet af den daværende bestyrelse i Nationalparkplan 2018-24 for Nationalpark Mols Bjerger.

Denne del af redegørelsen følger i sin opbygning nationalparkens formål og målsætninger, som de er beskrevet i bekendtgørelsen om Nationalpark Mols Bjerger. Når nationalparkens indsatsområder går på tværs af flere formål og målsætninger, hvilket er tilfældet i flere indsats, vil nationalparkens mål med forskellig vægt være omtalt i flere afsnit, ligesom vi henviser på tværs af indsatsområderne.

For hver indsats har vi foretaget en evaluering af arbejdet med at føre indsatsen ud i livet. Vi refererer i teksten til indsatskemaet med de prioriterede mål, og vi har farvelagt skemaet, så det er let at se, om konkrete mål er nået, delvist nået eller ikke nået. Endelig giver vi anbefalinger til den kommende planperiode for hvert af indsatsområderne.

2. GENERELLE FORHOLD

En række forhold spiller på forskellig vis ind i nationalparkens arbejde med opfylde de formål, der er bestemt i nationalparkloven og bekendtgørelse om Nationalpark Mols Bjerger.

I dette kapitel kan du således læse om den mere overordnede samfundsudvikling, der har betydning i forhold til nationalparkens udvikling og ind i arbejdet med at udforme en ny seksårig nationalparkplan.

Nationalparken har desuden, som led i denne beskrivelse, bestilt analysefirmaet Epinion til at udføre en interviewundersøgelse blandt lokale borgere og lokalt erhverv. Der blev tilsvarende lavet en Epinion-undersøgelse i 2016 som led i forarbejdet forud for nationalparkplan 2018-24. Det giver et godt sammenligningsgrundlag i forhold til udviklingen i området efter 2016. Resultaterne af Epinionundersøgelsen vil blive gennemgået i slutningen af kapitlet.

KLIMA

Ekspert er enige om, at jordens klima er under forandring. Klimaændringerne vil også få betydning for naturindholdet i Nationalpark Mols Bjerger.

Parisaftalen, der blev indgået mellem 196 lande i FN i 2015, handler om at begrænse den globale temperaturstigning i forhold til 1990 til under 2 grader celsius og om at arbejde for at begrænse den til 1,5 grader. Den globale temperatur er steget med ca. 0,8 grader siden 1900. Hvis temperaturstigningen på jorden fortsætter med at stige som nu, vil temperaturen i år 2100 i værste fald være steget med 4,9 grader, forudså FN's klimapanel (IPCC) i 2014. I den nyeste rapport fra IPCC i 2022 er konklusionerne tydelige i forhold til, hvilken massive omstilling der skal til for at overholde målet om højst 1,5 graders opvarmning fra Parisaftalen. Der skal meget større reduktioner til. Det er en enorm global udfordring, som kræver hidtil uset handling og internationalt samarbejde.

Opgørelser fra DMI viser, at også Danmark er blevet vådere, varmere og mere solrig over de sidste knap 150 år. Den gennemsnitlige årlige temperatur varierer fra sted til sted og

fra år til år, men for landet som helhed er den ca. 8,3 grader. De ti varmeste år i Danmark ligger fra 1930'erne og frem til nu, men de fleste i de sidste årtier, hvor landstemperaturen har en kraftigt stigende tendens. Siden 1870'erne er temperaturen i Danmark steget med ca. 1,5 grader. Da varm luft kan indeholde mere vanddamp, er der hyppigere de rette forhold for kraftige skybrud. Man forventer fortsat en udvikling med varmere, vådere og mere blæsende vejr. Ekstreme vejrhændelser vil ske oftere og med øget intensitet og varighed. Temperaturen vil stige, så vintrene bliver mildere, og somrene varmere. Havvandstanden vil stige, og i mange områder må vi forvente, at grundvandet kommer til at ligge højere end nu. Forskere forudser en havstigning på cirka en meter i år 2100 som følge af global opvarmning.

I Nationalpark Mols Bjerger kan det få alvorlige negative konsekvenser for biodiversiteten på de lavtliggende kystnære strandenge.

Oversvømmelse og erosion er reelle trusler mod de danske kyster, og der er risiko for, at nationalparkens sårbare bestande langs lavtliggende kyster risikerer at forsvinde med oversvømmelser. Kystnaturen kan nemlig ikke altid rykke længere ind i landet, fordi der er forhindringer som bygningsmasse, veje, stier eller gødgede marker. Det betyder, at muligheden for reetablering af naturen længere inde i landet er meget ringe.

Til eksempel har nationalparken gennemført optælling og registrering af den salttålede art jordbærkløver og den sjældne og truede art smalbladet hareøre. Netop smalbladet hareøre står på lokaliteter, nemlig Kalø-strandenge (i tre delområder med ca. 1.150 planter) og Ahl Nordstrand (i to delområder med ca. 850 planter).

Efter registreringerne er de to arter blevet matchet med et terrænkort med det officielle scenarie, der angiver en havstigning på 80 cm i år 2100. Det viser, at lidt over 20 procent af forekomsterne af jordbærkløver og ca. tredjedele af den ekstremt sjældne hareøre vil være under vand i 2100. Det kan endda være værre end det, idet ingen af arterne kan gro i strandkanten. De står sjældent under 50 cm over havniveau.

Af Kystdirektoratets nye nationale kortlægning af trusler og afværgeforanstaltninger i forhold til klimaændringer fremgår det, at direktoratet både ved Kalø og Ahl ikke anbefaler implementering af ny kystbeskyttelse, men at det stigende risikoniveau over tid accepteres. Der er altså ikke taget højde for, hvordan det vil påvirke naturen på stedet, men kun bebyggelse og infrastruktur. Effekten af anbefalingen vil på de steder således være, at kystlinjen og havet rykker ind i land.

Begge steder er der arealanvendelse og for eksempel veje og stier i baglandet, hvilket forhindrer strandengene i at brede sig ind i baglandet og tage sin plads. Det illustrerer meget godt, hvordan nationalparkens strandenge vil blive klemte af havet fra kystsiden og i baglandet af eksempelvis bebyggelse, landbrugsland, diger og skrånninger.

Danmark har 7.300 kilometer kystlinje og blandt andet derfor en meget stor del af Europas kystnatur. Der er knyttet noget af vores fineste biodiverse natur til kystnaturen. Der er næsten ikke andre steder i landet med blottet, oprindelig jordbund, der går helt tilbage til istiden. Det kan være kalkholdigt grus, plastisk ler og andet, hvortil der knytter sig særlige arter. Vi mennesker har desuden indrettet os, så bygninger og landbrug ikke går helt ud til vandlinjen, og det har givet plads til naturen. Endelig har vi ved kysterne skrænter, der ikke står mange steder inde i landet, hvor solen kan stå vinkelret ind på skrånningen og bage, så eksempelvis en art som blå anemone har det godt og lunt.

Forskere fra Københavns Universitet har ledet et europæisk netværk af klimaforsøg, herunder ved Molslaboratoriet i Nationalpark Mols Bjerger. I forsøgene har man foretaget eksperimentel ændring af temperatur, nedbør og atmosfærisk CO₂-koncentration. Forsøgene viser, at vegetationen på heden generelt er robust og hurtigt regenererer efter forstyrrelser som for eksempel brand eller sygdomsangreb. Hedelyng er derimod meget sensitiv over for kombinationen af forstyrrelse og klimaændringer, specielt tørke, hvis den skal genetablere sig fra frø. Konklusionen er derfor, at et forandret klima med længere tørre perioder om somrene vil betyde, at hedelandskabet svinder ind og i det østlige Danmark langsomt vil blive omdannet til overdrev.

PLANLÆGNING I KOMMUNE, REGION OG STAT

En række forhold i kommune, region og stat har betydning for udviklingen i nationalparken.

Kommune

Syddjurs Kommunes seneste kommuneplan er for årene 2020-2032 og blev vedtaget af byrådet 16. december 2020. Kommuneplanen er grundlaget for anvendelse af arealer og hensyntagen til naturen i kommunen.

Planen tager afsæt i strategien "Vision og udviklingsstrategi 2018-2030", der blev vedtaget 28. november 2018 som grundlag for den kommende beslutning om revisionen af Kommuneplan 2016. Visionen har titlen "Vi gør det - sammen" og lægger stor vægt på samskabelse. Det var byrådets ønske at skabe et stærkt fællesskab i Syddjurs med borgere, virksomheder og organisationer – faktisk alle – om at udvikle fremtidens Syddjurs. Nationalparken samarbejder tæt med kommunen inden for alle nationalparkens fagområder og på ledelsesniveau.

I indledningen til kommunens vision står der: *"Syddjurs Kommune er Aarhus-regionens mest attraktive bosætningskommune. Det er byrådets mål, at kommunen er det bedste sted i Østjylland at bo, opleve, besøge, gå på arbejde og drive virksomhed. Byerne i letbanebåndet og byerne i kystbåndet ved Kalø Vig er nære forstæder til Aarhus, der tiltrækker børnefamilier fra Aarhus. Nationalpark Mols Bjerger og Ebeltoft suppleret med en bred variation af attraktioner er fundamentet for en turisme i vækst. Landdistrikterne og landsbyerne arbejder sammen i engagerede fællesskaber, hvor borgere, der foretrækker at bo tæt på naturen, kan finde den rette bolig. Overalt i kommunen er det muligt at leve et aktivt liv, med nærhed til natur, god kommunal service og tæt tilknytning til erhvervs- og arbejdsmarkedet i det østjyske bybånd."*

Nærheden til naturen beskrives i indledningen til visionen. Hensynet til naturen kommer desuden til udtryk i dele kommuneplanen, hvor biodiversiteten har en særlig plads:

”Biodiversiteten er generelt under pres i den danske natur, fordi den menneskeskabte påvirkning og brug af landskabet reducerer levesteder for planter og dyr, og sammenhængen-de korridorer for spredning af plante- og dyreliv forsvinder. Byrådet vil derfor arbejde med at skabe sammenhængende natur, så dyr og planter kan sprede sig naturligt, og levesteder sikres til gavn for biodiversiteten.”

Netop sammenhængende natur og korridorer for spredning af plante- og dyreliv har allerhøjeste prioritet i nationalparkens arbejde med natur og biodiversitet.

Nationalparken har et tæt samarbejde med kommunen om BiodiverCity, der er et 12 kilometer langt bælte af sammenhængende natur gennem Ebeltoft. Projektet er fostret i nationalparken og gav i 2022 Syddjurs en pris for mest intelligente naturprojekt i Miljøministeriets kommunedyst ”Danmarks vildeste kommune”. Begrundelsen for at tildele Syddjurs prisen var afgrænsningen af bynære arealer ved Ebeltoft i samarbejde med lokale dyreejere. Nationalparken samarbejder også med Syddjurs Kommune om en række andre naturprojekter som eksempelvis Vores Vilde Haver, der er et foreningsprojekt, som hjælper lokalområderne i Syddjurs med at få mere vild natur.

Det skal her også nævnes, at de danske kommune siden 2017 har skullet udarbejde et såkaldt Grønt Danmarkskort som del af deres kommuneplaner for at få et samlet overblik over eksisterende natur, og hvor der i fremtiden kan planlægges ny natur. I Syddjurs Kommune følger udpegningen af disse områder altovervejende nationalparkgrænsen. Dermed understøtter nationalparkens arbejde med sikring og bevarelse af naturværdier grundlaget for Det Grønne Danmarkskort. Nationalparkens marine områder indgår dog ikke i Det Grønne Danmarkskort.

I indledningen til Syddjurs Kommunes vision nævner byrådet også, at Nationalpark Mols Bjerger og Ebeltoft, suppleret med en bred variation af attraktioner, er fundamentet for en turisme i vækst. Der peges dog også på, at det skal være en bæredygtig turisme, hvor der tages hensyn til naturen: *”Den lange kyststrækning og naturen er et væsentligt aktiv for vækst i turismeerhvervet i Syddjurs Kommune” og ”Udviklingen af turismen skal foregå på en måde, så naturen, som er fundamentet for turismen i Syddjurs, ikke nedslides eller forsvinder. Det betyder, at udviklingen skal ske på et bæredygtigt grundlag, hvor balancen mellem benyttelse og beskyttelse skal iagttages, når turismen udvikles.”*

Lokal turisme skal være i balance med naturen. Det er netop nationalparkens mål i sit arbejde med turisme at fokusere på en ansvarlig udvikling, der hviler på et fundament, hvor benyttelse går hånd i hånd med beskyttelse. Et eksempel er en strategisk-fysisk udviklingsplan for Mols Bjerger, som nationalparken ønsker gennemført med de bærende principper at etablere parkering i omkredsen af Mols Bjerger og begrænse motoriseret trafik.

Det er ligeledes et mål i arbejdet med turisme, friluftsliv, formidling og undervisning at have fokus på det bæredygtige i indsætterne ved blandt andet at sprede besøgende rundt i nationalparken, holde dem på stier i de store naturområder, involvere turismeerhvervet i at passe på naturen samt at arbejde med kendskab til naturen og dens sårbarhed.

Region

Regionerne i Danmark understøtter den regionale udvikling inden for flere områder som natur, miljø, erhverv, turisme, beskæftigelse, uddannelse og kultur samt i udvikling af regions udkantsområder og landdistrikter.

I Region Midtjylland vedtog regionsrådet 30. oktober 2019 en udviklingsstrategi for 2019-2030. Visionen for strategien er at skabe en attraktiv og bæredygtig region, hvor borgeren er i centrum for fremtidige indsætter, og at skabe holdbare, bæredygtige løsninger på tværs af regionen. Samtidig har strategien FN’s 17 verdensmål for bæredygtig udvikling som ramme.

Region Midtjyllands råstofplan udlægger råstofgraveområder og råstofinteresseområder. Den seneste plan fra 2020 indeholder ikke råstofindvinding i nationalparken. Regionsrådet har i 2022 godkendt den råstofredegørelse, der kan føre til, at Råstofplanen 2020 skal revideres. Der bliver truffet beslutning om planrevision i 2023.

Stat

I efteråret 2014 fremlagde regeringen Naturplan Danmark 2020. Naturplanen er statens langsigtede plan for udviklingen i den danske natur. Målet med planen er at vende tilbagegangen i den danske natur, hvor forskernes seneste undersøgelser har vist, at en femtedel af de danske vilde planter og dyr er sjældne, forsvundet eller i fare for at forsvinde. Der skal skabes mere plads og bedre sammenhæng i naturen, således at vilde dyr og planter i højere grad kan sprede sig. Et mål er også, at forbedre vilkårene for truede og sjældne arter og at styrke naturens mangfoldighed generelt.

Natura 2000-områderne er udpeget for at beskytte en række truede, sårbare eller karakteristiske dyr, fugle, planter og naturtyper – og Natura 2000-planerne er et redskab for at sikre fremgang i vores vigtigste natur. Denne planlægning dækker over implementeringen af EU’s habitatdirektiv (1992) og fuglebeskyttelsesdirektiv (1979). Da myndighederne er forpligtet i deres forvaltning af Natura 2000-områder, er målet herved at sikre en grundlæggende beskyttelse af områdernes arter og naturtyper.

Natura 2000-områdersnes udpegningsgrundlag er senest opdateret i perioden 2018-2021. Der er i perioden 2016-2021 gennemført en naturkvalitetsovervågning – en såkaldt basisanalyse – som beskriver de enkelte områders tilstand og dermed giver en indikation af kvaliteten og resultaterne af forvaltningsindsætten i områderne. Det danner herefter grundlag for nye mål i en konkret Natura 2000-plan, som skal gælde i perioden 2022-2027. Miljøstyrelsen har udarbejdet udkast til 257 Natura 2000-planer for den kommende periode 2022-2027 med langsigtede målsætninger for naturen i området og indsætter, der skal gennemføres i planperioden. De har været i høring frem til 25. maj 2022. Nu behandles de indkomne høringssvar.

Det er tredje generation af Natura 2000-planerne, som myndighederne opdaterer hvert sjette år, dog hvert tolvte år for fredskovpligtig skov. I planerne er der et fortsat fokus på at sikre og forbedre tilstanden af eksisterende natur, dog prioriteres i højere grad mere naturlige processer og robusthed. I nationalparken er der fem Natura 2000-områder, som tilsammen dækker 35 procent af det samlede landareal og 85 procent af nationalparkens havareal.

Områderne er:

- Kaløskovene og Kaløvig
- Begtrup Vig og kystområder ved Helgenæs
- Mols Bjerger med kystvande
- Kobberhage kystarealer
- Stubbe Sø

Der gennemføres ikke systematiske kortlægninger og overvågning af naturkvaliteten andre steder i nationalparken end i disse Natura 2000-områder, men da Natura 2000-områderne omfatter nationalparkens mest værdifulde naturområder, kan resultaterne danne grundlag for en mere generel vurdering af naturens udvikling i nationalparken i den seneste periode.

I forbindelse med indsatsområderne for natur gennemgår vi i et baggrundsafsnit resultaterne af de seneste kortlægninger og overvågninger i disse Natura 2000-områder.

I Natur- og Biodiversitetspakken fra 2020 blev der afsat 888 mio. kr. til indsætter i 2021-2024 til blandt andet at udlægge yderligere urørt skov og dermed skabe et samlet areal i Danmark på op imod 75.000 hektar urørt skov. En øget naturindsæt i de danske skove vil have en væsentlig effekt for biodiversiteten og fremme levevilkårene for en række dyre-, plante- og svampearter.

I nationalparken blev der i 2020 udpeget ca. 60 ha urørt skov ved Ørnbjerg Mølle og i 2022 også ved Kalø-skovene, henholdsvis Ringelose skov på 167 ha og Hestehave skov på 158 ha, og yderligere ca. 69 ha i Mols Bjerger. Dertil et mindre område ved Fuglsø, som er privatejet og frivilligt udlagt til urørt skov. Målet for de urørte skove er selvforvaltende natur, hvor det overvejende er naturlig dynamik og naturlige processer, der skal sikre og skabe bedre forhold og levesteder for biodiversiteten. Overgangen til urørt skov vil blive gennemført over en seksårig periode, hvor der løbende hugges gradvist mindre løvtræ i de udpegede skove. Ordningen giver desuden mulighed for, at der efter en konkret vurdering kan gennemføres naturgenopretning ved at skabe lysninger og mere naturlig variation i skovens struktur og tæthed. Det kan ske ved fjernelse af ikke-hjemmehørende træer, mens fældede/veteraniserede hjemmehørende træarter efterlades som dødt ved til svampe og insekter. Naturlig hydrologi skal genoprettes, og der kan gennemføres græsning og i et vist omfang andre tiltag til fordel for biodiversiteten. Effekten vil først kunne registreres efter en årrække.

Et andet vigtigt nybrud er, at miljøministeren i marts 2022 udpegede Naturnationalpark Mols Bjerger. En naturnationalpark er defineret som et større sammenhængende statsligt ejet naturområde uden skov- og landbrugsproduktion. Her er hovedmålet at sikre, at natur og biodiversitet så vidt muligt kan udvikle sig på egne præmisser. Naturtyperne overdrev samt løv- og nåleskov udgør langt størstedelen af det udpegede område. Naturnationalpark Mols Bjerger er i skrivende stund ifølge et skitseforslag ca. 775 ha og er dermed en begrænset del af Nationalpark Mols Bjerger, som dækker i alt 18.000 ha. Naturnationalparken vil grænse op til andre naturområder som er ejet af blandt andet Molslaboratoriet, Den Danske Naturfond og private plantager centralt i Mols Bjerger.

Vedrørende turisme fik Danmark i 2022 en ny national turismestrategi, der udstikker kursen for dansk turisme frem mod 2030. Strategien for bæredygtig vækst i dansk turisme sætter via pejlemærker, udviklingsspor og initiativer en fælles retning for udviklingen af dansk turisme frem mod 2030. Turismen skal være grøn: Alle offentlige turismeorganisationer og 70 pct. af alle overnatningssteder skal være bæredygtighedscertificerede i 2030, og Danmark skal kendes som det mest bæredygtige turistmål i Nordeuropa. Derudover skal turismen bidrage til økonomisk vækst og til det omkringliggende samfund: Danskerne skal opleve, at turismen har positiv betydning for samfundet, medarbejderne i turismehvervet skal have en høj jobtilfredshed, og turisterne skal have en god ferieoplevelse. Det er en strategi, der passer godt til den måde, en nationalpark arbejder med beskyttelse og benyttelse.

Især er udviklingsselskabet Dansk Kyst- og Naturturisme (DKNT) en vigtig og tæt samarbejdspartner for nationalparken. DKNT er en erhvervsdrivende fond, der arbejder for bæredygtig vækst og udvikling af kyst- og naturturismen i Danmark. Nationalparken har i indeværende planperiode gennemført to projekter med DKNT om kommercielle oplevelser og aktiviteter i naturen med et særligt fokus på ansvarlig turisme.

BEFOLKNING, BEBYGGELSE OG BESKÆFTIGELSE

Befolkning

Nationalparkens landareal udgør omkring 14.000 ha svarende til ca. 20 procent af Syddjurs Kommunes areal på 690 kvadratkilometer.

Ved årsskiftet 2021-22 boede der 43.629 personer i Syddjurs Kommune. Ifølge Statistikbanken var der i kommunen 43.168 indbyggere ved årsskiftet 2020-21 og dermed 461 flere end et år tidligere. Djurslands to kommuner, Norddjurs og Syddjurs, havde ved sammenlægningen af landets kommuner i 2007 næsten samme antal indbyggere, men nu har Syddjurs 6.675 flere indbyggere. Hen over sommeren 2022 rundede Syddjurs 44.000 indbyggere og har med baggrund i de seneste prognoser som mål at nå 46.000 indbyggere i 2025.

Årsagen til befolkningstilvæksten er primært nettotilflytning fra andre kommuner, men også nettoindvandring fra udlandet. Befolkningstilvæksten sker således på trods af, at der de seneste år har været flere døde end nyfødte, hvilket har trukket i negativ retning.

Befolkningens udvikling		
	2020	2021
Levendefødte	390	413
Døde	425	455
Fødselsoverskud	- 35	- 42
Nettotilflyttede	194	317
Nettoindvandrede	62	152

Kilde: Kommunale nøgletal, Danmarks Statistik.

Selvom befolkningstallet vokser i Syddjurs, er der store områder, hvor det modsatte er tilfældet. Byerne vokser, mens der bliver færre og færre i landdistrikterne. En undtagelse er Ebeltoft By, hvor ca. tre fjerdedele af nationalparkens befolkning bor.

Befolkningsudvikling i procent i udvalgte byer og landdistrikter 2013-2021	
Ugelbølle	10,1%
Ebeltoft	-4,1 %
Hornslet	11,7 %
Rønne	12,0 %
Ryomgård	1,7 %
Landdistrikter	-3,5 %

Kilde: Forudsætningsredegørelse. Vision & udviklingsstrategi 2022-34, Syddjurs Kommune, 2022.

Befolkningens alderssammensætning har også ændret sig. Befolkningsudvikling i 2011-21 og den forventede befolkningsudvikling i 2021-31 fordelt på aldersgrupper i kommunen, Business region Aarhus og hele landet:

	Befolkningsudvikling 2011-21				Forventet befolkningsudvikling 2021-31			
	0-19	20-69	70+	I alt	0-19	20-69	70+	I alt
Syddjurs Kommune	-8%	-1%	54%	4%	8%	3%	22%	8%
Business Region Aarhus	-1%	6%	44%	8%	6%	4%	24%	7%
Hele landet	-4%	3%	39%	5%	1%	1%	19%	4%

Kilde: Forudsætningsredegørelse. Vision & udviklingsstrategi 2022-34, Syddjurs Kommune, 2022.

Der er tydeligt, at befolkningen i Syddjurs i perioden er blevet ældre – også i forhold til befolkningen i Business Region Aarhus og i øvrigt i hele landet.

Ebeltoft har kommunens højeste gennemsnitsalder på over 50 år, og trefjerdedele af nationalparkens befolkning bor som nævnt her.

Bebyggelser

I Syddjurs Kommune er der ca. dobbelt så mange helårshuse som fritidshuse. Djursland, og især Syddjurs, er blandt landets tyve største turistområder for kyst- og naturturisme.

I nationalparken er billedet markant, fordi det smukke istidslandskab med den gamle søkøbstad Ebeltoft tiltrækker rigtig mange turister, og fordi der er en stor overnatningskapacitet. I nationalparken er andelen af sommerhuse således betydeligt større end andelen af helårshuse.

Beskæftigelse

Syddjurs Kommune er en pendlerkommune med 5.832 flere udpendlere end indpendlere i kommunen. Der er hele 303.875 arbejdspladser inden for én times kørsel fra Ebeltoft By.

Omkring halvdelen af alle beskæftigede pendler for at arbejde. Det betyder, at Østjyllands mest mobile arbejdsstyrke er i Syddjurs.

Fra 2016 til 2020 har der i Syddjurs Kommune været en solid vækst i antallet af private arbejdspladser på 5,2 procent – tallet er 4,1 procent på landsplan. Antallet af private arbejdspladser i kommunen er således steget til 10.932. Mens antallet af private arbejdspladser på landsplan faldt med 1,6 procent i 2020, var det stort set uændret i Syddjurs.

Overnatningerne i Danmark faldt med 12 mio. kr. fra 2019 til 2020. I samme periode steg antallet i Syddjurs imidlertid med 110.000 til 1,2 mio. Det betød, at Syddjurs blev østjysk mester i turisme med flest turismeovernatninger i 2020.

Coronaepidemien ramte således ikke Syddjurs så hårdt som resten af landet. Det kan forekomme påfaldende, da dansk turisme blev ramt meget hårdt, og da Syddjurs netop er et stort turismeområde.

Forskellen på Syddjurs og hele Østjylland, og en stor del af landet, skyldes formodentlig det meget store antal sommerhuse i nationalparken, og at danskerne under coronaepidemien i stort antal søgte ud i naturen. I nationalparken oplevede man netop i disse år med Corona et stort antal besøgende i naturen.

Antal overnatninger på kommercielle overnatningssteder i de østjyske kommuner i 2020	
Hedensted	399.062
Horsens	176.898
Norddjurs	845.257
Odder	250.284
Randers	107.001
Samsø	223.180
Silkeborg	564.962
Skaderborg	146.312
Syddjurs	1.159.029
Aarhus	802.626
Viborg	204.661

Kilde: Forudsætningsredegørelse. Vision & udviklingsstrategi 2022-34, Syddjurs Kommune, 2022.

INTERVIEWUNDERSØGELSER

For bestyrelsen er det vigtigt at udvikle nationalparken i dialog med lokalsamfundet. Det er derfor relevant nærmere at undersøge befolkningens syn på nationalparken og effekten af de initiativer, som nationalparken igangsætter. Derfor har Epinion gennemført tre interviewundersøgelser for nationalparken. De er rettet mod henholdsvis befolkningen i nationalparken, befolkningen i Aarhus samt virksomheder i og omkring nationalparken.

En tilsvarende analyse blev gennemført i 2016 med de samme målgrupper, således at der nu kan sammenlignes over tid. Undersøgelsen adresserer de samme tematikker som i 2016, nemlig kendskab, brug og holdning, således at udvikling over tid mest præcist kan opfanges. Der er kun lavet små ændringer i spørgeskemaerne for at kunne måle på nye initiativer siden 2016. Desuden tager spørgeskemaet højde for, at naturnationalparker og rewilding fylder meget i den offentlige debat.

Befolkningsundersøgelsen i nationalparken

Analyserne af befolkningen i nationalparken baserer sig på 405 interviews indhentet via sms-invitation til borgere med offentligt tilgængelige telefonnumre inden for nationalparken. Undersøgelsen i 2016 var tilsvarende baseret på 202 interviews.

En af Epinions hovedkonklusionerne er, at både kendskabet til og brugen af Nationalpark Mols Bjerge er steget.

De lokale borgere bruger nationalparken mere, end de gjorde i 2016, og de benytter sig oftere af en lang række af de forskellige muligheder, nationalparken stiller til rådighed. Således er både kendskabet til og brugen af nationalparken steget gennem de seneste seks år.

De lokale borgere er desuden stolte af deres nationalpark og mener, at den gør området til et attraktivt sted at bo – og i endnu højere grad, end de gjorde ved den seneste måling i 2016.

Det kommer både til udtryk gennem deres samlede holdning til nationalparken og deres villighed til at anbefale nationalparken til venner og familie.

Overordnet siger 77 % af de interviewede, at de i dag er positive eller meget positive over for nationalparken, hvilket er 3 procentpoint flere end i 2016. Samme tal var i 2016 steget 16 procentpoint i forhold til ved nationalparkens oprettelse. Således er den lokale positive holdning til nationalparken fortsat i vækst.

Til gengæld er andelen af de meget positive borgere faldet fra 37 til 20 procent.

En kvalitativ uddybning af holdningsændringer viser, at naturnationalparker og rewilding har stor betydning for borgernes holdningsændringer - både hvad angår positive og negative ændringer.

Hen mod slutningen af planperioden har debatten i Danmark været præget af holdninger til naturnationalparker og rewilding. Især Mols har er ofte blevet inddraget i denne debat. På Mols har Molslaboratoriet, der er en del af Naturhistorisk Museum i Aarhus, sit landskendte rewildingprojekt med vildheste og Gallowaykvæg. Det var også på Mols, at Naturstyrelsen Kronjylland blev anmeldt til politiet, da nogle kører døde af sult. På Mols er der desuden planlagt en naturnationalpark.

Epinionsundersøgelse konkluderer, at særligt de lokale borgeres holdning til nationalparken kan blive påvirket negativt af rewilding. En stor del af de lokale borgere er negativt stemte over for rewilding og bekymrede for, at tilstedeværelsen af store græssere og indhegning af området vil gå ud over deres muligheder for at besøge og bruge nationalparken i fremtiden. Næsten halvdelen af de lokale siger, at rewilding påvirker deres holdning til nationalparken

negativt, ligesom ytringer omkring projektet fylder meget i deres åbne kommentarer. Der er dog omtrent lige så mange positive som negative meninger om naturnationalparken og rewilding.

Interessant er det i denne forbindelse, at borgerne i Aarhus er mere positivt stemte over for naturnationalparker og rewilding.

Ni ud af 10 af de lokale borgere kender til de certificerede vandrestier i nationalparken. Samtidig svarer 69 procent af de lokale borgere i 2022-målingen, at de har gjort brug af de certificerede vandrestier mod 45 procent i 2016. Derfor er det måske ikke overraskende, at de fleste lokale borgere mener, at afmærkede stier i nationalparken er meget vigtige.

Interessant er det også, at 69 procent af lokale borgere kender til nationalparkens kortfolder. 23 procent af de lokale borgere bruger desuden kortet mindst en gang i måneden.

Nationalparkens app ”Nationalpark Mols Bjerge” er blevet meget mere kendt i lokalområdet gennem de sidste seks år. Her er kendskabet steget fra 30 procent til 45 procent i 2022. Sammenlignet med 2016 har betydeligt flere borgere fået øget deres interesse for friluftsliv og fået en større forståelse for naturen, hvilket de tilskriver nationalparken.

56 procent af de adspurgte angiver, at nationalparken har givet dem en bedre forståelse for naturen mod 33 procent i 2016. 53 procent angiver, at nationalparken har øget deres interesse for friluftsliv mod 30 procent i 2016.

Virksomhedsundersøgelse i nationalparken

Analyserne af virksomhederne inden for nationalparken baserer sig på 113 interviews, hvor virksomhederne har modtaget en invitation til at deltage i undersøgelsen ved at besvare et digitalt spørgeskema via e-mail.

Virksomhederne er udvalgt ud fra relevante brancher, der har gavn af turisme i området: Oplevelse- og attraktionsbranchen, detailhandel, overnatningssteder, restaurationer, ejendomsmæglere og udlejning, fødevareproduktion og handel samt kunsthåndværkere. Kontaktgrundlaget er desuden beriget med Nationalpark Mols Bjerges partnere.

De lokale virksomheder er overordnet set mere positivt stemte over for nationalparken i dag, end de var i 2016.

Virksomheder mener, at nationalparken har en positiv betydning for området, men også at nationalparken har en positiv afsmitning på deres virksomhed – både i kraft af, at nationalparken tiltrækker potentielle kunder til området, men også i kraft af nationalparkens indsats med at brande området samlet set.

Overordnet siger 77 procent af de interviewede i denne gruppe, at de i dag er positive eller meget positive over for Nationalpark Mols Bjerge, hvilket er hele 20 procentpoint flere end i 2016. Det er en markant stigning.

43 procent af virksomhederne har brugt nationalparken aktivt i egen markedsføring eller ved omtaler over for kunder og forretningsforbindelser. Lige knap halvdelen af virksomhederne mener, at nationalparkens indsats for at brande området smitter af på deres virksomhed. 42 procent mener, at nationalparken tiltrækker kunder til deres virksomheder.

Virksomhederne oplever således i højere grad end i 2016, at Nationalparken har en positiv betydning for deres virksomhed.

Der er desuden et udbredt kendskab til flere af nationalparkens erhvervsrettede tilbud og aktiviteter og kendskabet er steget siden 2016. Således kender 44 procent til Nationalparkens serviceuddannelse og servicenetværk mod 26 procent i 2016. 41 procent kender til muligheden for at ansøge om at bruge Nationalpark Mols Bjerges logo i markedsføring af produkter mod 27 procent i 2016.

Befolkningsundersøgelse i Aarhus

Analysen bygger på 200 besvarelser fra borgere i Aarhus. Besvarelserne er indsamlet via Epinions panel i efteråret 2022. Denne indsamlingsmetode varierer ikke fra seneste undersøgelse, foretaget på samme måde i 2016.

Også for aarhusianernes vedkommende er kendskabet til og brugen af nationalparken steget, og de besøger parken oftere. Det kommer både til udtryk gennem deres samlede holdning til nationalparken og deres villighed til at anbefale nationalparken til venner og familie.

58 procent af aarhusianerne kender nationalparken mod 47 procent i 2016. 62 procent har besøgt nationalparken mod 47 procent i 2016. Over halvdelen af dem er stolte af

nationalparken og mener, at den gør deres område mere attraktivt at bo i.

Borgere i Aarhus associerer primært Nationalpark Mols Bjerge med natur – og størstedelen af dem er positivt stemte over for naturnationalparker og rewilding, mens de lokale borgere er mere splittede.

Når aarhusianerne uhjulpel skal nævne de seværdigheder og aktiviteter, de kender til, nævner de vandrestier (18 procent), Trehøje (18 procent), Molslaboratoriet og dyreliv (14 procent), Kalø Slotsruin (10 procent) og Agri Bavnehøj (3 procent).

Vandreture er stadig den mest hyppigt brugte aktivitet i Nationalpark Mols Bjerge.

Andelen, der besøger Ebeltoft, er steget siden 2016, og 85 procent af aarhusianere har besøgt byen. Andelen af aarhusianere, der jævnligt besøger andre dele af nationalparken end Ebeltoft, er dog steget betydeligt siden 2016.

3. BEVARE, STYRKE OG UDVIKLE NATUREN

Det er lovens formål ved oprettelse af nationalparker at skabe og sikre større sammenhængende naturområder og landskaber af national og international betydning, bevare og styrke naturens kvalitet og mangfoldighed og sikre kontinuitet og muligheder for fri dynamik i naturen.

§ 1, stk. 1, nr. 1-3, i lov om nationalparker

Følgende målsætninger skal lægges til grund i udviklingen af Nationalpark Mols Bjerge:

- De væsentligste naturtyper som lavvandede havområder, strandenge, strande og kystskrænter, overdrev, løv- og fyrreskove skal bevares, og deres udbredelse, kvalitet og mangfoldighed styrkes. De skal beskyttes mod tilgroning, afvanding, næringsstofberigelse, invasive arter m.v. og udvikles til at blive bæredygtige og dynamiske økosystemer med naturlig vandbalance m.v.
- Der skal skabes større sammenhæng mellem nationalparkens naturområder, herunder især overgange mellem kyst-, overdrevs- og skovarealer.
- Der skal udlægges sammenhængende skovområder, hvor plantager omlægges til lysåbne og naturnært drevne skove domineret af hjemmehørende træarter og buske, og områder med åben græsningsmosaik med sandmarker skal bevares og styrkes.

§ 3, stk. 1, nr. 1-3, i bekendtgørelse om Nationalpark Mols Bjerge

BAGGRUNDEN FOR INDSATSOMRÅDERNE

Nationalparkens væsentligste og mest karakteristiske naturtyper er de lysåbne, tørre, næringsfattige overdrev og heder, de gamle løvtræskove med stor artsdiversitet samt de dynamiske kystlandskaber, hvor bølgeprocesser konstant ændrer kystlinjen. Det centrale Mols Bjerge, som nationalparken er opkaldt efter, fremstår som et kuperet randmorænelandskab, der er ekstensivt udnyttet. Det giver en udpræget grad af mosaiknatur, hvor naturtyper ligger integreret og afvekslende i et overvejende lysåbent landskab.

Kystlinjen i nationalparken er mere end 60 kilometer lang, hvilket er næsten halvdelen af nationalparkens afgrænsning, og den består overvejende af strandenge og klitskrænter. Den marine del af nationalparken udgør ca. 17 procent af nationalparkens samlede areal og omfatter naturtyper som stenrev, kystlaguner, bugter og vige.

Der er som nævnt ovenfor fem Natura 2000-områder, der dækker 35 procent af nationalparkens landareal og 85 procent af havarealet. Resultaterne af de seneste kortlægninger og overvågninger i disse Natura 2000-områder:

For så vidt angår den lysåbne natur ved Kaløskovene og Kalø Vig er ca. 25 procent af arealerne i god tilstand mod 30 procent tidligere. Nedgangen skyldes primært tilgroning og mangel på afgræsning. Om Begtrup Vig, som rummer værdifulde arealer med kalk- og kalksandoverdrev i nationalparken, vurderes det, at der er god og høj tilstand på ca. 60 procent af arealet, hvilket svarer til nogenlunde samme udbredelse som tidligere. Det skyldes primært den fortsatte græsning. For de lysåbne naturtyper ved Kobberhages kystarealer er naturkvaliteten samlet set gået tilbage fra ca. 75 procent i god tilstand til nu under 50 procent i god tilstand. Resten af arealet er enten i moderat eller ringe tilstand. Denne forringelse skyldes overvejende tilgroning og ophør af græsning og utilstrækkelig pleje, dog er naturtypen tør hede gået fra god til moderat tilstand uden forklaring.

For de store sammenhængende områder med naturtyperne surt overdrev, enekrat og stilkeke-krat i Mols Bjerge med kystvande er ca. 70 procent af arealerne i god eller høj tilstand, resten i moderat (25 procent) eller ringe (6 procent) tilstand. Ved forrige kortlægningsrunde i 2010-2012 var ca. 60 procent af arealet i Mols Bjerge med kystvande i enten god eller høj tilstand, mens resten af arealet havde moderat (37 procent) eller ringe (2 procent) tilstand. Overordnet

vurderes det, at der er en lille forbedring af naturkvaliteten for de lysåbne naturarealer i Mols Bjerge.

For de lysåbne naturtyper ved Stubbe Sø er der konstateret en god naturtilstand for ca. 80 procent af arealet, mens den negative påvirkning fra dræning fortsat påvirker negativt.

En del af forklaringen på manglede fremgang i naturtilstande og dermed naturkvaliteten i områder med naturpleje kan skyldes, at naturtyperne og de tilhørende arter kun langsomt respondere på ændret og optimeret pleje som eksempelvis skift fra maskinel slåning til græsningspleje. Naturtypen tør hede vil ofte være afhængig af dynamik i form af græsning, afbrænding, tørveskrælning eller slæt, men dette mangler på flere arealer i nationalparken.

For naturtypen strandenge er der sket en tilbagegang i arealet med god naturtilstand, og dette henføres til mangel på græsningsdyr i områderne. Generelt er truslerne mod naturtilstanden på mange af nationalparkens lysåbne naturtyper tilgroning med høje urter og vedplanter. Derfor er der fortsat (for) mange områder med tilgroning.

For nationalparkens kystnaturtyper, herunder strandeng, strandvold med flerårige planter, strandvold med enårige planter, grå/grøn klit, forklit og kystkrint er der i den seneste periode ikke sket forbedringer af naturtilstanden. For enkelte af naturtyperne er der endog sket en mindre forringelse. Flere af disse naturtyper er normalt ikke driftsafhengige, men har brug for kystens dynamik i form af eksempelvis salt- og bølgepåvirkning for at have god tilstand. I visse tilfælde forekommer der dog negativ påvirkning på grund af dræning og næringsstofbelastning fra naboarealer.

For så vidt angår de gamle løvskove ved Kalø, er ca. 25 procent af arealerne i god tilstand, mens resten af arealerne er i moderat eller ringe tilstand. Mangel på drift, tilgroning og fortsat dræning er de vigtigste grunde til den manglende fremgang. Udviklingen i naturkvalitetsparametrene "store træer", "dødt ved" (både stående og liggende dødt ved) og "træer med huller og råd" vurderes i skovnaturen i Natura 2000-områderne i nationalparken generelt at være uændret eller svagt faldende i den seneste planperiode og på tværs af alle områder. For løvskovene i Natura 2000-området Mols Bjerge med kystvande er aske- og elleskov samt skovbevokset tørvemose fortsat negativt påvirket af afvanding, og der er fortsat mangel på dødt ved i skovnaturen. Generelt vurderes skovnaturtypernes tilstand dog at være stabil i den seneste periode.

For nationalparkens marine naturtyper, som dels omfatter rev (herunder både stenrev og biogene rev) vurderes de største trusler at være bundslæbende fiskeriredskaber, mens de øvrige marine naturtyper som lagune, bugt, sandbanke og vadeblade overvejende er negativt påvirket af næringsstofbelastning. For naturtypen sandbanker er arealerne stort set vegetationsløse. Enkelte steder er savtang og bladtang fastvokset til sten med en dækningsgrad på en procent. Epifaunaen er spredt og artsfattig, og der er kun observeret enkelte dværgkonk, søstjerner, sandorme og eremitkrebs. For sten- og biogene rev ses generelt god vækst af makroalger som brunalgerne sukkertang, bladtang, fingertang, skulpetang og savtang samt rødalgerne blodrød og bugtet ribbeblad samt gaffeltang. Epifaunaen består af søstjerner, dyriske svampe, skallus, mosdyr og forskellige fisk.

Der er udpeget en række habitatarter, som i særlig grad skal beskyttes i Natura 2000-områderne i nationalparken. Det drejer sig om sump-vindelsnegl, skæv vindelsnegl, stor vandsalamander, flodlampret, odder, damflagermus og marsvin. Sump-vindelsnegl findes fortsat talrigt på to lokaliteter i nationalparken og vurderes at være uden trusler mod den nuværende bestand. Bestandene af stor vandsalamander vurderes ligeledes at være stabile. Flodlampret er en ny art, som kom med i seneste revidering af udpegningsgrundlaget for Begtrup Vig og kystområder ved Helgenæs, men er ikke registreret i seneste kortlægning. For arten skæv vindelsnegl er det ligeledes ikke muligt at vurdere artens bevaringsstatus, da der ikke er data om artens udbredelse i Mols Bjerger. Der vurderes dog overordnet ikke at være trusler med den nuværende pleje og afgræsning i de områder, hvor arten tidligere er registreret. Odderbestanden i nationalparken vurderes at være stabil og uden væsentlige trusler. Odderen er udpeget som habitatart ved Stubbe Sø, men findes formentligt sporadisk i store dele af nationalparken. Endelig er habitatarten damflagermus ikke genfundet ved Stubbe Sø i den seneste overvågning, men det vurderes, at arten fortsat bruger den nordlige del af Stubbe Sø i forbindelse med fouragering og yngel. Sammenholdt med øvrige søer i området vurderes artens forekomst i nationalparken ikke at være truet. Marsvin kan træffes langs mange af nationalparkens kysten og vurderes kun at være negativt påvirket, såfremt den fanges som bifangst i garn.

Generelt vil der fortsat være fokus på at få gennemført naturplejetiltag i nationalparkens Natura 2000-områder, herunder rydninger, forbedrede hydrologiske forhold og iværksættelse af plejetiltag som græsning. Der er flere muligheder for at opnå tilskud til denne typer projekter for eksempel som LIFE-projekter, projekter og indsatser med tilskud fra

landdistriktsordningerne (LDP) og andre tilskudsordninger samt kommunale og statslige projekter i øvrigt.

Centralt i arbejdet med at skabe bedre og mere sammenhængende overdrevsnatur er nationalparkens visionen om at skabe et 50 kilometer langt bånd i form af en hestesko rundt om Ebeltoft Vig. Det er betinget af den magre sandbund i hele bæltet, kuperet terræn og mange steder moderat til god artspulje. Indsatsen er på grund af forskellig arealudnyttelse og lodsejertyper inddelt i en sektion med by og bynære arealer på Ebeltoft halvøen (projektet BiodiverCity), en sektion med Mols Bjerger med rig og udbredt natur på hel- og halvoffentlige arealer samt en sektion med mellemstore skov-, jagt- og hesteejendomme på mellemstykket fra Ebeltoft til Mols (Vild med vildt-projektet).

INDSATSOMRÅDE 1

MERE BIODIVERSITET I SKOVENE

Danmarks største biodiversitetsværdier ligger i skovnaturen, især de gamle løvskove, og det er også her, det største antal truede arter lever. Ca. en tredjedel af Nationalparkens landareal er dækket af skov, herunder gamle løvskove, og skovnaturen blev derfor en central del af Nationalparkplan 2018-24 med et indsatsområde med fokus på mere biodiversitet i skovene.

Iværksatte tiltag og resultater

Indsatsområdet for mere biodiversitet i skovene er i indsatskemaet beskrevet i en række mål, som bestyrelsen har prioriteret på kort, mellemlang og lang sigt. I det følgende gennemgås vores tiltag og resultater for disse mål, hvorefter der følger en samlet evaluering af indsatsen og en anbefaling til kommende planperiode.

Mål 1.1. Offentlige skove. Supplerende straks-tiltag ved Naturstyrelsen Kronjyllands eventuelle urørt skovudtagninger

- Kortlægning i 2017-18 af Kalø-skovens ved- og barksvampe efter vurdering af de vigtigste kortlægningsbehov op mod muligheder for gode data. Netop ved- og barksvampe er knyttede til den truede habitat stort dødt og svækket ved på løvtræ. Kortlægningen foregik i begge Kalø-skove, Hestehave og Ringellose Skov, i 54 afdelinger på samlet ca. 325 ha. Der blev dog næsten kun fundet almindelige arter, næsten ingen rødlistede arter og ikke markante biodiversitetshotspots. Resultatet var nedslående, men ikke uventet, da de to Natura

2000-skove har mindre dødt ved i store dimensioner end gennemsnittet for danske skove (2014-data). Nationalparkens frivillige Jørgen Christiansen fandt dog i Hestehave Skov en ny svampeart for Danmark. Arbejdet er beskrevet i nationalparkens naturrapport nr. 27.

- Det er ikke lykkedes at lave en aftale med Naturstyrelsen Kronjylland om at udtage og veteranisere store træer af bøg, eg og ask mod finansiering.
- Efter en aftale i 2019 har nationalparkens frivillige Gyvelgruppe foretaget rydning af især ahornopvækst over blå anemone på Littorina-kystskrænter i Ringellose Skov.
- Efter en aftale i 2021 har nationalparkens frivillige Gyvelgruppe foretaget rydning af krat og tyndinger af overskov på to levesteder for planten kantet kohvede i Mols Bjerger, på Skovbjerg og ved Strandkær. Læs mere i bladet Urt i en artikel af Werling m.fl. i 2022.
- Kortlægning og optælling efter en aftale med Naturstyrelsen Kronjylland af bestande af skov-tilknyttede arter som blå anemone, tyndakset gøgeurt, kantet kohvede og kroghåret spejlporesvamp, hvoraf kun de to første er fundet. Kystskrænterne ved Hestehave Skov og Ringel-

mose Skov rummer således henholdsvis 4.250 og 1.960 blå anemone med god ledsageflora. Læs mere i bladet Urt i en artikel af Reddersen m.fl. i 2022. De to skove rummer desuden syv bestande af tyndakset gøgeurt, dog små bestande i overvejende tilbagegang.

- Eftersøgning og kortlægning efter aftale med Naturstyrelsen Kronjylland af ved- og barksvampe i skov- og kratområder ved Ørnbjerg Mølle efter udpegning af området til urørt skov.
- Frivillige har gennemført mindre eftersøgninger af vedtilknyttede insekter og har i 2020 fundet bøgeskovsmælder (et af de eneste jyske fund) i Hestehaveskovens sydøstlige hjørne.
- Genovervågning af skovbundsflora i et stort antal prøvefelter i Kalø-skovene efter dialog med Aarhus Universitet, Bioscience, og publiceret i bladet Urt i en artikel af Klynge et al. i 2020. Der var flere arter pr. prøvefelt, men mindre variation mellem prøvefelter, og artsammensætningen viste en udvikling mod mere mørkt, køligt og fugtigt miljø. Almindelige gammelskovsarter var lidt hyppigere, mens sjældne arter var for få til analyse.

1. Mere biodiversitet i skovene		
Indsatsens formål	At styrke særlige og truede arter og deres levesteder primært i Nationalparkens gamle løvskove.	
Beskrivelse af indsatsen	Sammen med private og offentlige skovejere at skabe projekter, som øger den biologiske mangfoldighed i Nationalparkens skove.	
Indsatsens elementer og projekter	Mål på kort sigt	Mål på mellemlang og lang sigt
Mål 1.1. Offentlige skove: Supplerende straks-tiltag ved NST's forventede urørt skov-udtagninger	<ul style="list-style-type: none"> • Udredning af kortlægningsbehov i Kalø-skovene. • Aftaler med NST om ekstra indsats til straks-udvikling af særlige og truede levesteder. • Lave aftaler om registrering af særlige og truede arter samt overvågning af disse. • Samarbejde med AU-DCE om viden- og kortlægningsprojekter. 	<ul style="list-style-type: none"> • Samarbejde med udvalgte UrørtSkov-projekter løvskovsrige nationalparker (Kgs. Nordsjælland og Skjoldungerne).
Mål 1.2. Private skove: Naturplaner for store skov- og jagtejendomme	<ul style="list-style-type: none"> • Sikre at oversete løvskove med højt naturpotentiale inddrages i naturplanerne og at indsatserne understøttes. 	
Mål 1.3. Aftaler om dødt ved, lysbrønde, skovgræsning og naturlig hydrologi	<ul style="list-style-type: none"> • Kortlægning af løvskove med højt naturpotentiale. • Kampagne for at indgå små og afgrænsede aftaler med private lodsejere. • SWOT-analyse for biodiversitetsaftaler i gammel løvskov. 	<ul style="list-style-type: none"> • Fælles projekter, erfarudveksling og rådgivning på tværs af nationalparker. • Gennemføre en kampagne for store veterantræer i private haver.

■ Mål opfyldt

Mål 1.2. Private skove: Naturplaner for store skov- og jagtejendomme

- Indsatsområdet er igangsat med kortlægninger af lysåbne naturtyper og deres indhold af overdrevsvegetation, hvor nationalparken også har screenet området Egs-mark-Feldballe-Krakær-Femmøller for gamle løvskovs-fragmenter – uden at finde nogle.

Mål 1.3. Aftaler om dødt ved, lysbrønde, skovgræsning og naturlig hydrologi

- Intensive kortlægninger af skovbundsflora samt ved- og barksvampe i mere ukendte, gamle løvskove i nationalparken, herunder mindre skove ved Holmgård og Elsegårde Egeskov samt de store skove ved Lyngsbæk-gård. I et enkelt tilfælde har lodsejer ikke givet adgang til kortlægning.
- Intensive eftersøgninger og kortlægninger i 2019-22 af skovarter som blå anemone, tyndakset gøgeurt, kantet kohvede og kroghåret spejlporesvamp i store dele af Kalø-skovene, Rugaard Sønderoskov og Dyrehave m.fl., småskove/krat ved Jernhatten og ejendommen Havlyd, Skanseskoven ved Ebeltoft, Skovbjerg i Mols Bjerge, Fuglsø Skov samt Holmgård, Elsegårde Egeskov og Lyngsbæk-gård-skovene. Herved findes desuden andre særlige og sjældne arter som eksempelvis druemunke, forskellige arter af kodriver og lærkesporere, hulrodet og liden lærkespore, finger-lærkespore, tandrod og kæmpe-star.
- Mindre og afgrænsede aftaler med lodsejere til skovarealer med kendt højt naturpotentiale:
  - Der er i 2018 indgået en aftale om naturplan for Elsegårde Skov (en hektar). Det er en ældre egeskov med rig underskov og urtevegetation.
  - Der er indgået aftaler om tre småskove ved Holme-gaard, men endnu uden naturplan. Der er gennemført kortlægninger. Arbejdet forventes afsluttet i 2023.
  - Der er i 2021 indgået aftale med udbetalt tabskompensation med Rugaard Gods om konvertering af 1,8 ha sitkagran til lys løvskov (eg og ask) på skred i plastisk ler nær kysten og tæt ved Rugaard Sønderoskovs artsrigeste skovbundsvegetation.
  - Fund af hidtil ikke registrerede bestande af blå anemone og tyndakset gøgeurt efter i medierne ad to gange at have efterlyst informationer fra offentligheden med det formål at finde biodiversitetshotspots og målrette beskyttelsesindsatsen.
- Der er ikke lavet en SWOT-analyse for biodiversitetsaftaler i gammel løvskov, da vi har vurderet, at der var for få eksempler at arbejde med.

EVALUERING AF INDSATSOMRÅDE 1

Vi vurderer, at vi er i mål med indsatsområde 1 med henvisning til de gennemførte og iværksatte aktiviteter i indsatsperioden 2017-2022.

Vi har her lagt vægt på, at flere delmål er nået, men ikke mindst at udviklingen i den generelle naturpolitik har imødekommet øvrige mål. Det gælder i mindre grad den første naturpakkes udlægning af Naturstyrelsen Kronjyllands skov- og kratarealer ved Ørnbjerg Mølle til urørt skov og i høj grad den nylige udlægning af naturstyrelsens gamle løvskove ved Kalø til urørt skov. Her er målet indfriet ved de besluttede tiltag, mens de konkrete biodiversitetsgevinster først kan forventes på længere sigt, idet der har været intensive skovninger af store bøg og eg samt bryntynding til flis i de senere år, og idet udlægningen af urørt skov finansieres ved en forberedende udtagning af store mængder tømmer. Det vides i skrivende stund ikke, om der vil blive gennemført veteraniseringer på tilbageværende vedmasse.

Samtidig har Syddjurs Kommune frivilligt fulgt op på tidligere fællesprojekt med ophør af skovning i Tolløkke Skov fra 8,6 ha til skovens samlede areal på 33 ha.

Endelig er det lykkedes at få gennemført det første samarbejde med privat skovejere om konvertering af nål til løv.

Vi anbefaler til næste planperiode, at indsatsen med frivillige naturplaner og -projekter med ejere til gamle løvskove fortsætter, samt at der om muligt indledes et samarbejde med Naturstyrelsen Kronjylland om veteranisering og overvågning af ved- og barksvampe i Kalø-skovene med udgangspunkt i nationalparkens kortlægning af ved- og barksvampe.

INDSATSOMRÅDE 2

STYRKELSE AF DEN SÆRLIGE OG TRUEDE OVERDREVS- OG HEDENATUR

Hede- og overdrevnaturen er Nationalpark Mols Bjerges naturmæssige hovedkendetegn. Det er den landskabstype, som sammen med det kuperede og sandede istidslandskab gør nationalparken til et naturområde i international klasse. Nationalparken ser det som en af sine vigtigste opgaver på naturområdet at forbedre kvaliteten af overdrevs- og hedenaturen samt at skabe bedre sammenhæng mellem områderne. Derfor blev den lysåbne natur helt naturligt en del af Nationalparkplan 2018-24 med et indsatsområde med det fokus.

Iværksatte tiltag og resultater

Indsatsområdet for styrkelse af det særlige og truede i overdrev- og hedenatur er i indsatskemaet beskrevet i en række mål, som bestyrelsen har prioriteret på kort, mellemlang og lang sigt. I det følgende gennemgås vores tiltag og resultater for disse mål, hvorefter der følger en samlet evaluering af indsatsen og en anbefaling til kommende planperiode.

Mål 2.1. Sammenhæng mellem værdifulde naturområder. Arealerhvervelse og græsningsforening i storfold Mols Bjerge

- Indgik i 2017 en aftale med Den Danske Naturfond (DDNF) om at etablere og forankre et projekt om arealerhvervelse, hvor nationalparken udvikler og erfarer op-samler på samarbejde mellem lodsejere. Det blev igangsat i 2018 med 90 ha storfold ved Basballe med DDNF (45 ha), Naturstyrelsen Kronjylland (22 ha) og fire private lodsejere (16 ha, 9 ha, 0,3 og 0,3 ha) med nationalparken som forpagter og driftsleder samt private dyreholdere i græsningsaftaler. Projektet bygger på udarbejdet plejeplan, fast lavt græsningstryk på 0,3 dyreenhed/ha, helårsgræsning med kvæg og heste, meget begrænset tilskudsfordring og medicin samt publikumsadgang via klaplåger og stier. Der er løbende dialog med lodsejerne om biodiversitet, overvågning, græsningsregime, rydning af opvækst og friluftsliv.
- Nationalparken fik i maj 2018 tilbud om køb af 48 ha kirkejord, Agri Kirke. DDNF erhvervede jorden i 2019 med nationalparken som driftsleder: 29 ha syd for Agri (agerjord med pletvis nåleskov og pletvise biodiversitetshotspots) og 19 ha nord for Agri (agerjord, primært til mageskifte). Ca. 16 ha er omlagt til permanent udyrket græsningsnatur, inkl. forsøgspareller med dybdepløjning.
- Nationalparken har støttet udlægning af en naturna-

tionalpark i Mols Bjerge og sammen med DDNF sikret et hensigtsmæssigt mageskifte pr. 1. okt. 2022 mellem Naturstyrelsen Kronjylland og DDNF i forhold til Basballe- og Agri-arealerne. Det sikrer sammenhæng og meget højt naturindhold af henholdsvis kalk-overdrev, rigkær og aske-/ellesump med kildevæld. En plejeplan forventes udarbejdet i 2023.

- Integrering af DDNF-projekterne i forhold til Natura 2000, Syddjurs Kommune og Molslaboratoriet sket efter godkendt plejeplan hos Syddjurs Kommune som myndighed i forhold til Natura 2000 og § 3-beskyttelse. Den offentlige debat om rewilding, helårsgræsning og husdyrvelfærd har nødvendiggjort tæt dialog og udveksling af erfaringer og informationer mellem Molslaboratoriet, Naturstyrelsen Kronjylland, Syddjurs Kommune, veterinærmyndigheder, private lodsejere og dyreholdere samt medier og offentligheden.
- DDNF og nationalparken overvåger i Basballe hver 3.-6. år (a) § 3-områder, (b) gødningsbillefauna, (c) pletter med blottet sand og dynamik, (d) tre særlige og truede plantearter og (e) blomstring hos insektvenlige nektarplanter. Læs mere i nationalparkens naturrapporter 23, 25-26, 35-37. Bestande i Basballe og Agri af opret kobjælde, vår-ærenpris, humlerovbille, ternet møgbille, pimpinelle-køllesværmer og skarlagen-vokshat overvåges også i andet regi. En tilsvarende overvågningsplan er under udarbejdelse for de nyerhvervede Agri-arealer.
- Deltagelse i forskningsprojektet "Græsning og friluftsliv - best practise for dialog, etablering og formidling" med Den Danske Naturfond og Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning (IGN) på Københavns Universitet.

Mål 2.2. Sammenhæng mellem værdifulde naturområder. Videreudvikling af BiodiverCity

- Indgåelse af aftaler om inddragelse af nye arealer på sandjord i og omkring Ebeltoft, dels private arealer med DjursBo (flere afdelinger), Andelsboligforeningen Stenagergård, Øer Maritime Ferieby, Ebeltoft Golf Club og DCU Mols Camping, dels kommunale arealer ved Grobund, i Ebeltoft Sdr. Plantage m.v. Femårsjubileum for BiodiverCity blev fejret i 2021 på virksomheden Kvadrat med lodsejere i projektet og ekskursion og foredrag.
- Nationalpark og kommune har omkring Ebeltoft etableret flere hegninger, der overvejende afgræsses af heste i rotation.
- Erhvervelse i 2018 af hedeareal på 13,2 ha nær Ebeltoft og gennemførelse af naturprojekt med flertrådet hegning med strøm, frostsikkert vand, stiadgang via klaplåger og gyvelrydning for endelig at videretilskøde arealet til Syddjurs Kommune med tinglyst biodiversitetsformål i 2021.

Her er aftalt overvågning ved nationalparken og evaluering af naturtilstand/plejetiltag ved kommunen, som er gennemført 2019 og 2022. Rapport forventes i 2023.

- Formidling af BiodiverCity med projekthjemmeside (2019), to naturrapporter (nr. 33-34), flere foredrag, guidede ture med bl.a. kommunale naturforvaltninger og undervisningsinstitutioner, oplæg på Biodiversitets-symposiet CPH (2022) samt to videnskabelige artikler i henholdsvis Flora og Fauna samt Vand & Jord. Projektet blev desuden indmeldt af Syddjurs Kommune til Miljøministerens konkurrence ”Danmarks Vildeste Kommune” og kom i Top 10. Projektet vandt i kategorien ”Mest intelligente kommuneprojekt”.
- Etablering af dokumentations- og formidlingsplatformen ebeltoftnatur.dk i 2020. Dette registreringsværktøj til fauna-biodiversitet blev indviet med to hitjagter og offentlige ture.
- Oprettelse af EEG (Ebeltoft Entomolog-Gruppe), der er lokale naturinteresserede, der indberetter fund på naturbasen.dk, der fodrer ebeltoftnatur.dk. Nationalparken understøtter dem med grej og konsulenthjælp. Det har ført til interessante fund af især insekter og svampe.

Mål 2.3. Sammenhæng mellem værdifulde naturområder. Naturplaner i forhold til molsnatur på jagt- og skovejendomme Egsmark-Femmøller

- Kortlægning ved ekstern konsulent af botaniske naturværdier på overdrev på strækningen Egsmark-Feldballe-Krakær-Femmøller med GIS-relaterede datalag. Her er få store arealer med høj naturværdi, men mange mindre med moderat naturværdi, hvor der kan laves naturprojekter. På én ejendom er påbegyndt eftersøgning og kortlægning af sjældnen og truet art, lille lynggræshoppe.
- Der er endnu ikke lavet naturplaner, da projektet afventer ansøgning om fondsstøtte, formentlig i et tæt samarbejde med Danmarks Jægerforbund.

Mål 2.4. Sammenhæng mellem værdifulde naturområder. Biologiske vejkort og særlig anlæg og drift i forhold til molsnatur i vejrabatter

- Forhandlinger med Syddjurs Kommune blev udsat, da kommunen på eget initiativ igangsatte forsøg i 2019 med ændret slåning af udvalgte vejrabatter med kendte naturværdier. Nationalparken har i 2021-22 haft positive forhandlinger med Vejrdirektoratet om fjernelse af pålagt muld ved rasteplads (kandidat til deres biodiversitetspulje) og har fået fjernet træopvækst på udvalgte strækninger af statsvejen Ebeltoft-Feldballe. Igangsætning af

demonstrations- og udviklingsprojekt med biologiske vejkort, driftsplan og erfa er på nævnte baggrund udsat.

Mål 2.5. Naturpleje i forhold til særlige, udvalgte arter – Krat- og gyvelrydning i forhold til sjældnen flora (opret kobjælde og associeret flora)

- Etablering i 2000 af samarbejds- og koordinationsforum mellem Naturstyrelsen Kronjylland, Syddjurs Kommune, Molslaboratoriet og nationalparken på henholdsvis leder- og teknikerniveau. Alle nationalparkens aktiviteter og overvågninger drøftes desuden løbende med alle fire parter.
- Naturpleje udført af Gyvelgruppens ni frivillige med fokus på bestande af opret kobjælde, vår-ærenpris, blå anemone og kantet kohvede ca. 20 arbejdsdage årligt i Mols Bjerge og på Rugaard Nordstrand. De frivillige lærer at skelne arter og naturtyper af botaniker i gruppen.
- Studenterprojekter om naturpleje i forhold til sandpletter samt fordeling af dyrenes trafik og habitatændring.
- Planlagt national workshop i 2023 i samarbejde med Københavns Universitet om metoder og strategier for bekæmpelse af gyvel i lysåbne naturtyper med det mål at etablere et situationsbestemt og differentieret beslutningsværktøj.

Mål 2.6. Naturpleje i forhold til særlige, udvalgte arter – Nye levesteder for særlige og truede jordboende og gødningsafhængige arter

- Nedprioritering af denne indsats, da målene fremmes af den hurtige og generelle udvikling mod rewilding-inspireret afgræsning, der fremmer naturlig dynamik, skaber huller i vegetationsdækket og producerer mere og grovere gødning fra flere græsningsarter og igennem hele året. Der dog i Basballe lavet GIS-analyse af luftfotos 2008-21 for at analysere dynamik i sandpletter – suppleret med flora-registreringer i et stort antal sandpletter. Den faste overvågning af gødningsbiller i Basballe dokumenterer positive effekter af driften her. Endelig har frivillige i Gyvelgruppen udført naturpleje på vejrabatterne ved Strandkær for at pleje og udvide habitatet for mariehøneedderkop (jordlevende og lever især af store gødningsbiller, nær gødningsrige græsningsarealer).

Mål 2.7. Naturpleje generelt – Rådgivning og netværk om optimeret afgræsning i større områder

- Ikke gennemført, da Syddjurs Kommune i perioden har været meget aktive med opsøgende virksomhed, tilbud om hegning og at skaffe græsningsdyr.

Mål 2.8. Naturpleje generelt – Rådgivning i forhold til tilgroning og krat for sommerhusejere og mindre lodsejere

- Gennemførelse af fællesprojektet ”Vores vilde haver” med Syddjurs Kommune i 2021 med støtte fra nationalparken, LAG-Djursland og konsulentbistand fra Vildskab. Projektet har seks lokale partere med by- og havenatur. Forventes gentaget i udvidet udgave i 2023.
- Udarbejdelse af vejledning i 2019 til interesserede sommerhus- og haveejere, da der jævnligt kommer henvendelser om rådgivning om biodiversitet i haver. Efter udsendelse tilbydes opfølgende telefonsamtale med uddybende spørgsmål.
- Tilskud til traktortrukke slagleklipper til ejergruppen på Hjelm for at understøtte egen bekæmpelse af Rynket Rose på værdifulde strandoverdrev.

Mål 2.9. Naturpleje generelt. Styrkelse af det særlige og truede i molsnaturen

- Udvikling af Top 20-projekt med fokus på at sikre kortlægning og overvågning af 20 særlige og truede arter samt at beskrive trusler og muligheder for beskyttelse af arterne og deres levesteder. Læs mere i mål 3.1 og nationalparkens naturrapporter nr. 30- 31. Top 20-projektet kører udelukkende i regi af nationalparken på grund af den kompetente Biodiversitetsgruppe med 11 frivillige. Nationalparken tager dialogen til relevante lodsejere og myndigheder i forhold til naturplejeindsatser.

Mål 2.10. Naturpleje generelt – Slåning og fjernelse af biomasse som alternativ naturpleje

- Nationalparken afhøstede i 2018 biomasse fra rydning af ung birk, fyr og gyvel, der blev afleveret til forbrænding på Ebeltoft Varmeværk.
- Syddjurs Kommune afhøstede i maj 2019 våd grøn biomasse til åbning og udpining af næringsrige overdrevsarealer, men på grund af begrænset mængde blev det deponeret lokalt.
- Nationalparken har efterfølgende evalueret og finder tilgangen irrelevant med de nuværende meget små mængder af biomasse. Projektet er unødvendigt i nuværende situation.

Mål 2.11. Naturpleje generelt – Varme levesteder og aktivering af frøpulje via sandmarker

- Videreførelse af årlige floraregistreringer på sandmarker med 31 parceller på i alt 9,3 ha hos Naturstyrelsen Kronjylland i Mols Bjerge. Der sker gengroning, ofte langsomt og med usædvanlige ukrudtsarter. Græsningsdyrene

opholder sig meget her og æder ofte den anderledes vegetation og sandbader i den åbne jord. Der er meget lille immigration af værdifulde overdrevsplanter fra biodiversitetshotspots i samme fold.

- Lille frøspiringsforsøg med og uden kalk og gødning i 2022 med opret kobjælde, djævelsbid og almindelig pimpinelle. Kobjælde spirede dårligt i forsøget. Kalk og gødning havde ingen markant effekt, mens fravær af (hård) græsning i etableringsfasen synes gunstig.
- Ikke indledt samarbejde med Molslaboratoriet om blottede, varme sandpletter i deres rewildingprojekt, da Aarhus Universitet efter det oplyste løser denne opgave

Mål 2.12. Naturpleje generelt – Optimering og erfa-opsamling i forhold til effektiv indsats fra frivillige i naturpleje

- Ingen formel evaluering og måling af indsatsen, men hvert år afholdes en-to statusmøder med Gyvelgruppen. Gruppen har udviklet store og relevante kompetencer i botanik, som muliggør stærkt differentieret naturpleje midt i sårbare bestande. At opleve de særlige og sjældne arter på arbejdslokaliteterne er en stor motivation for de frivillige.
- Ingen årsrapport, men en gang årligt aflægges gruppen rapport over årets aktiviteter og erfaringer på et fælles frivilligmøde.

EVALUERING AF INDSATSOMRÅDE 2

Vi vurderer, at vi er i mål med 2.1-2.2, 2.5 og 2.8-2.9 samt delvist med 2.3-2.4, 2.6 og 2.11-2.12 i indsatsområde 2 med henvisning til de gennemførte aktiviteter i indsatsperioden 2017-2022.

Vi er ikke i mål med 2.7 og 2.10.

Vi har her lagt vægt på, at Top 20-projektet er blevet en langt større succes end forudset – både som udredning, konkret kortlægning og bestandsoptælling, faglig og populær formidling og båret af de enestående frivillige i Biodiversitetsgruppen. Det har givet et eminent grundlag for formidling til og motivation af borgere, lodsejere, frivillige og myndigheder og medført en del målrettede naturplejeindsatser og hensyn.

2. Styrkelse af det særlige og truede i Nationalparkens overdrevs- og hedenatur		
Indsatsens formål	<ul style="list-style-type: none"> • At styrke særlige og truede arter og deres lysåbne tørre levesteder i "hesteskoen" om Ebeltoft Vig, fra Øer til Dragsmur. • At styrke forskning, undervisning, naturvejledning og formidling af de landskabelige, geologiske, natur- og kulturhistoriske og friluftsmæssige værdier. 	
Beskrivelse af indsatsen	Sammen med private og offentlige lodsejere at udvikle og gennemføre naturpleje og -genopretningsprojekter i den lysåbne næringsfattige overdrevs- og hedenatur.	
Indsatsens elementer og projekter	Mål på kort sigt	Mål på mellemlang og lang sigt
Mål 2.1. Sammenhæng mellem værdifulde naturområder - Arealerhvervelse og græsningsforening i storfold Mols Bjerge (DDNF)	<ul style="list-style-type: none"> • Etablere og forankre et projekt om arealerhvervelse, hvor NPMB udvikler og erfa-opsamler på samarbejde mellem lodsejere. • Integrere projektet i f.t. N2000, Syddjurs Kommune og MolsLaboratoriet. • Opstille og iværksætte en overvågningsplan. 	<ul style="list-style-type: none"> • Konsolidere, drifte og justere projektet
Mål 2.2. Sammenhæng mellem værdifulde naturområder - Videreudvikling af BiodiverCity – blomstrende bånd gennem byen (Øer-Egsmark)	<ul style="list-style-type: none"> • Inddragelse af yderligere private og offentlige arealer og areal typer • Fagfaglig formidling af projektets unikke aspekter. • Etablering af et registreringsværktøj til fauna-biodiversitet. 	<ul style="list-style-type: none"> • Trimning af permanent projektdrift med evaluering og formidling • Videreudvikle og tilbyde naturplejeværktøjer på byarealer • Udvikle og igangsætte målrettede naturprojekter i båndet, fx ift udvalgte målarter • Etablere stiføring i båndet med formidling af sammenhæng fra Øer til Egsmark.
Mål 2.3. Sammenhæng mellem værdifulde naturområder - Naturplaner ift. Molsnatur på jagt- og skovejendomme Egsmark-Femmøller	<ul style="list-style-type: none"> • Kortlægge naturpotentialerne Egsmark-Femmøller • Gennemføre 2-3 naturplaner og opfølgende indsatser ift. overdrevs- og sandmarksnatur. 	<ul style="list-style-type: none"> • Skitsere og dokumentere sandsynlig habitatkorridor Egsmark-Femmøller • Igangsætte registrering af særlig og truede arter i korridor.
Mål 2.4. Sammenhæng mellem værdifulde naturområder - Biologiske Vejkort og særlig anlæg og drift ift. Molsnatur i vejrabatter	<ul style="list-style-type: none"> • Forhandlinger med Syddjurs Kommune Vej & Trafik om formål, vilkår, drift og økonomi • Igangsætning af demonstrations- og udviklingsprojekt i del af hesteskoen med biologiske vejkort og driftsplan og erfa. 	<ul style="list-style-type: none"> • Iværksætte national videndeling • Udstrække projektet til andre områder med behov for sammenhængende natur.

Indsatsens elementer og projekter	Mål på kort sigt	Mål på mellemlang og lang sigt
Mål 2.5. Naturpleje ift. særlige og udvalgte arter - Krat- og gyvelrydning ift. sjælden flora – Opret Kobjælde og associeret flora	<ul style="list-style-type: none"> • Etablering af samarbejds- og koordinationsforum ml. NST, Syddjurs Kommune og NPMB • Udvikling og øgning af frivilligruppernes indsats i naturpleje • Videnopbygning og erfa-udveksling via universitetsprojekter 	<ul style="list-style-type: none"> • Overvågning af udvalgte arter (top20?)
Mål 2.6. Naturpleje ift. særlige og udvalgte arter - Nye levesteder for særlige og truede jordboende og gødningsafhængige arter	<ul style="list-style-type: none"> • Samle, koordinere og justere indsatserne fra parter i området • Iværksætte, overvåge og evaluere forsøg med blottet mineraljord og gødning 	<ul style="list-style-type: none"> • Lave artsforvaltningsplaner for 3-5 udvalgte jordboende og gødningsafhængige arter
Mål 2.7. Naturpleje generelt - Rådgivning og netværk om optimeret afgræsning i større områder	<ul style="list-style-type: none"> • Etablere et pilotprojekt med græsningsbørs mellem mange små lodsejere og dyreholder ift. mere og bedre naturpleje. 	<ul style="list-style-type: none"> • Samarbejde med tilsvarende projekter i andre nationalparker mm • Udbrede pilotprojektet til et større område.
Mål 2.8. Naturpleje generelt - Rådgivning ift. tilgroning og krat ift. sommerhusejere og lign mindre lodsejere	<ul style="list-style-type: none"> • Lave en projektbeskrivelse med formål, afgrænsning og succeskriterier. • Søge samarbejdspartnere (fx andre nationalparker) og fondsmidler til projekt. • Igangsætte kampagner for at motivere haveejere o. lign. til at sikre naturpleje og biodiversitet på egne arealer. 	<ul style="list-style-type: none"> • Igangsætte kampagner for at motivere haveejere o. lign. til at sikre naturpleje og biodiversitet på egne arealer
Mål 2.9. Naturpleje generelt - Styrkelse af det særlige og truede i Molsnaturen	<ul style="list-style-type: none"> • Udredning om Top20-arter, som naturplejeindsats og målsætninger opbygges om • Koordinering ift. Top20 med vigtige lokale aktører 	
Mål 2.10. Naturpleje generelt - Slåning og fjernelse af biomasse som alternativ naturpleje	<ul style="list-style-type: none"> • Igangsætte forsøg med høst og nyttiggørelse af biomasse fra arealer i BiodiverCity 	<ul style="list-style-type: none"> • Søge nationalt erfa-samarbejde med igangværende forsøg og aktører på området ift. teknik, økonomi og grej.
Mål 2.11. Naturpleje generelt - Varme levesteder og aktivering af frøpulje via sandmarker	<ul style="list-style-type: none"> • Videreføre og trimme Sandmarks-projekt i Mols Bjerge • Samarbejde med Rewilding-projekt Molslaboratoriet ift. blottede varme sandpletter 	<ul style="list-style-type: none"> • Samarbejde om krav til og manual for levesteder for truede arter på blottet sand.
Mål 2.12. Naturpleje generelt - Optimering og erfa-opsamling ift. effektiv indsats fra frivillige i naturpleje	<ul style="list-style-type: none"> • Øge, standardisere og måle indsatsen • Lave en årsrapport for frivilligindsatsen 	<ul style="list-style-type: none"> • Tilbyde hjælp til selvhjælp fra et frivilligt naturpleje-udrykningskorps, praktisk og rådgivningsmæssigt.

Mål opfyldt Mål delvist opfyldt

INDSATSOMRÅDE 3

MERE OG BEDRE KORTLÆGNING AF NATURVÆRDIER OG OVERVÅGNING AF NATURPLEJEINDSATSEN

Kortlægning og overvågning af udviklingen i naturtilstanden i Nationalparken er vigtig, fordi nationalparken lovgivningsmæssigt er forpligtet til at redegøre for udviklingen i naturtilstanden i forbindelse med sin egen nationalparkplanlægning, og fordi det er af stor betydning at overvåge indsatserne for at vurdere og sikre målopfyldelse. Den tilgængelige viden om naturtilstanden i Nationalparken er desuden på mange måder mangelfuld. Derfor blev det et indsatsområde i Nationalparkplan 2018-24.

Iværksatte tiltag og resultater

Indsatsområdet for mere og bedre kortlægning af naturværdier og overvågning af naturpleje er i indsatskemaet beskrevet i en række mål, som bestyrelsen har prioriteret på kort, mellemlang og lang sigt. I det følgende gennemgås vores tiltag og resultater for disse mål, hvorefter der følger en samlet evaluering af indsatsen og en anbefaling til kommende planperiode.

Mål 3.1. Optimering og erfa-opsamling i forhold til effektiv indsats fra frivillige i kortlægning og overvågning (blandet andet fugle og forstyrrelser ved eksempelvis Øer og i sandmarker)

- Etablering af registrerings- og formidlingsværktøj i BiodiverCity-projektet med ebeltoftnatur.dk, der løbende trækker underliggende artsdata fra naturbasen.dk og præsenterer dem efter brugerens valg, herunder for eksempel i 250x250 m kvadratnet vs matrikel, 2020-22-data vs 2010-2022-data, alle arter eller delmængder som rødlistede arter, sjældne arter eller forskellige artsgrupper. Farveintensitet viser artsrigdom, og højreklik i kvadrat/matrikel giver samlet artsliste her. Alle observationer kan oplistes med nyeste øverst. Ebeltoftnatur.dk blev indviet i 2020 med offentlig tur og to hitjagter fra Danhostel Ebeltoft, hvor 12 insekterperter eftersøgte og indberettede et stort antal arter på projektarealer i BiodiverCity-projektet, herunder 48 observationer af rødlistede insekter og henholdsvis 101 og 235 observationer af sjældne og halvsjældne arter. Her kan især nævnes tre fundsteder for den kritisk truede lille lynggræshoppe (i Danmark hidtil kun kendt fra Mols/Helgenæs).

Der er i 2020 etableret et løst netværk af frivillige naturkyndige omkring Ebeltoft, der jævnlig eftersøger og indberetter artsfund i BiodiverCity-området på Naturbasen.

- Intern evaluering i 2018 af kortlægning og overvågning. Det førte til en beslutning om at påbegynde en formidlingsrettet kortlægning af biodiversitet i et Top 20-projekt med fokus på 20 særlige og truede arter. De 20 valgte arter (1) repræsenterer særlige og sjældne arter i nationalparken, (2) er smukke, interessante og genkendelige, (3) forvaltningsegnede, (4) kommer fra nationalparkens tre udvalgte naturtyper (gamle løvskove, græsningsoverdrev og kystzonen), (5) er fra forskellige artsgrupper (planter, svampe, leddyr, fugl) og (6) er paraplyarter, d.v.s. at deres habitater er habitat for andre truede arter. Grundlaget er publiceret i to af nationalparkens naturrapporter nr. 30-31.

Eftersøgning og kortlægning er gennemført via en frivillig Biodiversitetsgruppe, der ultimo 2022 er vokset til 11 meget dygtige og dedikerede naturkyndige folk. Gruppen serviceres gennem nationalparkens generelle frivilligarbejde, gennem tæt samarbejde om metodik, datahåndtering, adgangstilladelser hos lodsejere, analyser og publikation. Gruppen har desuden gennemgået to kurser i svampe i 2019 og 2020 med svampeekspert Jens Henrik Petersen.

Der er i 2019-22 gennemført mange detaljerede eftersøgninger, kortlægninger og overvågninger af Top 20-arter – især blå anemone, tyndakset gøgeurt, vår-ærenpris, knop-nellike, aks-ærenpris, smalbladet klokke, smalbladet hareøre/jordbærkløver, kantet kohvede, opret kobjælde, skarlagen-vokshat, lille lynggræshoppe, mariehøneedderkop, humlerovbille, gråbåndet bredpande, pimpinelle-køllesværmer og rødrygget tornskade, i nogen grad kroghåret spejlporesvamp, næsten ikke ternet møgbille og blåhat-hvepsebi/blåhat-jordbi. Læs mere i nationalparkens seks naturrapporter nr. 23, 25-26, 29, 34, 37 og syv fagartikler, herunder en artikel i bladet Svampe, fem i URT og en i Flora og Fauna. Herudover har gruppen lavet flora-registreringer i en række Sphagnum-tørve moser i 2021-22.

Der er lavet supplerende kortlægninger af insekter via konsulent Mathias Holm (Bio-Con) og Hjalte Kjærby, ligesom der er trukket data på naturbasen.dk. I forbindelse med alle kortlægninger noteres trusler i forhold til Top 20-arterne og deres habitat. Her har frivilligruppen efter aftale med lodsejere udført manuel og skånsom naturpleje på og omkring vigtige levesteder for udvalgte arter, herunder især

opret kobjælde (Basballe, Strandrup Lyngbakker, Stenhøje Øst, Bogens Nord, Agri Langbjerg, Rugaard Nordstrand)

- Deltagelse i nationale konferencer om Biodiversitet og naturforvaltning (Biodiversitetssymposierne 2019 og 2022), en række naturpleje-workshops (projekt LIFE-Open Woods) og ekskursioner om naturpleje blandt andet i nationalparkens Basballe- og Agri-projekt (Struckmann-fonden, Kalø Økologiske Landbrugsskole, Jordbrugsteknologiuddannelsen Aarhus/Beder, Danmarks Naturfredningsforening (forskellige grupper),

Danmarks Jægerforbund, Økologisk Landsforening m.fl.).

- Planlagt national workshop i 2023 om bekæmpelse af gyvel for at udvikle en manual om forskellige metodikker, redskaber, maskiner, opfølgning m.v. sat i relation til bestandsstyrrelse, jordbund, terræn, hensyn til øvrig flora og pris.

Mål 3.2. Optimering og erfa-opsamling i forhold til effektiv indsats fra frivillige i naturpleje

- Ikke gennemført, men ovenfor nævnte Gyvel-workshop skal ses som et pilotprojekt i forhold til at tilvejebringe et rådgivningsværktøj.

3. Mere og bedre kortlægning af naturværdier og overvågning af naturpleje-indsatsen		
Indsatsens formål	<ul style="list-style-type: none"> Kortlægge bestande og de vigtigste levesteder for særlige og sjældne arter og optimere og udvikle naturplejen ift. deres levesteder på lokalt og landskabsniveau. At styrke forskning, undervisning, naturvejledning og formidling af de landskabelige, geologiske, natur- og kulturhistoriske og friluftsmæssige værdier 	
Beskrivelse af indsatsen	Sammen med Naturstyrelsen, Syddjurs Kommune, Århus Universitet Molslaboratoriet og andre fagligt kompetente virksomheder, institutioner og personer tage initiativ til og igangsætte kortlægnings- og overvågningsprojekter.	
Indsatsens elementer og projekter	Mål på kort sigt	Mål på mellemlang og lang sigt
Mål 3.1. Optimering og erfa-opsamling ift. effektiv indsats fra frivillige i kortlægning og overvågning (fx fugle og forstyrrelse Øer, fx sandmarker)	<ul style="list-style-type: none"> Etablering og drift af et kampagne- og registreringsværktøj i BiodiverCity-projektet Evaluering af hidtidige indsats for kortlægning og overvågning samt kortlægning af behov Deltagelse i national videnformidling om naturpleje og biodiversitet ift. overdrev, sandmarker og gamle løvskove 	
Mål 3.2. Optimering og erfa-opsamling ift. effektiv indsats fra frivillige i naturpleje		<ul style="list-style-type: none"> Opbygning af internetbaseret rådgivningsplatform ift. problemarter
Mål 3.3. Overvågning af NP-projekter	<ul style="list-style-type: none"> Sikre effektovervågning på relevante egne projektindsatser. Formidle særlig interessante projektsultater både nationalt og fagligt. 	
Mål 3.4. Forstyrrelse fra friluftsliv ift. vigtige fuglelokaliteter	<ul style="list-style-type: none"> Gennemføre undersøgelser og forebyggende formidling ift. at reducere uheldig færdsel og adfærd på de 2-3 vigtigste arealer. 	<ul style="list-style-type: none"> Formidle natur og tidevand vigtige kyst-fuglelokaliteter

■ Mål opfyldt

Mål 3.3. Overvågning af nationalparkprojekter

- Der er sikret basiskortlægning på en række projekter:
  - Skovene: Tolløkke Skov (stort dødt ved, bark- og vedsvampe, hulrugende ynglefugle, flagermus, flora), Elsegårde Skov (flora, hulrugende ynglefugle), Elsegårde Ege-skov (flora), Holmegård Skovene (flora, ved- og barksvampe), Kalø-skovene (ved- og barksvampe), Lyngsbækgård Skov (flora)
  - Arterne: I det omfang, der udføres naturpleje ved Top 20-arterne, er der udført intensiv kortlægning og bestandsoptælling på alle levesteder, jf. mål 3.1.
  - Stenagervej 39 v. Øervej syd for Ebeltoft: Areal købt af nationalparken og videretilskødet til Syddjurs Kommune med tinglyst deklaration: Igangsat floraovervågning på 12 faste 5m-cirkler, basisdata 2019, genbesøgt
  - Overvågning på projektarealer med Den Danske Naturfond i Basballe og Agri Syd (§ 3-kortlægning basis (2018), åbne sandpletter og deres flora (2018, 2022), gødningsbiller (2018, 2021, 2022), blomstring hos udvalgte nektarplanter (2018, 2021, 2022), tre særlige planter (opret kobjælde, djævelsbid, lav skorzoner, 2018, 2021).
  - Sandmarksforsøg sammen med Naturstyrelsen Kronjylland: Pløjeforsøg med åbning af vegetation for forskellige typer planter 2014-2024. Årlige florakortlægninger.
  - Formidling af særlig interessante projektresultater i en lang række rapporter og fagartikler om projektresultater: 20 naturrapporter, fem fagbedømte videnskabelige artikler og otte øvrige fagartikler om naturprojekter.
  - Afholdelse af en lang række faglige foredrag på konferencer, workshops, møder og ekskursioner, ca. 40 større avisartikler om nationalpark-projekter, primært i Kristelig Dagblad og Nordjyske Tidende, ca. 60 indslag om nationalpark-projekter på fast aftale med DR P1 Morgen og udsendelse af en lang række pressemeddelelser.

Mål 3.4. Forstyrrelse fra friluftsliv i forhold til vigtige fuglelokaliteter

- Etablering i 2022 af et samarbejde mellem nationalparkens Biodiversitetsgruppe, Dansk Ornitologisk Forening Syddjurs og Syddjurs Kommune om overvågning af friluftslivsaktiviteter og færdsel øst for Ebeltoft Færgehavn. Det er et vigtigt raste- og fourageringsområde for mange trækkende vadefugle og ynglefugle som havterne og stor præstekrave.
- Udarbejdelse af internt notat om mulige konflikter mellem friluftsliv og biodiversitet med udgangspunkt i den særlige biodiversitet i nationalparken og de konkrete naturtyper. Dele af notatet indgår i et hæfte med Code of Conduct.

EVALUERING AF INDSATSOMRÅDE 3

Vi vurderer, at vi er i mål med indsatsområde 3, bortset fra 3.2, med henvisning til de gennemførte aktiviteter 2017-22. Vi lægger her vægt på gennemførelse og analyse af en lang række kortlægnings- og overvågningsaktiviteter, som er baseret på klare mål og aftaler og er indbyrdes afstemte og repræsentative. Al overvågningen har direkte relevans for habitatkvalitet og arealdrift og har – hvor nødvendigt – i betydeligt omfang resulteret i relevante plejetiltag.

INDSATSOMRÅDE 4

UDVIKLING AF NATIONALPARKENS KYSTOMRÅDER OG FERSKE VANDE

Mere end 15 procent af Nationalparken er kystnære, stedvist lavvandede, havområder. Nationalparken har en kystlinje på omkring 60 kilometer og omfatter tillige mange søer og vandhuller. Vandområderne er således en vigtig del af Nationalparken og udgangspunktet for et af indsatsområde i Nationalparkplan 2018-24.

Iværksatte tiltag og resultater

Indsatsområdet for udvikling af nationalparkens kystområder og ferske vande er i indsatskemaet beskrevet i en række mål, som bestyrelsen har prioriteret på kort, mellemlang og lang sigt. I det følgende gennemgås vores tiltag og resultater for disse mål, hvorefter der følger en samlet evaluering af indsatsen og en anbefaling til kommende planperiode.

Mål 4.1. Vand i landskabet – Muligheder og udfordringer

- Ikke gennemført. Der har dog været drøftelser om mulige projekter med forskning og formidling af kilder i nationalparken.

Mål 4.2. Sikring af fysisk, maritim kulturarv og -miljøer

- Støtte driften af veteranskibet Skødshoved og årlig afvikling af i gennemsnit 40 guidede sejlture med formidling af nationalparkens maritime kulturhistorie.

- Udarbejdelse af syv plancher om ålefiskeriet, der hænger på fiskerihavnen i Ebeltoft. Plancherne blev præsenteret i forbindelse med en kystkulturfestival i 2019.

Mål 4.3. Kulturhistorisk kortlægning af de særlige og truede maritime miljøer og lokaliteter

- Registrering af maritim kulturhistorie som for eksempel Ebeltoft Fiskerihavn, flere anløbssteder for paketselj-ladsen, tjæregryder og Øer Maritime Ferieby i Jakob Vedsteds registrering fra 2020 af 250 særlige og truede kulturminde. Registreringerne indgår i bogen Kulturminde, der udkommer i 2023.

Mål 4.4. Styrket aktivitetsniveau i forhold til maritime og kystrelaterede arrangementer

- Flere møder og kontakter til maritime og kystrelaterede kulturforeninger og eventarrangører for at indgå i samarbejder, hvilket har styrket aktivitetsniveauet:
  - Årlig deltagelse i Havnes Dag i Ebeltoft i årene 2019-22 med snorkeldykkerudstyr og formidling ved havnemolen af det marine liv.
  - Afholdelse af det politiske debatmøde, "Livet i havet" i 2019 sammen med Kattegatcentret, Ree Park Safari, Komitéen Bæredygtig Kystkultur og Dansk Naturfredningsforening i 2019. Politikere fra kommuner, Folketinget og EU-Parlamentet mødtes med havets beskyttere og benyttet i debat på FN's biodiversitetsdag.
  - Understøtte et levende kulturmiljø på Fiskerihavnen i Ebeltoft ved at yde økonomisk støtte til den nystartede Forening af Aktive Bevaringsværdige Lystfartøjer hjemmehørende i Ebeltoft (2021)
  - Støtte kystkulturfestivalen i Ebeltoft i 2017, 2018 og 2019.
  - Støtte den årlige kartoffelsejls til Samsø, hvorfra årets første kartofler hentes hjem og sælges ved auktion på fiskerihavnen i Ebeltoft (2021).
  - Temaugle om Ebeltoft Vigs tilstand i samarbejde med Aarhus Universitet og forskningsskibet Auroa. Aktiviteten er planlagt til 2023.
- Nationalparken har desuden styrket egen maritim formidling:
  - En-tre ugentlige guidede snorkeldykture i månederne juni-august i hele planperioden med instruktion i snorkeldyk og formidling af marine naturtyper.
  - Offentligt arrangement i 2022 med udplantning af 8.500 ålegræsplanter på udvalgte lokaliteter i Kalø Vig og i den forbindelse formidling af havets biodiversitet. Der deltog flere end hundrede frivillige på dagen.

Mål 4.5 Styrkelse af faciliteter i kystzonen

– Isætningsmuligheder for små både

- Kortlægning af eksisterende isætningsramper i 2018. Kortlægningen viste, at stort set alle ramper ligger i havne, og at de er ejet og bliver vedligeholdt af havnene. Der er enkelte ramper, der er ejet af grundejerforeninger. Kortlægningen dannede grundlag for opgradering af nationalparkens kortfolder og kortappen Nationalpark Mols Bjerge med isætningsramperne. Vurderingen var endvidere, at der ikke var behov for vedligeholdelsesarbejder, og at havnene selv holdt ramperne. Til gengæld var det tydeligt, at der på en kyststrækning omkring Bogens Strand helt manglede en rampe i forhold til populære fiskersteder til havs.
- Etablering af isætningsrampe til joller og mindre både ved Bogens Strand i 2020 som opfølgning på kortlægningen af eksisterende isætningsramper.

Mål 4.6. Styrkelse af faciliteter i kystzonen

– fiskepladser

- Kortlægning og synliggørelse af isætningsramper samt etablering af ny rampe, jf. mål 4.5.
- Det er ikke blevet prioriteret at etablere pladser til rensning af fisk, da der har vist sig ringe behov herfor.

Mål 4.7. Styrkelse af faciliteter i kystzonen

– dykkerfaciliteter

- Etablering af trappe til dykkere for enden af Vindmølle-molen i Ebeltoft Færgehavn. 2020
- Etablering af to kunstige biohuts på undervandsbanen til dykkere ved Fuglsø Strand. 2022

Mål 4.8. Styrkelse af faciliteter i kystzonen

– broer og landgangsfaciliteter

- Kortlægning og synliggørelse af isætningsramper samt etablering af ny rampe, jf. mål 4.5.
- Støtte til badebro ved Bogens Strand. 2017
- Støtte til badebro ved Femmøller Strand. 2019
- Støtte til Bølgemarken, der er et flydende formidlingsrum. 2020

Mål 4.9. Styrkelse af faciliteter i kystzonen

– kystnære stenrev

- Iværksættelse af et forprojekt i 2022 om etablering af kunstigt marint rev efter forgæves forsøg på at rejse midler til et stenrev. Der er nu planlagt screening i 2023 af havbunden i Ebeltoft Vig med henblik på identifikation af revlokaliteter. Det sker i samarbejde med kunstnergrup-

4. Udvikling af Nationalparkens Kystområder og ferske vande		
Indsatsens formål	Styrke og forbedre de natur-, friluft- og erhvervs-mæssige forhold i og omkring Nationalparkens vand- og havområder samt formidle om områderne særlige kulturhistorie	
Beskrivelse af indsatsen	Formidling af de tværfaglige aspekter af vandets relation til nationalparkens formål og igangsætte konkrete projekter til udvikling af vandområderne.	
Indsatsens elementer og projekter	Mål på kort sigt	Mål på mellemlang og lang sigt
Mål 4.1. Vand i landskabet – muligheder og problemer	<ul style="list-style-type: none"> Afdække og formidle tværfaglige aspekter af vandets betydning, kredsløb og kulturhistorie (grundvand, vandhuller, kilder og helligkilder, tørketilpasninger, mulige klimabetingede forandringer, marint miljø og vandets kredsløb). 	<ul style="list-style-type: none"> Tværfaglig formidling og integration i stor fælles formidlingsplatform.
Mål 4.2. Sikring af fysisk maritim kulturarv og -miljøer	<ul style="list-style-type: none"> Understøtte maritim fundraising, afvikling af bevaringskurser og støtte konkrete maritime bevaringsprojekter samt støtte formidling og drift af maritim kulturarv. 	
Mål 4.3. Kulturhistorisk kortlægning af de særlige og truede maritime miljøer og lokaliteter	<ul style="list-style-type: none"> Første del af planperioden færdiggøres en registrering og beskrivelse af de særlige og truede maritime miljøer og lokaliteter 	
Mål 4.4. Styrket aktivitetsniveau i forhold til maritime og kystrelaterede arrangementer	<ul style="list-style-type: none"> Årligt møde med maritime og kystrelaterede kulturforeninger og eventarrangører med det formål at indgå i samarbejde med flere aktører pr. år 	
Mål 4.5. Styrkelse af faciliteter i kystzonen - Isætningsmuligheder for små både	<ul style="list-style-type: none"> At kortlægge eksisterende ramper og opgradere dem, der er i dårlig stand 	<ul style="list-style-type: none"> At etablere en til to nye isætningsramper på udvalgte steder
Mål 4.6. Styrkelse af faciliteter i kystzonen - Fiskepladser	<ul style="list-style-type: none"> Opgradere eksisterende og nye isætningsramper og andre aktuelle steder med faciliteter til lystfiskere 	<ul style="list-style-type: none"> Opgradere eksisterende og nye isætningsramper med faciliteter til lystfiskere
Mål 4.7. Styrkelse af faciliteter i kystzonen - Dykkerfaciliteter	<ul style="list-style-type: none"> Etablering af et til hotspots for dykkere – f.eks. mulighed for at komme i vandet fra vindmøllebroen i Ebeltoft Færgehavn 	<ul style="list-style-type: none"> Udlægge interessante dykker-mål, som kan være med til at vise og udbygge biodiversiteten i nationalparkens havområder
Mål 4.8. Styrkelse af faciliteter i kystzonen - Broer og landgangs-faciliteter	<ul style="list-style-type: none"> Støtte lokale borgergrupper, der ønsker at forbedre adgangen til havet via nye broer eller lign. 	<ul style="list-style-type: none"> Støtte lokale borgergrupper, der ønsker at forbedre adgangen til havet via nye broer eller lign.
Mål 4.9. Styrkelse af faciliteter i kystzonen - Kystnære stenrev	<ul style="list-style-type: none"> Arbejde på at skaffe midler og tilladelser til etablering af et mindre kystnært stenrev, der kan bruges til formidling 	<ul style="list-style-type: none"> Etablere stenrevet og de tilhørende formidlingsfaciliteter, i tæt samarbejde med naturudvalget
Mål 4.10. Understøtte virksomheder i udvikling af friluftprodukter	<ul style="list-style-type: none"> At bidrage til udvikling af nye friluftprodukter og brug af Nationalparken i markedsføringen af friluftprodukter, der har relation til Nationalparkens kystlinje og havområder 	<ul style="list-style-type: none"> Arbejdet fortsættes i kommende planperiode

Mål opfyldt Mål delvist opfyldt

pen Superflex og Verdensnaturfonden WWF og målet er at lave nye levesteder for dyr og planter under havoverfladen. Det skal samtidig fungere som et formidlingsrev og desuden styrke friluftslivet med dykker-, fiskeri- og badefaciliteter.

Mål 4.10. Understøtte virksomheder i udvikling af friluftprodukter

- Etablering af faciliteter i kystzonen, jf. mål 4.5, 4.7 og 4.8, der også bruges af virksomheder, som tilbyder friluftprodukter.
- Såfremt det lykkes at etablere et kunstigt rev ved Femmøller Strand, vil det give de private aktører en ny og markant mulighed for at formidle livet i havet, jf. mål 4.9.
- Se også mål 8.14 om den generelle indsats i forhold til at understøtte virksomheder, der sælger naturoplevelse og outdooraktiviteter, herunder særligt nationalparkbooking.dk med muligheden for sambranding med nationalparken.

EVALUERING AF INDSATSOMRÅDE 4

Det vurderes om indsatsområde 4, at nationalparken under henvisning til de gennemførte aktiviteter i indsatsperioden klart er i mål med 4.3-4.5, 4.7-4.8 og 4.10.

Det vurderes endvidere, at nationalparken er delvist i mål 4.2, 4.6 og 4.9.

Endelig er nationalparken ikke i mål med 4.1.

Vi anbefaler til næste planperiode, at der fortsat arbejdes på gennemførelse af projekter med marint genopretningsformål som ålegræsudplantning og dannelse af revstrukturer, herunder også biogene rev.

Vi anbefaler endvidere at fortsætte støtten til paketskibet Skødshoved og det lokale foreningsliv i fiskerihavnen samt at genoptage samarbejdet med Foreningen Ålekvasen Rigmor om formidling af ålefiskeriets historie til skoleklasser på det nyrenoverede skib. Samarbejdet har ligget stille, da skibet har gennemgået en stor renovering.

4. BEVARE OG STYRKE DE LANDSKABELIGE OG GEOLOGISKE VÆRDIER I DET UNIKKE ISTIDSLANDSKAB

Det er lovens formål ved oprettelse af nationalparker at bevare og styrke de landskabelige og geologiske værdier.

§ 1, stk. 1, nr. 4, i lov om nationalparker

Følgende målsætninger skal lægges til grund i udviklingen af Nationalpark Mols Bjerge:

- Nationalparkens karaktergivende landskabselementer og markante geologiske formationer, herunder randmoræner og dødslandskaber, skal bevares og synliggøres.

§ 3, stk. 1, nr. 4, i bekendtgørelse om Nationalpark Mols Bjerge

BAGGRUND FOR INDSATSOMRÅDERNE

Nationalpark Mols Bjerges landskab bærer overalt præg af at være istidsskabt. Igennem de sidste 2,5 millioner år har kolde istider vekslet med varme mellemistider. Når kulden kom, voksede gletsjerne i Nordskandinavien og bredte sig mod syd, også til Danmark. I varmere mellemistider smeltede isen tilbage igen. Her blev aflejringer og landskabsdannelse fra ældre isfremstød gradvist udvisket af nyere. Under denne konstante forandring over årtusinder blev nationalparkens landskab skabt. Helt særligt er det, at istidens sidste isfremstød præcis nåede til nationalparkområdet med sin israndslinje. Her standsede isen for gennem de efterfølgende årtusinder at trække sig langsomt tilbage.

Det betyder, at nationalparken har en markant topografi, som endda mange steder er meget synlig. Her er det muligt inden for en afstand på under 10 kilometer at opleve en fuld glacial landskabsserie bestående af bundmoræne, samlinger af dødshuller, smeltevandskløfter, randmoræner og en foranliggende smeltevandsslette.

Et istidslandskab bliver tolket ud fra for eksempel terrænformer, jordtyper og fa. Der kan være forskellige synspunkter, og også nationalparkens landskabsdannelse og vegetationshistorie har været til diskussion, og det kan vanskeliggøre formidling. Derfor har nationalparken i både forrige og denne planperiode gennemført en række projekter, der i stort omfang har afklaret sådan tvivl. Geologien er ikke truet på samme måde som naturen, men tilgroning og byudvikling kan påvirke adgangen til og oplevelsen af geologien. Med

klimateforandring og havstigning må man desuden forvente ændringer i kystlinjen, herunder erosion og hyppigere blotninger i kystskred. De Nationale Geologiske Undersøgelser for Danmark og Grønland har i en digital kortanalyse i 2022 fundet, at Danmarks største jordskred er i området Hulleerne i Rugaard Sønderkov.

Rydningen af nåleskovsplantager på Naturstyrelsen Kronjyllands arealer i Mols Bjerge er hovedsageligt sket af hensyn til biodiversiteten, men samtidig synliggør rydningerne Mols Bjerges markante istidsgeologiske terrænformer.

INDSATSOMRÅDE 5

VIDEN OM NATIONALPARKENS UNIKKE LANDSKABSDANNELSE

Nationalpark Mols Bjerge er geologisk set en helt unik lokalitet, særligt fordi istidens allersidste fremstød stoppede i området. Viden om den unikke landskabsdannelse er vigtig for nationalparken, og det blev derfor udpeget til et indsatsområde i Nationalparkplan 2018-24.

Iværksatte tiltag og resultater

Indsatsområdet for viden om nationalparkens unikke landskabsdannelse er i indsatskemaet beskrevet i en række mål, som bestyrelsen har prioriteret på kort, mellemlang og lang sigt. I det følgende gennemgås vores tiltag og resultater for disse mål, hvorefter der følger en samlet evaluering af indsatsen og en anbefaling til kommende planperiode.

5. Viden om Nationalparkens unikke landskabsdannelse		
Indsatsens formål	At formidle viden om Nationalparken helt unikke istidslandskab	
Beskrivelse af indsatsen	Med forskellige virkemidler og gennem publikationer, aktiviteter og events styrkes kendskabet til Nationalparkens geologi og landskabsdannelse.	
Indsatsens elementer og projekter	Mål på kort sigt	Mål på mellemlang og lang sigt
Mål 5.1. Afdækning af videnstatus – er der manglende viden af betydning for formidling?	<ul style="list-style-type: none"> Videnstatus efter færdiggørelse af de 5-6 første større geologiprojekter – afdækning af mulige videnbehov. 	<ul style="list-style-type: none"> Ved identifikation af videnbehov – planlægge mulig videnindsamling.
Mål 5.2. Plan for formidling af geologi, inkl. brug af ny viden	<ul style="list-style-type: none"> Beskrive geologien, landskabsdannelsen og vigtige geologiske lokaliteter i området til brug for forskellige typer formidling. Brug af StoreSten-ruten til pilotprojekt om tematiske ture. Sætte digital landskabsmodel i spil. 	<ul style="list-style-type: none"> Formidling på hjemmeside og i kommende besøgscenter. Integration i stor fælles formidlingsplatform.

■ Mål opfyldt

MÅL 5.1. Afdækning af videnstatus – er der manglende viden af betydning for formidling?

- Nationalparken har i planperioden gjort status på viden om nationalparkens unikke landskabsdannelse og har herunder indsamlet ny viden. Det er sket ved at:
  - identificere et markant og problematisk videnshul, der er en markant hæmsko, nemlig førende faggeologers fortsatte uenighed i tolkningen og dannelseshistorien for nationalparkens israndslandskab (Michael Houmark-Møller vs Nicolaj Krog Larsen). Læs herom i nationalparkens naturrapporter nr. 16 og 20.
  - publicere viden fra nye geologiske projekter i nationalparken i 2017-2022 i nationalparkens fem naturrapporter nr. 21, 32 og 38-40.
  - videreudvikle og publicere et pollengeologisk projekt fra Fuglsø Sø om Mols Bjerges vegetationshistorie sammen med Aarhus Universitet Geoscience. Udviklingen af biodiversiteten fra istidens nulstilling frem til i dag, primært vegetation og megafauna, har været et underbelyst emne, der er i krydsfeltet mellem geologi og biodiversitet. Læs mere i nationalparkens naturrapport nr. 21 og artikel af Klamt m.fl. i Ecological Monographs, 2021.
  - kortlægge forskellige kystprocessers effekt og størrelse, før, nu og fremover, også set i lyset af klimaændringer, menneskelige anlæg og i forhold til sårbare naturtyper i projektet ”Kystzonens geodynamik i Nationalpark Mols Bjerge” med GEUS, Aarhus Universitet Geoscience og Københavns Universitet Geologi. Læs mere i nationalparkens naturrapport nr. 32.
  - levendegøre de sen- og postglaciale landskaber med det nye vidensprojekt ”Djurslands forhistoriske dyreverden” om dokumentation og formidling af de dyr, der har færdedes i landskaberne under og efter sidste istid på Djursland. Projektets nye viden skal bruges til i det kommende besøgscenters formidling og som indspark til debatten om brugen af vilde dyr i naturplejen. Læs mere i nationalparkens naturrapport nr. 38.
  - gennemføre en borgerkampagne for at få uregistrerede borgerfund af knogler, tænder og takker frem i lyset, registreret og kulstof-14-dateret på Aarhus Universitet. Læs mere i nationalparkens naturrapport nr. 39.

Mål 5.2. Plan for formidling af geologi, herunder brug af ny viden

- Nationalparken har i planperioden beskrevet geologien, landskabsdannelsen og de vigtigste geologiske lokaliteter i området til brug for forskellige typer formidling. Det er sket ved at:

- udvikle nye lokalitetsbårne fortællinger på basis af historisk viden. En markant fortælling er Dansk Undergrunds Consortiums første dybe boring i Danmark, Rønde nr. 1-boringen, to kilometer vest for Rønde. Der er foretaget indsamling af gamle fotos og personlige oplevelser fra oktober 1965 til august 1966. Den 5,3 km dybe boring dækker store dele af Danmarks seneste 435 mio. års historie.
- kortlagt og beskrevet nye lokalitetsbårne fortællinger på en række kystnære lokaliteter i en rekvireret beskrivelse af kystmorfologien og dens landskabsdannende dynamikker, herunder strandenge, krumoddesystemer, erosion og pålejring af materialer samt vandskaber, eller undersøiske landskaber, og deres historie. Læs i nationalparkens naturrapport nr. 32.
- udrede landskabsdannelsen ved et af nationalparkens mest værdifulde biodiversitetshotspots, Rugaard Nordstrand, i nyt vidensprojekt kaldet ”Relative hav-niveauændringer og geologisk udvikling af strandvoldsplanet ved Rugaard i Nationalpark Mols Bjerge”. Mere i nationalparkens naturrapport nr. 40.
- Nationalparken har arbejdet videre med 2015-projektet med eftersøgning og formidling af istransporterede sten beskrevet i nationalparkens naturrapport nr. 10. Der er i 2019 indledt et samarbejde med Rønde By om at bruge store sten i formidlingen af sten i byen. Her har vi skaffet en række store sten og påbegyndt formidling blandt andet med infotavler:
  - 21 ton granit, Rønde Kæmpesten, fundet under byggeri af ny Rema 1000-butik og flyttet til Rønde Sognegård, Egegården.
  - 3,1 ton øjegnejs, Rønde Øjesten, fundet ved Skrejrup og placeret på torvet vest for KulturHotellet Rønde. Den blev indviet under eventen Outdoor #8 med kunstner Erik Peitersen. Sammen med ham lavede nationalparken fire udsendelser ”Vild med sten – med Peitersen og Reddersen” til TV2-regionerne.
  - 2,6 ton ledeblok, doneret af Nymølle Stenindustrier fra Glatved Grusgrav og placeret ved Kalø Strandhus. Faxe Koralkalk, 65 mio. år gammel og kommet med det ungbaltiske isfremstød for 18.000 år siden.
  - 13 ton gnejsblok, fundet 2019 under nyt plejehjem i Rønde, men var havnet i Dråby. Hjemført til Rønde i 2022.
  - 5,5 ton gnejs placeret i Strandparken Rønde.
- Den digitale landskabsmodel, tidligere udarbejdet som del af projekt med Aarhus Universitet Geoscience, er indarbejdet som en integreret del af Syddjurs Kom-

munes digitale kort, hvor man blandt andet kan finde dødshuller, tektoniske bakker. Mere i nationalparkens naturrapporter nr. 16 og 20.

- Finansiere og levere indhold til en interaktiv bordmodel på Bibliotek, Museum, Arkiv (BMA) på Maltfabrikken i Ebeltoft. Den ene af tre visuelle fortællinger levendegør det sydbaltiske isfremstød og hermed skabelsen af Nationalpark Mols Bjerge.

EVALUERING AF INDSATSOMRÅDE 5

Det vurderes, at nationalparken under henvisning til de gennemførte aktiviteter i indsatsperioden er i mål med hele indsatsområdet. Vi anbefaler til næste planperiode, at nye og kendte geologiske metoder tages i brug for at afklare uenigheder om israndslandskabets præcise dannelseshistorie.

INDSATSOMRÅDE 14

SYNLIGGØRELSE AF OG ADGANG TIL GEOLOGISKE STRUKTURER, PROFILER OG LANDSKABSSERIER

Nationalparken er geologisk set unik, blandt andet fordi man i området tydeligt kan finde og afkode alle de landskabstyper, som et istidslandskab består af. Derfor blev det et indsatsområde at synliggøre og give adgang til de geologiske strukturer, profiler og landskabsserier. Dette indsatsområde

var dog et af tre indsatsområder, der kun skulle realiseres, hvis der måtte vise sig mulighed herfor.

Iværksatte tiltag og resultater

Indsatsområdet for synliggørelse af og adgang til geologiske strukturer, profiler og landskabsserie er i indsatskemaet beskrevet i en række mål, som bestyrelsen har prioriteret på kort, mellemlang og lang sigt. I det følgende gennemgås vores tiltag og resultater for disse mål, hvorefter der følger en samlet evaluering af indsatsen og en anbefaling til kommende planperiode.

Mål 14.1. Kortlægning af ønskelige geologiske formidlingspunkter (POI-geologi) med handleplan

- Et rekvireret projekt om et udvalg af vigtige geologiske lokaliteter, der dækker hele den lokale glacialgeologiske fortælling, inkl. adgangsforhold, tekstning, fotos og forslag til forbedringer, der blev igangsat i 2019. Forventes færdiggjort inden udgangen af 2023.
- Nationalparken har i flere tilfælde integreret geologiske fortællinger og lokaliteter i Mols Bjerge-stiens POI-formidling, jf. om stien i mål 8.2.

EVALUERING AF INDSATSOMRÅDE 14

Vi vurderer, at vi ved udgangen af 2023 vil være i mål med indsatsområde 14 med henvisning til de planlagte aktiviteter i 2022-23.

14. Synliggørelse af og adgang til geologiske strukturer, profiler og landskabsserier		
Indsatsens formål	At synliggøre og formidle om Nationalparkens centrale geologiske træk og processer.	
Beskrivelse af indsatsen	Relevante fagmiljøer udfærdiger indsats- og handleplan sammen med Nationalparkens følgegruppe /Naturudvalg.	
Indsatsens elementer og projekter	Mål på kort sigt	Mål på mellemlang og lang sigt
Mål 14.1. Kortlægning af ønskelige geologiske formidlingspunkter (POI-geologi) med handleplan	<ul style="list-style-type: none"> Kortlægge ønsker, behov og prioriteringer i forhold til synliggørelse og formidling samt gennemføre flere højt prioriterede projekter 	<ul style="list-style-type: none"> Realisere flere højt prioriterede projekter

■ Mål opfyldt

5. BEVARE OG STYRKE NATIONALPARKENS KULTURMILJØER OG KULTURHISTORISKE HELHEDER OG ENKELTELEMENTER

Det er lovens formål ved oprettelse af nationalparker at bevare og synliggøre de kulturhistoriske værdier og mangfoldigheden i kulturlandskabet.

§ 1, stk. 1, nr. 5, i lov om nationalparker

Følgende målsætninger skal lægges til grund i udviklingen af Nationalpark Mols Bjerge:

- Kulturmiljøer og kulturhistoriske helheder og enkeltelementer, der fortæller om brugen af landskab, natur og kyst, skal bevares, synliggøres og gøres tilgængelige, især færdselsveje, fortidsminder, borg- og mølleanlæg, herregårds- og landsbymiljøer samt Ebeltofts historie som købstad. Viden om de nævnte miljøer, helheder og enkeltelementer skal udbygges.

§ 3, stk. 1, nr. 5, i bekendtgørelse om Nationalpark Mols Bjerge

BAGGRUNDEN FOR INDSATSOMRÅDERNE

I Syddjurs Kommune er der omkring 40 fredede bygninger, der – med undtagelse af kirker, herregårde og godser – stort set alle ligger i midtbyen i Ebeltoft. Kulturstyrelsen er myndighed i forhold til denne højeste bevarelseskategori af den fysiske kulturarv.

Syddjurs Kommune er forpligtet til at foretage en registrering af bevaringsværdige bygninger i kommunen. Af kommunens bygninger er ca. en tredjedel blevet registreret og af dem er 1.162 udpeget som bevaringsværdige. Da den udførte registrering er fortaget i gammel Ebeltoft Kommune, er det kun en mindre del af bygningsmassen i nationalparken, som ikke er registreret og vurderet.

I 2019 fik Syddjurs Kommune Arkitektskolen i Aarhus til at udarbejde en screening af kulturmiljøer i kommunen. Bevaringsværdige kulturmiljøer kan enten være kulturhistoriske enkeltelementer eller sammenhængende helheder. Et bevaringsværdigt kulturmiljø er som oftest egnetypisk og repræsentativt for det pågældende område, samtidig med at det har kompleksitet og tidsdybde, således at det har stor fortælleleværdi og viser en udvikling over en længere årrække. Af de i alt 48 bevaringsværdige kulturmiljøer, udpeget af arkitektskolen, ligger 21 i nationalparken. Følgende kulturmiljøer i nationalparken er udpeget som bevaringsværdige: Holmegaard, Havmøllegården, Ørnbjerg Mølle, Rugaard Gods, Møllerup Gods, Lyngsbækgaard, Bogensholm Hovedgaard og gårde i Mols Bjerge, Kalø Gods, Søholt, Femmøller, Agri, Vistoft landsby og mølle, Handrup, Ebeltofts historiske kerne, Maltfabrikken, Egil Fischers Ferieby, feriehusområdet ved Fuglsø Strand, Øer Maritime Ferieby, Fiskerihavnen ved Ebeltoft og entreprenørskolen ved Ebeltoft.

Udpegningen som kulturmiljø betyder, at Syddjurs Kommune har vurderet, at området indeholder væsentlige kulturhistoriske, arkitektoniske og miljømæssige værdier, som bør bevares. Screeningen har dannet grundlag for en revision af retningslinjer for kulturmiljøer i Syddjurs Kommuneplan 2020.

I bekendtgørelsen for Nationalpark Mols Bjerge er nationalt betydningsfulde kulturmiljøer udpeget. Disse områder udgør en del af Nationalparkens planlægningszone 2 og omfatter landsbyerne Agri, Bogens, Femmøller, Dråby, Fuglsø, Han-

drup og Ebeltoft Midtby samt sommerhusområderne Femmøller Strand og Fuglsø Strand. Der er altså stort overlap mellem Syddjurs Kommunens og nationalparkens vurdering af vigtige kulturmiljøer.

Museum Østjylland er den institution, som besidder den største viden og kompetence om nationalparkens kulturhistorie og kulturmiljøer. Museet varetager endvidere det arkæologiske ansvarsområde og indgår i arbejdet omkring bygningsbevaring. I 2020 etablerede Museum Østjylland sig i en ny konstellation med bibliotek, museum og arkiv (BMA) på Maltfabrikken i Ebeltoft. BMA har vist sig at være et kulturelt kraftcenter med mange fælles berøringsflader med nationalparken.

Foreningen for By- og Landskabskultur i Syddjurs Kommune (BLIS) har sammen med Syddjurs Kommune indstiftet en bevarings- og arkitekturpris for at understøtte sikring af den fysiske kulturarv. Foreningen giver endvidere rådgivning til ejere af bevaringsværdige bygninger. BLIS har siden sin oprettelse i 2008 været en markant aktør i den lokale debat om sikring af fysisk kulturarv og kulturmiljøer i Syddjurs Kommune.

Omkring den gamle fiskerihavn i Ebeltoft er der en række maritime foreninger, som arbejder for bevaring og formidling af den maritime kulturarv. Det drejer sig om såvel foreninger for lyst- og erhvervmæssige træskibe som for større kulturhistoriske skibe. Den selvejende institution Fregatten Jylland formidler mere overordnet om landets maritime kulturhistorie, samtidig med at der i institutionens store havnebassin ligger flere kulturhistoriske skibe.

I indeværende planperiode har paraplyprojektet Ebeltoft i Udvikling været en markant aktør i processen med at bevare og samtidig skabe liv og folkelig forankring omkring det marine liv i Ebeltoft. Heraf er opstået en ny forening for bevaringsværdige træskibe hjemmehørende i Ebeltoft havn samt et maritimt foreningshus med restaureringsfaciliteter.

I Syddjurs Kommune er der i alt syv lokalarkiver. Særligt arkiverne i Ebeltoft, Rønne og Knebel har meget kulturhistorisk materiale om nationalparkområdet. I 2010 blev der etableret et arkivsamvirke mellem lokalarkiverne, som har fremmet arbejdet med digitalisering af arkivmaterialet. Rønne Lokalarkiv har i en periode været lukket på grund af flytning, men forventes at åbne i 2023.

INDSATSOMRÅDE 6

KORTLÆGNING AF SÆRLIGE OG TRUEDE KULTURMILJØER

Nationalparken indeholder mange kulturhistoriske spor, bygninger og fysiske anlæg, og der er et betydeligt behov for at få dannet et overblik over denne kulturarv. Derfor blev kortlægning af særlige og truede kulturmiljøer et indsatsområde i Nationalparkplan 2018.

Iværksatte tiltag og resultater

Indsatsområdet for kortlægning af særlige og truede kulturmiljøer er i indsatskemaet beskrevet i en række mål, som bestyrelsen har prioriteret på kort, mellemlang og lang sigt. I det følgende gennemgås vores tiltag og resultater for disse mål, hvorefter der følger en samlet evaluering af indsatsen og en anbefaling til kommende planperiode.

Mål 6.1. Indsamling af eksisterende viden om kulturarven i Nationalparken

- Registrering af 250 særlige og bevaringsværdige kulturminder og kulturmiljøer i nationalparken ved tidligere overinspektør ved Ebeltoft Museum, Jakob Vedsted. Arbejdet supplerer Syddjurs Kommunens screening af kulturmiljøer ved ikke kun at fokusere på den fysiske bevaringsværdighed, men også vurdere vigtigheden af de kulturhistorier, der knytter sig til de 250 lokationer. Rapporten blev færdiggjort i 2020, og registreringerne er under bearbejdning til digital formidling.
- Deltagelse i et samarbejde med Syddjurs Kommune, Bevaringsrådet og Ebeltoft Distriktsråd om registrering af fysisk kulturarv samt afvikling af netværksmøder og workshops for ejere af bevaringsværdige bygninger, håndværkere og rådgivere (2017).

Mål 6.2. Formidling af kulturhistorien på baggrund af den udførte kortlægning

- Registreringen af de nævnte 250 særlige og bevaringsværdige kulturminder og kulturmiljøer udkommer i 2023 som et rigt illustreret opslagsværk.

Mål 6.3. Planlægning af det fremtidige arbejde med kulturhistorien i nationalparken

- Tidligere overinspektør ved Ebeltoft Museum, Jakob Vedsted har udarbejdet en liste med 13 eksempler på truet fysisk kulturarv i nationalparken. Nationalparken har planlagt en workshop i 2023 om næste planperiodes arbejde med faglig sparing fra Museum Østjylland.

Mål 6.4. Prioritering og udførelse af bevaringsopgaver i Nationalparkens område

- Økonomisk støtte til restaurering af taget på Vistoft Mølle (2017)
- Økonomisk støtte til oprensning af mølledammen ved Ørnbjerg Mølle (2018)
- Støtteerklæring til restaurering af Postladen i Ebeltoft (2018)
- Økonomisk støtte til bevaring af tangdigerne i Ebeltoft (2020)
- Økonomisk støtte til restaurering af Skovløberhuset i Mols Bjerger (2021 og 2022)

Mål 6.5. Kulturhistorisk forskning og undersøgelser i Nationalparkens område

- Geomagnetisk scanning i 2021 af kæmpehøj i Ringelmo-se Skov udført af Moesgaard Museum. Rapport afventes.
- 3D-scanninger og registrering af nationalparkens dysser ved seniorforsker Niels H. Andersen, Moesgaard Museum. Leverede illustrationer skal i 2023 integreres på nationalparkmolsbjerger.dk.
- Åbne udgravninger i 2021 af Bregnet Landsby som del af sogneprojektet, jf. mål 6.6. Kulturhistorisk rapport udfærdiget af udgravningsleder og arkæolog Thomas Guntzelnick Poulsen, Museum Østjylland.
- Magnetometer undersøgelse i 2022 af Bregnet Landsby ved Museum Østjylland. Rapport afventes.
- Registrering i 2022 af bevaringsværdige kulturspor i den kommende naturnationalpark i Mols Bjerger udført af Museum Østjylland og i samarbejde med Naturstyrelsen Kronjylland. Rapport afventes.

Mål 6.6. Et sogn fra oldtid til nutid

- Sogneprojektet er et undersøgelses- og formidlingsprojekt i samarbejde med Museum Østjylland, hvor fagpersoner sammen med frivillige arbejder med at kortlægge et sogn på tværs af tidsperioder fra oldtid til nutid. Gennem forskellige aktiviteter er formålet at samle information og vidnesbyrd til et tidspuslespil, der på sigt skal give et billede af livet på egnen og en forståelse for udviklingen gennem tiden. Indtil videre er følgende aktiviteter igangsat:
  - Åbne Udgravninger, herunder faglig formidling til børn og voksne samt middelalderaktiviteter i samarbejde med Syddjurs Kommune, 2021. Der blev ved undersøgelsen registreret 70 anlæg, herunder fire overordnede anlæg, og hjemtaget 72 genstande og seks dateringsprøver. Der blev taget 309 billeder og lavet 61 tegninger. Ca. 3.100 besøgende.

- Detektortræf på marken syd for Bregnet kirke i 2021.
- Offentligt introduktionsmøde med fremlæggelse af resultater fra Åbne Udgravninger i 2022. Foredrag ved udgravningsleder Thomas Guntzelnick Poulsen, leder for kulturarv og kulturarvsforvaltning ved Museum Østjylland Vibeke D. Hansen, stadsarkivar i Randers Tina Knudsen Jensen og stadsarkivar i Ebeltoft Martin M. P. Mauritzen.
- Oprettelse af sogneprojektet.dk i 2021 med mulighed

- for offentligheden til at bidrage med viden om sognet på Historisk Atlas.
- Digitalisering af folketællingerne i Bregnet Sogn som del af Rigsarkivets landsdækkende kildeindtastningsprojekt i 2022. Frivillige instrueres i at hjælpe med digitaliseringen, hvorefter de kan arbejde hjemmefra.
- Slægtsforsningskursus over tre kursusaftræne i 2022-23 ved slægtsforsker Kathrine Tobiasen i samarbejde med Syddjurs.

6. Kortlægning af særlige og truede kulturmiljøer		
Indsatsens formål	Udpege og registrere den særlige og truede kulturarv samt de særlige og truede kulturmiljøer i Nationalparken. Skabe grundlag for bedre formidling, prioritering af fremtidigt arbejde på kulturområdet og igangsætning af yderligere registreringer, bevaringsopgaver og forskning	
Beskrivelse af indsatsen	Nationalparken har indgået en aftale med Museum Østjylland om at få dannet et overordnet overblik over kulturarven i Nationalparken. Det gælder såvel det særlige og karakteristiske som de truede kulturmiljøer.	
Indsatsens elementer og projekter	Mål på kort sigt	Mål på mellemlang og lang sigt
Mål 6.1. Indsamling af eksisterende viden om kulturarven i Nationalparken	• I første del af planperioden færdiggøres en registrering og beskrivelse af omkring 250 særlige og truede kulturmiljøer og enkeltelementer	
Mål 6.2. Formidling af kulturhistorien på baggrund den udførte kortlægning	• I sidste halvdel af planperioden igangsættes formidling af den udførte registrering som database med oplysninger og referenceliste i Nationalparkens GIS-kort	• Fortsættes og udbygges ind i kommende planperioder
Mål 6.3. Planlægning af det fremtidige arbejde med kulturhistorien i Nationalparken	• I sidste halvdel af planperioden vil projektets parter under Museum Østjyllands faglige ledelse udarbejde en handleplan med evaluering til prioritering af fremtidig indsats	
Mål 6.4. Prioritering og udførelse af bevaringsopgaver i Nationalparkens område	• I sidste halvdel af planperioden igangsættes en eller flere bevaringsopgaver på baggrund af kortlægningen	• Udførelse af bevaringsopgaver fortsættes ind i kommende planperioder
Mål 6.5. Kulturhistorisk forskning og undersøgelser i Nationalparkens område	• I sidste halvdel af planperioden igangsættes yderligere og uddybende undersøgelser/forskning på baggrund af registreringer	
Mål 6.6. Et sogn fra oldtid til nutid	• Igangsættes et projekt hvor fagpersoner sammen med frivillige arbejder med beskrivelse og projekter i et sogn på tværs af tidsperioder - fra oldtid til nutid.	• Processen fortsættes og formidler

- Foredrag i 2023 med rigsarkivar Adam Kronegh i samarbejde med Kulturhotellet i Rønede.
- Nationalparken i 5500 år er otte foredrag fra stenalder til 1970'erne af arkæologer og historikere fra Museum Østjylland. Projektet kører i 2022-23 og er i samarbejde med Syddjurs Biblioteker.
- Rødder – en podcastjulekalender i 2022 om at kende sine rødder. Dramatiker og podcaster Christian Eiming har interviewet 7. klasse på Rønede Skole i Bregnet Sogn om, hvad de ved om deres forfædre, hvilke traditioner de har, og hvad der er karakteristisk for deres familie.
- Bregnet Bakke er dobbeltportræt af en haveforening og dens haveejere skabt i 2022 af kommunikationsholdet på Rønede Højskole. Eleverne formidler gennem forskellige medier haveforeningen med dens særlige historie og de mennesker, der i dag har deres fristed der. Fra haveforeningen deltager 21 haveejere og fra Rønede Højskole 14 kommunikationsstuderende. Historiker og tidligere borgmester Vilfred Friberg Hansen holder oplæg.
- Billedregistreringsdag i 2023 med lokalarkivet i Rønede, der inviterer lokalbefolkningen til at komme med deres gamle billeder for at få dem scannet ind og registreret i arkivet for på den måde at bidrage til sognets fælles historie (forår 2023)
- Bregnetfestival og afslutning på sogneprojektet i 2023 i samarbejde med KulturHotellet i Rønede, Distriktsrådet og Rønede Handelstandsforening.

INDSATSOMRÅDE 7

SIKRING AF FYSISK KULTURARV OG KULTURMILJØER

Nationalparken har flere fredede og bevaringsværdige bygninger og anden kulturarv, som er i fare for at forfalde. Nationalparken ønskede derfor, at sikring af fysisk kulturarv og kulturmiljøer blev et indsatsområde i Nationalparkplan 2018-24.

Iværksatte tiltag og resultater

Indsatsområdet for udvikling af sikring af fysisk kulturarv og kulturmiljøer er i indsatskemaet beskrevet i en række mål, som bestyrelsen har prioriteret på kort, mellemlang og lang sigt. I det følgende gennemgås vores tiltag og resultater for disse mål, hvorefter der følger en samlet evaluering af indsatsen og en anbefaling til kommende planperiode.

Mål 7.1. Bidrage til fundraising i konkrete renoveringsprojekter

- Give støtte til renovering af tagbeklædningen på Vistoft Mølle (2018).
- Give støtte til Ørnbjerg Møllelaug til oprensning af mølledammen, så det historiske møllehjul kan male korn (2018).
- Give støtte og støtteerklæring til Ebeltoft Museumsforening vedrørende renovering af Postladen ved Det gamle Rådhus, Ebeltoft (2018).
- Give støtte til renovering af tangdigerne i Ebeltoft (2020).
- Nationalparken har længe ønsket at sikre Skovløberhuset i Mols Bjerge. Der er ejet af Naturstyrelsen Kronjylland og rummer en central historie om områdets natur- og kulturhistorie. I 1931 flyttede familien Olsen ind i det maleriske hus ved en mindre sø i bakkerne, og der påbegyndte de deres livsværk – at tilplante de tørre lyngbakker med nåletræer. Aarhus Plantage blev familiens livsværk, og det var derfor en stor sorg for dem, da plantagen kort efter årtusindskiftet blev fældet for igen at give plads til de tørre, solrige overdrev. I dag står Skovløberhuset næsten som da familien flyttede ind i 1931. Placeringen midt i bjergene gør det til et oplagt sted at formidle landskabets transformation fra lyngbakker til nåletræsplantage og endelig tilbage til de artsrige overdrev, der er en vigtig del af nationalparkens eksistensberettigelse. Naturstyrelse Kronjylland besluttede i 2021 at bevare Skovløberhuset. Planen er - med respekt for det eksisterende - at omdanne huset til et formidlingssted, og da Mols Bjerge-stien passerer forbi huset, vil det også

- kunne fungere som støttepunkt og madpakkested for friluftslivet i bjergene. Renovering og fremtidig drift af Skovløberhuset skal ske i et samarbejde mellem Naturstyrelsen Kronjylland, den nystartede venneforening og nationalparken. Følgende aktiviteter er iværksat:
  - Igangsætte etablering af Skovløberhusets Venneforening. Nationalparken har en fast plads i bestyrelsen (2021).
  - Give støtte til renovering af Skovløberhusets tag – og rejse det resterende beløb på 200.000 kr. (2021).
  - Give støtte til tilbageførsel af Skovløberhusets brændehus. Venneforeningen har udarbejdet en 10-årig restaurerings- og vedligeholdelsesplan, der giver overblik over kommende arbejdsopgaver og behovet for fundraising (2022).

- demonstreret. Arrangementet blev afviklet i 2018 i det særlige kulturhistoriske miljø på Holmegaard med 80 deltagere. Der er truffet aftale med Holmegaard om at gøre det til en årlig tilbagevendende begivenhed i samarbejde med Ebeltoft Håndværkerforening og Bevaringsværdig Arkitektur i Syddjurs Kommune (BLIS).
- Give støtte til samarbejdsprojektet Håndværket Huskes. Museum Østjylland, Fregatten Jylland og Glasmuseet afviklede gennem hele august måned aktiviteter relateret til historiske håndværk (2018).
- Give støtte udgivelsen af bogen, Kend dit Hus, om bevaringsværdig arkitektur i Syddjurs Kommune (BLIS). I forbindelse med bogreceptionen finansierede nationalparken en video af et foredrag med restaureringsarkitekt Søren Vadstrup. Kend dit Hus er efterfølgende blevet uddelt til alle husejere i kommunen med SAVE-registrerede huse.

Mål 7.2. Kurser i renoveringsarbejde

- Finansiere en Håndværkets Dag, hvor relevante historiske håndværksfag i forhold til fysisk kulturarv blev

7. Sikring af fysisk kulturarv og kulturmiljøer		
Indsatsens formål	Bidrage til bevarelse af fredede og bevaringsværdige bygninger og enkeltelementer i Nationalparken	
Beskrivelse af indsatsen	Indgå i projekter, hvor lodsejere, myndigheder eller institutioner m.v. arbejder med et konkret projekt for at sikre en særlig eller truet kulturarv. Der kan være tale om bygninger, skibe eller anden fysisk kulturarv og miljøer.	
Indsatsens elementer og projekter	Mål på kort sigt	Mål på mellemlang og lang sigt
Mål 7.1. Bidrage til fundraising i konkrete renoveringsprojekter	• Udstede 1-3 støtteerklæringer pr. år. Fundraise til et renoveringsprojekt om året	• Selv tage initiativ til projekter
Mål 7.2. Kurser i renoveringsarbejde	• Få igangsat/afprøvet et kursusforløb i planperioden	
Mål 7.3. Tangdigerne i Ebeltoft	• Der indledes i planperioden et arbejde på at forsøge at sikre tangdigerne i Ebeltoft – som er en enestående kulturarv – gennem en restaurering.	
Mål 7.4. Kulturhistoriske miljøer og driftsformer	• Støtte projekter som i særlig grad bevarer og formidler om fortidens livs- og driftsformer samt fysiske bygningsværker	• Projektet fortsættes
Mål 7.5. Inddragelse af enkeltpersoner og institutioner i kulturbevarelsesprojekter	• Støtte kulturbevarende projekter iværksat af lodsejere	
Mål 7.6. Publikationer til styrkelse af kendskabet den fysiske kulturarv og kulturmiljøer	• Indgå i en større publikation hvert andet år. Selv producere en publikation hvert andet år	

Mål opfyldt Mål delvist opfyldt

EVALUERING AF INDSATSOMRÅDE 6

Vi vurderer, at vi er i mål med hele indsatsområde 6 med henvisning til de gennemførte og iværksatte aktiviteter i indsatsperioden 2017-2022.

Vi har her lagt vægt på, at vi med registreringen af de 250 særlige og truede kulturmiljøer i nationalparken har fået et uvurderligt redskab til det fremtidig arbejde med sikring af kulturarven. Dertil kommer, at der i planperioden er blevet genereret ny viden om både nationalparkens unikke stendysser, men også middelalderlandsbyen Bregnet.

Mål 7.3. Tangdigerne i Ebeltoft

- Støtte til genetablering og formidling af tangdigerne i Ebeltoft i samarbejde med Ebeltoft i Udvikling. Der er afholdt et første offentlige møde med lodsejere på Maltfabrikken i Ebeltoft og lavet aftaler om opbevaring af tangen, indtil den skal bruges til genopbygning af digerne. Restaureringsarbejdet skal igangsættes i 2023. Nationalparken bistår med finansiering og hjælp fra frivillige.

Mål 7.4. Kulturhistoriske miljøer og driftsformer

- Afholdelse af Høslætsdag på Holmegaard i 2022 i samarbejde med foreningen Nordisk Kulturlandskab. 25 besøgende skar med le og stakkede høet på traditionel vis. Dagen afsluttedes med foredrag af Holmegaards ejer Verner Nielsen. Der er truffet aftale med Holmegaard om at gøre høslætsdagen til en årlig tilbagevendende. Projektet har såvel natur- som kulturhistorisk dimensioner.
- Støtte dokumentation af livet i Skovløberhuset i Mols Bjerger, som det blev oplevet af Olsen-brødrene Ingolf og Aksel på henholdsvis 80 og 90 år. Fotograf Helene Hennings har gennem et år fotodokumenteret brødrene og indsamlet historiske fotos og breve med henblik på at lave en udstilling og på sigt en fotoalbum. Komponist og lydkunstner Hans Sydow har interviewet Aksel Olsen og arbejder på at inkorporere interviewene i en musikkomposition. Se også mål 7.1.
- Udføre naturpleje ved nationalparkens mest markante dysser sammen med nationalparkens frivillige. Projektet har såvel natur- som kulturhistorisk dimensioner (alle årene).
- Igangsætte registrering af bevaringsværdige kulturspor i den kommende Naturnationalpark Mols Bjerger herunder forbindelsesveje og tomter fra tidligere bebyggelser med henblik på formidling af de svære livsbetingelser i bjergene (2022)
- Støtte BLIS-temaaften og bustur om arkitekterne Friis og Moltkes og deres markante aftryk på nyere bygningskultur i Ebeltoft (2022)

Mål 7.5. Inddragelse af enkeltpersoner og institutioner i kulturbevarelsesprojekter

- Støtte til den privatejede Vistoft Mølle
- Samarbejde med Holmegaard
- Samarbejde med BLIS om bevarelse af Toldhuset ved Nappedam, Skovløberhuset og Ellen Dahl sommerhus på Mols
- Samarbejde med Femmøller Strand Grundejerforening om Egil Fischers Ferieby

Mål 7.6. Publikationer til styrkelse af kendskab til den fysiske kulturarv og kulturmiljøer

- Støtte Stig Tang Pedersens bog: Grønfeld – en gammel bondelandsby (2021)
- Igangsætte bogen om sommerhusene ved Fuglsø ved Jakob Vedsted. Forventes færdig i 2023.
- Støtte genudgivelsen af hæftet om Ebeltoftæblet v. Jakob Vedsted (2022)

EVALUERING AF INDSATSOMRÅDE 7

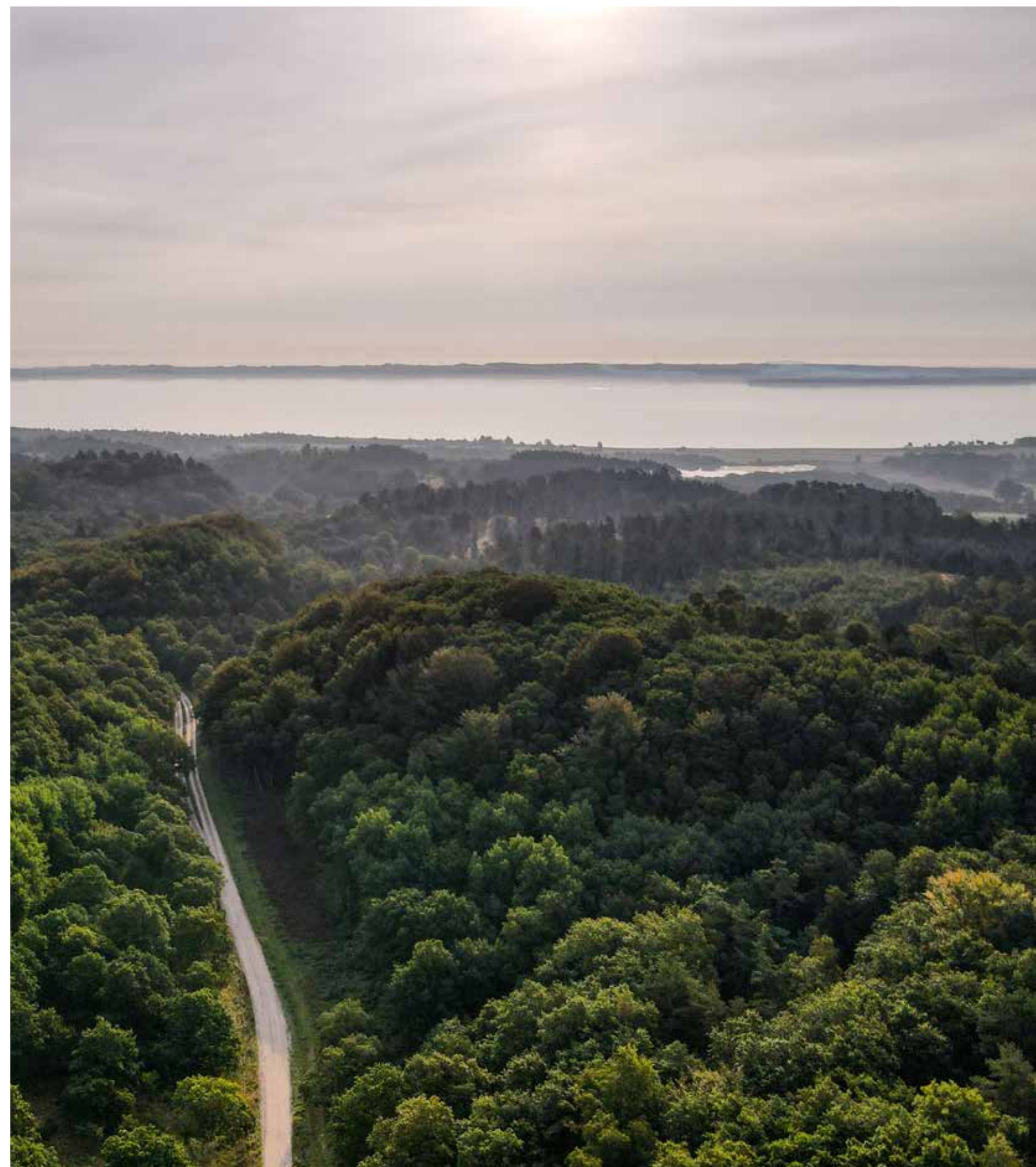
Vi vurderer, at vi er i mål med 7.2 og 7.4 i indsatsområde 7 med henvisning til de gennemførte og iværksatte aktiviteter i indsatsperioden 2017-2022.

Det vurderes endvidere, at nationalparken er delvist i mål med 7.1, 7.3, 7.5 og 7.6.

Vi har her lagt vægt på, at sikring af fysisk kulturarv er en kontinuerlig proces, der kræver løbende funding af store beløb. Det var af afgørende betydning for fortællingen om Mols Bjerger, at det lykkedes at sikre Skovløberhuset mod nedrivning. Med foreningen Skovløberhusets Venner er det daglige ansvar for huset sikret, og der er fundet finansiering til nyt tag og delvist til tilbageførsel af brændehuset til dets oprindelige udseende. Projekt Bevaringsværdige Kulturspor i Mols Bjerger vil ligeledes bidrage til fortællingen om det nøjsomme landbrugsliv i Mols Bjerger, og det er samtidig en fortælling om bjergenes særlige naturtype, de tørre overdrev.

Vi vurderer også, at de afholdte håndværkerdage, og ikke mindst udgivelsen af bogen Kend dit hus, har haft stor betydning for lokalbefolkningens viden om bevaringsværdige huse.

Vi anbefaler til næste planperiode at arbejde videre med bevarelse af den fysiske kulturarv i samarbejde med BLIS, Museum Østjylland, Ebeltoft og Omegns Museumsforening, Holmegaard, Ørnbjerg Mølle og Skovløberhusets venner.

INDSATSOMRÅDE 15

ETABLERE ÅBNE ARKÆOLOGISKE UDGRAVNINGER

Nationalparken har en mangfoldighed af arkæologiske for-tidsminder. I samarbejde med Museum Østjylland ønskede nationalparken at fortsætte sin aktivitet med åbne arkæolo-giske udgravninger, som er kendetegnet ved, at udgravnin-gen omfatter både forskning, formidling og inddragelse af gæster med et indsatsområde i Nationalparkplan 2018-24, der skulle realiseres, hvis der blev mulighed herfor.

Iværksatte tiltag og resultater

Indsatsområdet for etablering af åbne arkæologiske udgrav-ninger er i indsatskemaet beskrevet i en række mål, som bestyrelsen har prioriteret på kort, mellemlang og lang sigt. I det følgende gennemgås vores tiltag og resultater for disse mål, hvorefter der følger en samlet evaluering af indsatsen og en anbefaling til kommende planperiode.

Mål 15.1. Undersøgelser til udpegning af optimale udgravningssteder

- Museum Østjylland udførte i 2020 et forprojekt og anbefalede nationalparken en arkæologisk udgravning på bakken lige nord for Kalø Strandhus i Bregnet Sogn. Her har museet tidligere gravet og fundet spor efter en middelalderlig forsyningslandsby til Kalø Borg. Man mente, at en udgravning ville give ny viden om strukturen på en middelalderlandsby. Museet har i 1990'erne gennemført flere udgrav-ninger efter den forsvundne middelalderby Bregnet, men kendskabet til landsbyen er ikke desto mindre fortsat beskedent – dog viste undersøgelserne, at man havde fundet byen og ikke som først antaget blot en enkelt gård. En større forundersøgelse fra 1992 bekræftede yderligere den konklusion og viste, at der var tale en anseelig bebyggelse med spor efter mindst 20 bygninger. På den baggrund blev et større stykke af marken taget ud af drift.

15.2. Inddragelse af frivillige

- Flere formidlingsmæssig tiltag og arrangementer umid-delbart uden for udgravningsfeltet. I den forbindelse fungerede ni af nationalparkens frivillige som værter og formidlere af områdets historie.

15.3. Forskningsprojekter og skriftlig formidling

- I forbindelse med afslutningen af den kulturhistoriske rapport over fundene ved Bregnet Landsby, blev der lavet en magnetometerundersøgelse i 2022 for at af-grænse landsbyens areal og struktur. Rapport afventes.

15.4. Fundraising

- Det har ikke været nødvendigt at rejse yderligere midler til projektet.

EVALUERING AF INDSATSOMRÅDE 15

Vi vurderer, at vi i mål med 15.1 og 15.2 i indsatsområde 15 med henvisning til de gennemførte og iværksatte aktiviteter i indsatsperioden 2017-2022.

Vi er delvist i mål med 15.3.

Det har ikke været nødvendigt at gennemføre 15.4.

Vi anbefaler til næste planperiode at arbejde med at lave en endelig afgrænsning af landsbyen og opnå bedre forståelse af dens udformning og i den forbindelse at lave en forundersøgelse på markerne omkring kirken for at lede efter en eventuel ældre forgænger. Vi anbefaler endvidere undersøgelser af mulig smedaktivitet, registreret ved forundersøgelsen i 1992, og fokus på affaldslag med henblik på undersøgelsen af lands-byens økonomi.

15. Etablere åbne arkæologiske udgravninger		
Indsatsens formål	At synliggøre og formidle Nationalparkens forhistorie. At bringe gæsterne tæt på arkæologers arbejde samt fremme den arkæologiske forskning.	
Beskrivelse af indsatsen	I samarbejde med Museum Østjylland at afvikle arkæologiske udgravninger med ligeværdigt vægtning af forskning, formidling og inddragelse af gæster	
Indsatsens elementer og projekter	Mål på kort sigt	Mål på mellemlang og lang sigt
Mål 15.1. Undersøgelser til udpegning af optimale udgravningssteder	• Undersøge mulighederne ved Grevens Skanse og ved Kolåens udløb, hvor der er tegn på byggeri fra middelalderen	
Mål 15.2. Inddragelse af frivillige	• Foretage undersøgelser under ledelse af Museum Østjylland for at inddrage nye egnede steder samt frivillige i formidlingen af resultaterne	
Mål 15.3. Forskningsprojekter og skriftlig formidling	• Sammen med Museet at igangsætte et forsknings-projekt ved nyt udgravnings-sted samt udarbejde publi-kationer og artikler om resultaterne	
Mål 15.4. Fundraising	• Fundraising og samarbejde med turisme-sektoren ligesom også kommunen og folkeskolerne kunne inddrages.	

Mål opfyldt Mål delvist opfyldt

6. STYRKE MULIGHEDERNE FOR FRILUFTSLIV, SÆRLIGE NATUR- OG KULTURHISTORISKE OPLEVELSER I DET VARIEREDE KYST- OG KULTURLANDSKAB, HERUNDER I BYMILJØER

Det er lovens formål ved oprettelse af nationalparker at fremme befolkningens muligheder for at bruge og opleve naturen og landskabet.

§ 1, stk. 1, nr. 7, i lov om nationalparker

Følgende målsætninger skal lægges til grund i udviklingen af Nationalpark Mols Bjerger:

- Mulighederne for friluftsliv, naturoplevelser og kulturhistoriske oplevelser skal styrkes.
- Udvikling af friluftsliv skal ske på et bæredygtigt grundlag og i samarbejde med lokalbefolkningen og turisterhvervet.
- Beskrivelse og håndtering af trafikale forhold i nationalparken, herunder Mols Bjerger området, for at sikre en øget tilgængelighed uden at øge generne fra trafikken.
- Særligt sårbare naturområder skal beskyttes mod slitage og forstyrrelse ved hjælp af planlægning af stiforløb, formidling m.v.

§ 3, stk. 1, nr. 6-9, i bekendtgørelse om Nationalpark Mols Bjerger

BAGGRUNDEN FOR INDSATSOMRÅDERNE

Nationalparken ligger i et område, som i generationer har været et yndet udflugtsmål, og derfor var der allerede inden etablering af nationalparken forskellige friluftsfaciliteter, kulturhistoriske besøgssteder og en række organisationer og private virksomheder, som beskæftiger sig med friluftsliv, natur- og kulturhistoriske oplevelser og formidling. De store aktører er Karpenhøj Naturcenter, Danmarks Jægerforbund, Museum Østjylland, Naturhistorisk Museums feltlaboratorium Molslaboratoriet og Det Dansk Spejderkorps, der har en stor spejderlejr i Toggerbo. I løbet af de seneste år er der kommet en række nye professionelle aktører til, og de sikrer tilsammen et stort og varieret udbud af friluftsmuligheder for både fastboende og gæster.

Op til og under coronaepidemien opstod synlige trafikudfordringer i kerneområdet Mols Bjerger og de omkringliggende landsbyer. De lokale beboere oplevede trafik- og parkeringsudfordringer, særligt i landsbyerne Agri og Femmøller. Samtidig resulterede det i dårligere oplevelse for dem, der var i Mols Bjerger for at nyde landskabet og naturen. Det kunne eksempelvis være ved Trehøje, der ligger højt i landskabet, men hvor der nu ofte var rigtig mange parkerede biler. De fleste naturtyper i nationalparken er dog ret robuste over for færdsel og forstyrrelser.

I den lysåbne natur med heder og overdrev som i Mols Bjerger er slid på jordoverfladen meget sjældent et problem – faktisk kan det bidrage positivt til bevarelse af sjældne og truede arter.

I skovnaturen har færdsel i de store løvskove og i plantagerne kun begrænset eller ingen indvirkning på naturtypens tilstand. En væsentlig undtagelse er nogle af de arter, der er tilknyttet skovene som eksempelvis de store rovfugle, der kan være meget følsomme over for forstyrrelser i ynglesæsonen.

De mest sårbare områder i forhold til færdsel og forstyrrelser ligger i nationalparkens kystområder. Jordrugende ynglefugle på strande, strandenge og rev, fouragerende og rastende yngle- og trækfugle samt sæler kan let påvirkes af færdsel på stranden, i havet og langs kysten. Forstyrrelserne i kystområderne skyldes oftest motionister, hundelufftere og kystnær sejlads.

INDSATSOMRÅDE 8

STYRKELSE AF ET ALSIDIGT FRILUFTLIV

Nationalpark Mols Bjerger er på grund af sin geologi og natur et helt særligt friluftsområde. En styrkelse af et alsigt friluftliv hviler således på tradition i området. Det blev derfor et særskilt indsatsområde i Nationalparkplan 2018-24.

Iværksatte tiltag og resultater

Indsatsområdet for styrkelse af alsidigt friluftsliv er i indsatskemaet beskrevet i en række mål, som bestyrelsen har prioriteret på kort, mellemlang og lang sigt. I det følgende gennemgås vores tiltag og resultater for disse mål, hvorefter der følger en samlet evaluering af indsatsen og en anbefaling til kommende planperiode.

Mål 8.1. Certificering af stier – Kvalitetsvandrestier (Dansk Vandelaug)

- Langemosestien, 6,0 km – certificeret i 2019.
- Helligkildestien, 4,8 km – certificeret i 2019.
- Agri Bavnehøj-stien, 5 km – certificeret i 2019.
- Toggerbostien, 5 km – certificeret i 2019.
- Bjergetapen, Mols Bjerger-stien, 20 km – certificeret i 2019.
- Gåsehage-etapen, 22 km – certificeret i 2022.

Mål 8.2. Certificering af stier – Leading Quality Trails (European Ramblers Association)

- Mols Bjerger-stien, Kalø-etapen – certificeret 2019
- Mols Bjerger-stien, Bjergetapen – certificeret i 2019
- Mols Bjerger-stien, Ebeltoft-etapen – certificeret 2019

Mål 8.3. Certificering af stier – Familiestier

- Oplevelsesstien De underjordiske, 4 km (2021). En nyskabende sti, hvor mobilteknologi og historiefortælling flettes sammen i en række 4D-film om eksempelvis trolde, jætter og en drage. Brugeren ser figurerne på den baggrund, telefonens kamera viser. Stien forventes certificeret i 2023,
- Der er lavet andre specialstier til blandt andet familier:
  - Fire Natureventyr. Stedbundene fortælling – kapitlerne i historien frigives bestemte steder, hvorefter mor eller far kan oplæse opgaver på næste etape af natureventyret.
  - Historisk temasti. Oldtidssti, 4,5 km, i Ringelose Skov. Stien til 11 fortidsminder er lavet i samarbejde med seniorforsker ved Moesgaard Museum, Niels H. Andersen, og nationalparkens frivillige dyssegruppe. Som

led i projektet har Moesgaard Museum i 2021 lavet en geomagnetisk scanning af en langdysse, der sandsynligvis blandt de allerældste i landet.

- Tinghulestien i Mols Bjerge. Området Tinghulen, Helligkilden og Poskær Stenhus rummer mange kulturhistoriske fortællinger, som frivillige formidler i en folder og på informationstavler. Forventes færdig i 2023.

Mål 8.4. Specialstier – Ridestier

- Etablering af over 20 km. afmærkede ridestier uden for foldene i Mols Bjerge i 2018. Vedligeholdelse sker i samarbejde med Naturstyrelsen Kronjylland. Nationalparken har udgivet en kortfolder over stiforløbene.

Mål 8.5. Specialstier – Mountainbike

- Arbejdet afventer etablering af Naturnationalpark Mols Bjerge, idet MTB-sporene uundgåeligt vil komme til at gå igennem over Mols Bjerge-fredningerne med naturnationalparken.

Mål 8.6. Specialstier – cykelruter

- Nationalparkrute fra Dokk1 i Aarhus til Kalø Slotsruin i nationalparken, hvor vi planlægger at etablere besøgscenter. Arbejdet udføres i samarbejde med Aarhus kommune og er forsinket på grund af kommunes ønske om at gøre stien til en del af deres overordnede mobilitetsplan.

Mål 8.7. Faciliteter i tilknytning til stier og rasteplasser – skiltning og vejvisning

- Parkeringspladsen ved Femmøller Efterskole er blevet opgraderet med nye vejvisningstavler og informationskilte, en udvidelse af p-pladsen til dobbelt så mange biler og et primitivt toilet.
- Nye korttavler ved Kalø Slotsruin.
- Nye korttavler ved Ebeltoft Superstop.
- Udskiftning af de store, skæmmende cykelsti-skilte med mere diskrete skilte på træpæle.

Delmål 8.8. Faciliteter i tilknytning til stier og rasteplasser – Borde og bænke

Der er opsat samlet 50 nye borde- og bænkesæt ved:

- Jernhatten
- Skelhøje
- Ørnbjerg Mølle
- Fire nye lokaliteter rundt om i Mols Bjerge – langs med Bjergetapen af Mols Bjerge-stien.
- Ny madpakkeplads ved Toggerbo
- Ny madpakkeplads ved Strandhuset Kalø

Delmål 8.9. Faciliteter i tilknytning til stier og rasteplasser – Overdækkede madpakkesteder

- Ikke gennemført, men der arbejdes på flere forskellige lokaliteter.

Mål 8.10. Faciliteter i tilknytning til stier og rasteplasser – vildtskjul til observation af fugle og vildt

- Ikke gennemført efter en screening af udpegede gode fuglelokaliteter, da det viste sig vanskeligt i forhold til fredninger, ejerforhold, tilgængelighed og p-pladser.

Mål 8.11. Faciliteter i tilknytning til stier og rasteplasser – primitiv overnatning

Der etableret følgende shelterpladser:

- Handikapvenlig shelter med udtræksleje og handikaptollet ved Strandkær Strand, 2017.
- Tipiplads ved Basballe, 2018
- Shelterplads ved Gravlev med to sheltere og primitivt toilet, 2019.
- Shelterplads ved Femmøller Efterskole med to sheltere og et primitivt toilet, 2021

Mål 8.12. Frivillige – vedligehold af stier og faciliteter

- Nationalparken frivillige, opdelt i mindre grupper med hvert sit tracé, vedligeholder samlet ca. 200 kilometer sti.
- Skovhjælperne er en gruppe udviklingshæmmede personer, der sammen med deres pædagog og to frivillige i nationalparken vedligeholder de kortere stiforløb.

Mål 8.13. Frivillige – Etablering af små broer, boardwalks og andre mindre anlæg

- Trapper to steder på Mols Bjerge-stien, 2018.
- Fem brostykker over våde området på Øer-stien, 2019-20.
- Bro over Knubbro Bæk, Følle Bund, 2021.
- Seks små brændeskure på shelterpladser, 2022.

Mål 8.14. Understøttelse af virksomheder i Nationalparkens Servicenetværk i udvikling af friluftsprodukter

- Etablering af støttepunkter som stier, broer og shelterpladser for friluftslivet, hvilket også bidrager til at understøtte de kommercielle udbydere af friluftaktiviteter, overnatningssteder der tager imod vandregæster o.a.
- Deltagelse i Dansk Kyst- og Naturturismes projekt "Et outdoorcenter i dansk perspektiv" med Region Midtjylland, Syddjurs Kommune i 2017-18 og seks outdoor-virksomheder fra Nationalparkens Servicenetværk (læs mere i indsatsområde 10) for at styrke den kommercielle

udvikling af outdoorturisme i nationalparken. I projektet lagde vi de første sten til en fælles bookingplatform for nationalparken og kommercielle udbydere af oplevelsesprodukter. Platformen udnytter synergierne ved sambranding, lader nationalparkens markedsføringsbudget komme lokale aktører til gode (da produkterne ligger på samme platform) og synliggør de kommercielle oplevelser bedre for besøgende end tidligere til glæde for gæster, virksomheder og nationalpark.

- Styrkelse af nationalparkbooking.dk med en relancering af bookingportalen i 2019 med et nyt bookingsystem hos YourTicket. Dermed blev det nemmere for aktørerne at indtaste et produkt, få overblik over deltagere til solgte ture, tilbyde gavekort og meget mere. Der er ugentlige afregninger aktører og YourTicket imellem. Desuden kan en aktør ved én indtastning også få synlighed på kommunens Go Syddjurs og i det landsdækkende KultuNaut.
- Nationalparkbooking.dk's udvikling fra 2017 til 2021 (bemærk, at portalen ikke eksisterede i 2017, men at daværende Destination Djursland solgte oplevelser på hele Djursland via naturdjursland.dk):

Udvikling af Nationalparkbooking.dk		
År	Kroner	Platform
2017	75.000	Solgt via det daværende Destination Djursland
2018	150.000	Solgt via nationalparken på Destination Djurslands platform
2019	Mangler	Skift af platform til YourTicket
2020	240.000	Solgt via YourTicket
2021	324.000	Solgt via Yourticket
2022	266.000 (ultimo oktober)	Solgt via YourTicket

- Støtte på 100.000 kr. fra Syddjurs Kommune til at styrke udviklingen af outdoorerhvervet. I den forbindelse dannedes en selvstyrende klynge med ca. 20 lokale virksomheder, der sælger kommercielle naturoplevelser og outdooraktiviteter, og som har fælles interesser. Klyngen er organiseret som en undergruppe til Nationalparkens Servicenetværk, så nationalparken bedre kan understøtte klyngens fortsatte beståen.
- Fælles heldagsudflugt med inspiration og netværk i 2022 med deltagelse af 13 af klyngens virksomheder. Under turen vedtog aktører og nationalpark en række princip-

per for et forpligtende samarbejde som eksempelvis markedsføring af nationalparkbooking.dk, fremtidigt salg af oplevelser i et kommende Besøgscenter Nationalpark Mols Bjerge, vidensdeling, fælles udvikling og code of conduct-forpligtelser.

Mål 8.15. Besøgscenter Nationalpark Mols Bjerge

- Skabe en digital platform, så gæster selv kan sammensætte og printe et friluftskort. Nationalparkens app er videreudviklet, så det nu er muligt at opbygge et kort med netop de lag, som er relevante for brugeren, og få det udskrevet.

EVALUERING AF INDSATSOMRÅDE 8

Vi vurderer, at vi er i mål med 8.1-8.4, 8.7-8.8 og 8.11-8.15 med henvisning til de gennemførte og iværksatte aktiviteter i indsatsperioden 2017-2022.

Vi vurderer, at vi er delvist i mål med 8.6 og 8.14.

Mål 8.5, 8.9 og 8.10 har vi ikke nået.

Vi har samlet lagt vægt på, at de iværksatte initiativer markant har bidraget til styrkelse af mulighederne for friluftslivet og muligheden for at opleve naturen og kulturhistoriske steder og fortællinger, og at nationalparken har skabt nationalparkbooking.dk, der understøtter erhvervet betydeligt.

Vi anbefaler til næste planperiode, at arbejde videre med at etablere en cykelrute på ca. 40 kilometer mellem nationalparkens helt unikke stendysser.

Vi anbefaler endvidere, at nationalparken fortsætter med at understøtte de lokale virksomheder, der sælger naturoplevelser og outdooraktiviteter med henblik på at sikre kvalitetsoplevelser for besøgende i nationalparken, understøtte det lokale erhvervsliv og styrke udbuddet af aktiviteter i forbindelse med et kommende Besøgscenter Nationalpark Mols Bjerge.

8. Styrkelse af et alsidigt friluftsliv		
Indsatsens formål	Styrke friluftsmulighederne i Nationalparken, så de har national og international standard	
Beskrivelse af indsatsen	Skabe rammer, faciliteter og produkter, der muliggør et bredt spekter af friluftaktiviteter i Nationalparken	
Indsatsens elementer og projekter	Mål på kort sigt	Mål på mellemlang og lang sigt
Mål 8.1. Certificering af stier - Kvalitetsvandrestier	<ul style="list-style-type: none"> At certificere 3 kvalitetsvandrestier, fordelt rundt i nationalparken. Stierne udvælges i tæt samarbejde med relevante aktører. 	<ul style="list-style-type: none"> At certificere så mange eksisterende stier som muligt, gerne til forskellige målgrupper, efter Dansk Vandrelaugs regler
Mål 8.2. Certificering af stier - Leading Quality Trails	<ul style="list-style-type: none"> At få certificeret en kvalitetsvandrevej efter European Ramblers Associations kvalitetskrav. Stieforløbet udvælges i tæt samarbejde med relevante aktører. 	<ul style="list-style-type: none"> Processen fortsættes
Mål 8.3. Certificering af stier - Familiestier	<ul style="list-style-type: none"> At udstyre mindst en sti med forskellige oplevelsespladser, så den kan certificeres som familiesti. Stieforløbet udvælges i tæt samarbejde med relevante aktører. 	<ul style="list-style-type: none"> Processen fortsættes
Mål 8.4. Specialstier Ridestier	<ul style="list-style-type: none"> At udbygge og tilrette Naturstyrelsen ridestien i Mols bjerge, så det tilbyder rundture med mulighed for afstikkere 	<ul style="list-style-type: none"> At udbygge med nye ridestier og trailerpladser andre steder i Nationalparken.
Mål 8.5. Specialstier Mountain Bike	<ul style="list-style-type: none"> At opnå konsensus om etablering af en sammenhængende MTB-rute i Mols Bjerge, der også involverer de private lodsejere 	<ul style="list-style-type: none"> At etablere flere MTB-ruter andre steder i Nationalparken.
Mål 8.6. Specialstier Cykelruter	<ul style="list-style-type: none"> At indtegne og eventuelt afmærke flere lange cykelruter, med mulighed for overnatning i Nationalparken 	
Mål 8.7. Faciliteter i tilknytning til stier og rasteplasser - Skiltning og vejvisere	<ul style="list-style-type: none"> Til stadighed arbejde på bedre og mere ensartet skiltning i Nationalparken i samarbejde med de øvrige nationalparker 	<ul style="list-style-type: none"> Til stadighed arbejde på bedre og mere ensartet skiltning i Nationalparken i samarbejde med de øvrige nationalparker
Mål 8.8. Faciliteter i tilknytning til stier og rasteplasser - Bord/bænke	<ul style="list-style-type: none"> Vedligeholde og udvide Nationalparkens pulje af bord/bænkesæt og sørge for, at de til stadighed står de steder, hvor publikum har mest glæde af dem 	<ul style="list-style-type: none"> Vedligeholde og udvide Nationalparkens pulje af bord/bænkesæt og sørge for, at de til stadighed står de steder, hvor publikum har mest glæde af dem

Indsatsens elementer og projekter	Mål på kort sigt	Mål på mellemlang og lang sigt
Mål 8.9. Faciliteter i tilknytning til stier og rasteplasser - Overdækkede madpakkepladser	<ul style="list-style-type: none"> Arbejde på at etablere flere overdækkede bord/bænkesæt. 	<ul style="list-style-type: none"> Arbejde på at etablere flere overdækkede bord/bænkesæt.
Mål 8.10. Faciliteter i tilknytning til stier og rasteplasser - Vildtskjul til observationer af fugle og vildt.	<ul style="list-style-type: none"> Arbejde på at etablere vildtskjul/fugleskjul/fugletårne på udvalgte steder i nationalparken 	<ul style="list-style-type: none"> Arbejde på at etablere vildtskjul/fugleskjul på udvalgte steder i nationalparken
Mål 8.11. Faciliteter i tilknytning til stier og rasteplasser - Primitiv overnatning	<ul style="list-style-type: none"> Vedligeholde og eventuelt udvide Nationalparkens pulje af primitive overnatningspladser 	<ul style="list-style-type: none"> Vedligeholde og eventuelt udvide Nationalparkens pulje af primitive overnatningspladser
Mål 8.12. Frivillige - Vedligehold af stier og faciliteter	<ul style="list-style-type: none"> Facilitere Nationalparkens sheltergruppe og stiggrupper, så de kan sikre, at de eksisterende stier og anlæg til stadighed er velholdte og velfungerende 	<ul style="list-style-type: none"> At understøtte arbejdet med at åbne nye spændende ruter for publikum
Mål 8.13. Frivillige - Etablering af små broer, "boardwalks" og andre små anlæg	<ul style="list-style-type: none"> Facilitere Nationalparkens frivilliggruppe i arbejdet med at sikre, at eksisterende og nye stianlæg reelt kan benyttes hele året. 	<ul style="list-style-type: none"> Facilitere Nationalparkens frivilliggruppe i arbejdet med at sikre, at eksisterende og nye stianlæg reelt kan benyttes hele året.
Mål 8.14. Understøtte virksomheder i Nationalparkens Servicenetværk i udvikling af friluftspotentialer	<ul style="list-style-type: none"> Aktivt at bidrage til udvikling af nye friluftspotentialer og brug af Nationalparken i markedsføring af friluftspotentialer, således at der i sidste halvdel af planperioden er et forøget antal af kommercielt bæredygtige friluftspotentialer i nationalparkområdet 	<ul style="list-style-type: none"> Fortsættes i kommende planperiode
Mål 8.15. Besøgscenter	<ul style="list-style-type: none"> Skabe digital platform, som giver gæsterne muligheder for at lave og printe friluftskort på baggrund af specifikke temaer 	<ul style="list-style-type: none"> Skabe digitale feed-back muligheder, således at det man oplever i marken vises i Velkomstcentret

Mål opfyldt Mål delvist opfyldt

INDSATSOMRÅDE 9

HÅNTERING AF TRAFIKALE FORHOLD

Nationalparken har siden Nationalparkens etablering arbejdet med problemstillinger med motoriseret trafik i Mols Bjerger. Derfor er håndtering af trafikale forhold helt et indsatsområde i Nationalparkplan 2018-24.

Iværksatte tiltag og resultater

Indsatsområdet for håndtering af trafikale forhold er i indsatskemaet beskrevet i en række mål, som bestyrelsen har prioriteret på kort, mellemlang og lang sigt. I det følgende gennemgås vores tiltag og resultater for disse mål, hvorefter der følger en samlet evaluering af indsatsen og en anbefaling til kommende planperiode.

Mål 9.1. Begrænsning af den motoriserede trafik i Mols Bjerger – Opgradering af p-pladser

- Parkeringspladsen ved Femmøller Efterskole, jf. mål 8.7. De øvrige p-pladser rundt om Mols Bjerger fredningen afventer processen med etablering af naturnationalparker.
- Deltagelse i Dansk Kyst- og Naturturismes projekt "Konkurrencekraft via outdoor hotspots" sammen med Syddjurs Kommune, VisitAarhus og Naturstyrelsen Kronjylland i 2020-21. Formålet var at lave en strategisk-fysisk udviklingsplan for kerneområdet Mols Bjerger som den første af sin slags i Danmark for at skabe balance mellem naturbevaring og naturoplevelser. Niras blev valgt som konsulent på opgaven og producerede planen "Længe Leve Bjergerne" med det centrale omdrejningspunkt at etablere en bilfri zone centralt i Mols Bjerger. For at muliggøre det foreslås det at placere tre gateways i periferien af området på offentlige arealer ved henholdsvis Besøgscenter Øvre Strandkær, nord for Agri Bavnehøj og ved Fuglsø Strand. Disse tre gateways skal sikre gode ankomst- og adgangsmuligheder ind i Mols Bjerger og suppleres med seks mindre ankomstpunkter på steder, som sikrer tilgængelighed til ruter og seværdigheder i hele området. Tilsammen vil det sikre spredning af de besøgende og give mulighed for på en bæredygtig måde at opleve Mols Bjerger – uforstyrret af trafik og støj. Udviklingsplanen indgår nu i Naturstyrelsen Kronjyllands arbejde med at etablere en naturnationalpark i kernen af Mols Bjerger. Nationalparken har desuden afgivet

en udtalelse til Syddjurs Kommunes Natur-, Teknik- og Miljøudvalg (forinden politisk behandling i kommunen), hvor bestyrelsen til fulde tilslutter sig principperne i udviklingsplanen. Planen løber frem til 2030.

Mål 9.2. Begrænsning af den motoriserede trafik i Mols Bjerger – Etablering af et koncept med terrængående el-cykler, der kan lejes

- Ikke gennemført – afventer finansiering.

Mål 9.3. Udlægning af nye stier – spredning af publikum

- Se mål 8.1-8.3.

Mål 9.4. Udlægning af nye stier

– Adskillelse af forskellige brugergrupper

- Det har især været vigtigt at adskille ryttere fra øvrig publikum og naturplejedyr ved at lave ridestier, jf. mål 8.4.

EVALUERING AF INDSATSOMRÅDE 9

Vi vurderer, at vi er i mål med indsatsområde 9.1 og 9.3 med henvisning til de gennemførte aktiviteter og tiltag i indsatsperioden 2017-2022.

Vi har her lagt vægt på, at nationalparken har taget skridt til fremtidssikring af Mols Bjerger natur og oplevelsen af bjergene ved at bidrage til arbejdet med den strategisk-fysiske udviklingsplan for Mols Bjerger, der nu indgår i Naturstyrelsen Kronjyllands arbejde med at etablere en naturnationalpark, og som vil blive politisk behandlet i Syddjurs Kommune.

Vi er delvis i mål med 9.4. Vi er ikke i mål med 9.2.

Vi anbefaler til næste planperiode, at nationalparken deltager aktivt i det fortsatte arbejde med at udrulle den strategisk-fysiske udviklingsplan for Mols Bjerger, herunder også bidrager til at der tages et specifikt hensyn til biodiversitet og sårbar natur.

9. Håndtering af trafikale forhold		
Indsatsens formål	At forsøge at minimere den motoriserede trafik i selve Mols Bjerger området, samt sprede gæsterne, så enkelte området ikke bliver overbelastet	
Beskrivelse af indsatsen	Kortlægning og løsning af problemer med øget færdsel i forhold til sårbare arter, naturtyper og lokaliteter	
Indsatsens elementer og projekter	Mål på kort sigt	Mål på mellemlang og lang sigt
Mål 9.1. Begrænsning af den motoriserede trafik i Mols Bjerger - Opgradering af P-pladser	• Opgradering af udvalgte P-pladser med ekstra faciliteter som toilet, grillplads mv.	• Opgradering af udvalgte P-pladser med ekstra faciliteter som toilet, grillplads mv.
Mål 9.2. Begrænsning af den motoriserede trafik i Mols Bjerger - Etablering af et koncept med terrængående el-cykler der kan lejes.	• At etablere et samarbejde med kommunen og naturstyrelsen om et projekt med terrængående el-cykler, der kan lejes nemt og billigt.	• At etablere systemet med f.eks. 100 el-cykler placeret på f.eks. 5 udvalgte steder i Nationalparken
Mål 9.3. Udlægning af nye stier - Spredning af publikum	• Etablering af en række temastier forskellige steder rundt om i Nationalparken	• Etablering af en række temastier forskellige steder rundt om i Nationalparken
Mål 9.4. Udlægning af nye stier - Adskillelse af forskellige brugergrupper	• Etablering af velafmærkede stier til forskellige brugergrupper som f.eks. ryttere og MTB	• Etablering af velafmærkede stier til forskellige brugergrupper som f.eks. ryttere og MTB

Mål opfyldt Mål delvist opfyldt

7. STYRKE FORSKNING, UNDERVISNING, NATURVEJLEDNING OG FORMIDLING AF DE LANDSKABELIGE, GEOLOGISKE, NATUR- OG KULTURHISTORISKE OG FRILUFTSMÆSSIGE VÆRDIER

Det er lovens formål ved oprettelse af nationalparker understøtte forskning og undervisning i områdernes værdier samt styrke formidlingen af viden om områdernes værdier og udvikling.

§ 1, stk. 1, nr. 6 og 8, i lov om nationalparker

Følgende målsætninger skal lægges til grund i udviklingen af Nationalpark Mols Bjerger:

- Formidling og naturvejledning af nationalparkens landskabsdannelse, natur- og kulturhistoriske og friluftsmæssige værdier og adgangsforhold skal styrkes og koordineres i samarbejde med lokale aktører gennem udbygning og etablering af aktiviteter, servicefunktioner og faciliteter.
- Forskning skal understøttes og undervisning styrkes gennem etablering af faciliteter og undervisningstilbud, herunder tilbud der understøtter natur-, kultur- og miljøbevidstheden hos børn og unge.

§ 3, stk. 1, nr. 10-11, i bekendtgørelse om Nationalpark Mols Bjerger

BAGGRUND FOR INDSATSOMRÅDERNE

Rigtig mange mennesker besøger nationalparken. Det er vigtigt at have godt værtsskab og god gæsteformidling. I nationalparken er der en række museer, dygtige formidlere og mange arrangementer, som gæster i området nyder godt af.

Alle gæster i nationalparken møder desuden repræsentanter fra områdets virksomheder som overnatningssteder, spisesteder, butikker eller museer. På den måde bliver virksomhederne, deres ledere og personale også værter for området – og gode værter kan løfte enhver gæsteoplevelse til noget helt særligt. Derfor er det vigtigt, at også de private virksomheder er gode ambassadører.

Der ligger ca. 14 folkeskoler og privatskoler og en række uddannelsesinstitutioner i og omkring nationalparken. Der er et tæt samarbejde med uddannelsesinstitutionerne om udbredelsen af kendskabet til områdets unikke landskab, natur og kulturhistorie.

Nationalparkens nærhed til Aarhus Universitet er et vigtigt element i arbejdet med at understøtte og styrke forskningen. Nationalparken har dog også samarbejdet med andre forskningsinstitutioner som Museum Østjylland, Danmarks Jægerforbund og Kalø Økologisk Landbrugsskole.

INDSATSOMRÅDE 10

FORBEDRE GÆSTEFORMIDLINGEN

Der er et stort antal besøgende i nationalparken, og det fordrer bedst mulig gæsteservice og formidling af høj kvalitet af områdets landskab, natur, kultur og friluftsmuligheder. Nationalparken har i perioden arbejdet målrettet med yderligere at styrke gæsteformidlingen med afsæt i et indsatsområde i Nationalparkplan 2018-24.

Iværksatte tiltag og resultater

Indsatsområdet for at forbedre gæsteformidlingen er i indsatsskemaet beskrevet i en række mål, som bestyrelsen har prioriteret på kort, mellemlang og lang sigt. I det følgende gennemgås vores tiltag og resultater for disse mål, hvorefter der følger en samlet evaluering af indsatsen og en anbefaling til kommende planperiode.

Mål 10.1. Nationalparkguider, -bus og -skib

- Nationalparken har i hele planperioden haft ansatte studerende som nationalparkguider, der alle dage hver sommer har haft til opgave at vejlede gæster og tilbyde en daglig guidet tur eller aktivitet. Guiderne har stået på tre stationer: Vibæk Strand (Blå Flag Station), Kalø Slotsruin (vogn) og ved Besøgscenter Øvre Strandkær i Mols Bjerger. I årene 2020 og 2021 har der været en ekstra station på Maltfabrikken i Ebeltoft. Besøgstal:

Nationalparkguider - antal besøgende						
År	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Kalø	4835	4474	4357	5663	4453	4002
Strandkær	5959	3136	3838	5673	5702	3890
Vibæk	3026	2117	3200	1731	1952	1463
Maltfabrikken	0	0	0	6354	4137	
Sum	13820	9727	11395	19421	16244	9355

- Nationalparken har i hele planperioden hver sommer tilbudt guidede ture med nationalparkbus i samarbejde med virksomheden natours.dk. Nationalparkbussen har kørt tre gange om ugen i skolernes sommerferie. Busdriften har kun været en selvstående forretning i 2021, men har balanceret omkring nul i de øvrige år.

Nationalparkbus - antal solgte billetter						
År	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Nationalparkbussen	383	255	268	333	530	409

- Veteranskibet Skødshoved har i planperioden sejlet med passager for nationalparken for herigennem af styrke formidlingen af kulturhistorien og de marine områder. Skibet har sejlet seks ture om ugen i skolernes sommerferie. Skibet er godkendt til at medbringe 25 personer. Gennem årene er sejlplanen blevet optimeret, så skibet nu sejler fra Ebeltoft i ulige uger og fra Nappedam i lige uger. Der sælges også billetter til turene mellem de to havne. Denne sejlplan er velfungerende, og skibet sejler stort set altid med alle pladser solgt.

Skødshoved - antal solgte billetter						
År	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Veteranskibet Skødshoved	425	757	584	309	659	665

- Nyt tiltag i 2022 er sommerformidling målrettet børn og deres forældre: Seks workshops med magisk natur sammen med historiefortæller Conny Radza (30 deltagende børn med deres forældre og bedsteforældre) og tre workshops med biolog og naturformidler Karen M. R. Knudsen om krible krable-natur og bioblitz (25 deltagende børn med deres forældre og bedsteforældre).

Mål 10.2. Seværdigheder i særklasse

- Ikke gennemført.

Mål 10.3. Digitalt og analogt kort og formidlingsmateriale

- Nationalparkens app "Nationalpark Mols Bjerge" og kortfolder er blevet forbedret med nye funktioner og opdateret gennem hele planperioden.
- Igangsatte forskning og formidling af kultsteder i Ringelose Skov, jf. mål 8.3.
- Natureventyr, jf. mål 8.3.
- Samarbejde i 2020 med Syddjurs Bibliotek om projektet "Fra egen historie til fælles fortællinger". Komponist og radiodokumentarist Hans Sydow producerer en sound-walk med erindringsfortællinger til en bestemt rute i Mols Bjerge. Den kan downloades og høres, når man går på ruten fra Besøgscenter Øvre Strandkær til Skovløberhuset i Mols Bjerge.
- Udarbejdelse i 2019 af Augmented Reality-appen "De underjordiske" med middelalderinspirerede sagnvæsenere i Hestehave Skov. En folder med forslag til aktiviteter i naturen supplerer appen, der er opbygget som en skattejagt efter de underjordiske. Appen har til dato haft ca. 5.000 downloads. Gertrud Lyng Ebbesen, post doc. ved DPU, Aarhus Universitet, følger projektet som del af forskningsprojektet Børn og Teknologi i Naturen.
- Støtte rensning og redigering af gamle lydfiler med interviews af Ørnbjerg Møllens tidligere beboere. Filerne ligger på oernbjergmoelle.dk og kan tilgås via scankode ved Ørnbjerg Mølle (2020)
- Udarbejde seks natur- og kulturhistoriske tavler til formidlingsrummet på Havmøllen ved Jernhatten (2021)

Mål 10.4. Nationalparkambassadører – virksomheder i Nationalparkens Serviceuddannelse og -netværk

106 lokale turismevirksomheder er aktive i Nationalparkens Servicenetværk, hvis vision er at være landets bedste til værtskab med Nationalpark Mols Bjerge som samlende rammefortælling. For at være spids på opgaven har alle netværkspartnere deltaget i Nationalparkens Serviceuddannelse, der er et forløb over tre dage. Her har de fået et særligt

indgående kendskab til landskab, natur og kulturhistorie, hinanden og Nationalparken samt arbejdet med værtskab og storytelling. Partnerne er turismevirksomheder, men også andre typer virksomheder, der gerne vil arbejde målrettet med turisme. Alle har de frontpersonale, der møder gæster i eller rundt om nationalparken. Der henvises til indsatsområde 12, mål 12.2-12.4.

Mål 10.5. Nationalparkambassadører – frivillige i Nationalparkens frivilligruppe

- Se indsatsområde 13.

Mål 10.6. Besøgscenter Nationalpark Mols Bjerge

Det har ikke været muligt at etablere besøgscentret i planperioden. En vedtaget lokalplan for projektet blev efter en årelang periode omstødt, således at planprocessen skulle gå om. Ny lokalplan er i skrivende stund under udarbejdelse med forventet vedtagelse i første kvartal af 2023. Herefter genoptager nationalparken sit arbejde med at rejse midler til det vedtagne besøgscenterprojekt.

Mål 10.7. Støtte til kultur- og naturbøger

- Sommerhusbogen fra Fuglsø, Jakob Vedsted, 2023
- Nationalpark Mols Bjerge – Danske Kunstnere for Natur og Miljø, DANE-kunstnerne, 2022
- STEDER i Nationalpark Mols Bjerge, Gøsta Knudsen, 2023
- Kend dit hus, By- og Landskabskultur I Syddjurs (BLIS), 2020
- Ebeltoft Æblet, Jakob Vedsted, 2022
- Børnebogen Liv rider på Næsen, Lis Juul Jensen, 2020
- Grønfeld – en gammel Bondelandsby, Stig Tang Pedersen, 2021

Mål 10.8. Turismeformidling om nationalparken i egne og eksterne medier

- Vedtagelse i 2020 af en formidlingsstrategi med udgangspunkt i en hierarkisk model indeholdende det kommende Besøgscenter Nationalpark Mols Bjerge (Kalø), tre formidlingsatlitter i nationalparkområdet I en i Ebeltoft, to i Mols Bjerge), formidlingssteder, kvalitetssteder og interessepunkter. Med denne strategi etablerede bestyrelsen istidslandskabet som samlende rammefortælling for nationalparken og vedtog samtidig en række sekundære formidlingstemaer for henholdsvis besøgscentret og de tre atlitter.
- Rammefortællingen om istidslandskabet er desuden indarbejdet i ekstern kommunikation og formidling og indgår konsekvent som del i undervisningen af frivillige samt ledere og medarbejdere i lokale virksomheder,

10. Forbedre gæsteformidlingen		
Indsatsens formål	Styrke gæsteformidling i nationalparkområdet i et samarbejde med lokalbefolkning og turisterhverv	
Beskrivelse af indsatsen	I et engagerende samarbejde i lokalområdet skabes fysiske rammer, produkter og formidling, der bidrager til at styrke gæsteformidlingen i området	
Indsatsens elementer og projekter	Mål på kort sigt	Mål på mellemlang og lang sigt
Mål 10.1. Nationalparkguides, nationalparkbus, Nationalparksbiler	<ul style="list-style-type: none"> At optimere tilbuddet om vejledning af turister At optimere nationalparkbusens køreplan, så den kan blive en selvstående forretning At optimere brugen af Veteranskibet Skødshoved. 	<ul style="list-style-type: none"> At forlænge sæsonen, så vi kan tilbyde vejledning hele året. At udvikle et interaktivt temaopdelte kort med mulighed for udskrivning.
Mål 10.2. Seværdigheder i særklasse	<ul style="list-style-type: none"> At udvikle et koncept for bedre og dybere formidling af de vigtigste seværdigheder 	
Mål 10.3. Digitalt og analogt kort og formidlingsmateriale	<ul style="list-style-type: none"> At optimere Nationalparkens apps og analoge kort samt fortsat at fremstille formidlingsmateriale i et design, der harmonerer i udtryk og signalerer oplevelser i særklasse 	<ul style="list-style-type: none"> At udvikle et interaktivt temaopdelte kort med mulighed for udskrivning, til brug i besøgscentre mv.
Mål 10.4. Nationalparkambassadører - Virksomheder i Nationalparkens Serviceuddannelse og – netværk	<ul style="list-style-type: none"> I slutningen af planperioden skal ca. 65 virksomheder arbejde med øget fokus på nationalparkværtskab og service i særklasse 	<ul style="list-style-type: none"> Fortsættes i kommende planperiode
Mål 10.5. Nationalparkambassadører - Frivillige i Nationalparkens Frivillighedsgruppe	<ul style="list-style-type: none"> Gennem engagement og faglig oplysning stimulere de frivillige til at brande Nationalparken 	<ul style="list-style-type: none"> Gennem engagement og faglig oplysning stimulere de frivillige til at brande Nationalparken
Mål 10.6. Nationalparkambassadører besøgscenter	<ul style="list-style-type: none"> At etablere et besøgscenter ved Kalø Slotsruin At servicere gæster og lokale på højt niveau At formidle om lokal kultur- og naturhistorie samt Nationalparkens indhold og muligheder 	<ul style="list-style-type: none"> At servicere gæster og lokale på højt niveau At formidle om lokal kultur- og naturhistorie samt Nationalparkens indhold og muligheder
Mål 10.7. Nationalparkambassadører Støtte til natur og kulturbøger	<ul style="list-style-type: none"> At understøtte eller producere flere bøger om Nationalparkens kulturhistorie og naturindhold 	<ul style="list-style-type: none"> At understøtte eller producere flere bøger om kulturhistorie og naturindhold
Mål 10.8. Nationalparkambassadører - Turismeformidling om Nationalparken i egne og eksterne medier	<ul style="list-style-type: none"> At lave kommunikationsstrategi for at formidle Nationalparken som en samlet fortælling. Skal være færdig i første halvdel af planperioden, hvorefter den udmøntes i den daglige formidling 	
Mål 10.9. Nationalparkambassadører Frivillige	<ul style="list-style-type: none"> At efteruddanne frivilligkorpset til guidning på forskellige seværdigheder 	<ul style="list-style-type: none"> At udbygge frivilligkorpsets kompetencer, så der kan løftes endnu flere formidlingsopgaver.
Mål 10.10. Nationalparkambassadører Code of conduct for forskellige brugergrupper	<ul style="list-style-type: none"> At udvikle og implementere Code of Conduct rettet mod forskellige brugergrupper 	

der skal certificeres om partnere med nationalparken. Eksempelvis rammesættes den internationalt certificerede Mols Bjergersti på 80 km som istidsvandring i Nationalpark Mols Bjerger. Hertil kommer formidling som eksempelvis en istidsudstilling i Strandhuset ved Kalø i samarbejde med Mette Romme Landskab – Botanik og Landskabsfortællinger (2022). Ud over udstillingen var der i løbet af ugen tre guidede landskabsvandring (63 deltagende), tre workshops med istidslaboratorium for børn (42 deltagende børn samt forældre og bedsteforældre) og to workshops om forhistoriske dyr for børn (29 deltagende børn samt forældre og bedsteforældre)

Mål 10.9. Frivillige

- Se indsatsområde 13.

Mål 10.10. Code of conduct for forskellige brugergrupper

- Udarbejdet hæftet "Vær en god naturgæst" med 10 gode råd til at være en god gæst i naturen. Hæftet indeholder også gode råd målrettet specifikke målgrupper som eksempelvis vandrere, cyklist, ryttere og lystfiskere. Der er ud fra hæftet lavet print selv-ark med de nævnte 10 råd på den ene side og råd til en specifik brugergruppe på den anden side. Disse ark kan udleves separat i vejledningen af en bestemt naturgæst.

EVALUERING AF INDSATSOMRÅDE 10

Det vurderes om indsatsområde 10, at nationalparken under henvisning til de gennemførte aktiviteter i indsatsperioden klart er i mål med 10.1, 10.3-10.5 og 10.7-10.10.

Endelig er nationalparken ikke i mål med 10.2 og 10.6, der vil kræve fortsat fokus.

Vi anbefaler til næste planperiode et fortsat højt niveau i gæsteformidlingen i samarbejde med områdets andre formidlere og nationalparkens partnervirksomheder.

INDSATSOMRÅDE 11

STYRKE LÆRING OM NATIONALPARKEN

Nationalparken har mange år samarbejdet med Friluftsrådet og de andre, danske nationalparker om undervisningstilbud rettet mod lokale og udefrakommende skoler, lejrskoler og andre grupper, der i undervisningsammenhæng besøger nationalparken. Det arbejde er fortsat som et indsatsområde i Nationalparkplan 2018-24.

Iværksatte tiltag og resultater

Indsatsområdet for styrke læring om nationalparken er i indsatskemaet beskrevet i en række mål, som bestyrelsen har prioriteret på kort, mellemlang og lang sigt. I det følgende gennemgås vores tiltag og resultater for disse mål, hvorefter der følger en samlet evaluering af indsatsen og en anbefaling til kommende planperiode.

Mål 11.1. Skoletjeneste – Videreudbygning af undervisningsportalen "Lær med Nationalpark Mols Bjerger"

- Nationalparkens læringsportal indeholder på nuværende tidspunkt ca. 130 undervisningsforløb med lærervejledning, handouts til eleverne samt beskrivelse af læringsforløbet. De mange forløb udbydes dels via nationalparkens hjemmeside, dels gennem Syddjurs Kommunes version af Skolen i Virkeligheden. Placeringen på Skolen i Virkeligheden sker for at øge besøgsfrekvensen. Der er nu også lavet undervisningsforløb til førskolebørn. Nationalparken har afholdt lærerkurser, hvor undervisere er blevet introduceret til læringsportalens opbygning og gennemførelse af de enkelte undervisningsforløb. I perioden har der været afholdt fire kurser med samlet 50 deltagere fra skoler i lokalområdet.

Mål 11.2. Skoletjeneste – Etablering af lejrskoletilbud

- Dette mål har vist sig meget vanskeligt, da stort set alle skoler i landet har skåret meget ned på lejrskoleophold. Nationalparken har samarbejdet med en ekstern aktør om at udvikle et lejrskoletilbud, men det har kun været benyttet ganske få gange i planperioden.

Mål 11.3. Skoletjeneste – Applikation til understøttelse af undervisningstilbuddet

- Ikke gennemført, da research har vist, at der i dag allerede er en række apps.

Mål 11.4. Junior Ranger – Udvikling af konceptet i dansk sammenhæng

- Junior Ranger-koncepter kommer fra Sammenslutningen af Europæiske Nationalparker og Naturparker (EuroParcs).

cs). I 2018 godkendte EuroParcs de danske nationalparker version af uddannelsesforløbet.

Mål 11.5. Junior Ranger – Udvikling af et tilbud, der kan indgå som tilvalg til skolernes 8. og 9. klasser

- De danske nationalparker har i fællesskab udviklet et 60-80 timers valgfag til folkeskolens udskolingsklasser inden for temaerne biologi, fysik, geografi og friluftsliv, der alle har afsæt i folkeskolens nye undervisningsmål. Forløbet blev afholdt på to skoler i 2017 og 2018 og to skoler i 2019 og 2022. Desværre ændrede en ny bekendtgørelse retningslinjerne for valgfag, så skolerne kun må udbyde fire fastlagte undervisningsforløb. Herved blev grundlaget for undervisningsforløbet reelt fjernet. Det udbydes nu på nationalparkens undervisningsportal.

EVALUERING AF INDSATSOMRÅDE 11

Vi vurderer, at vi er i mål med 11.1 og 11.4-11.5 i indsatsområde 11 med henvisning til de gennemførte aktiviteter i indsatsperioden 2017-2022.

Vi er delvist i mål med 11.2.

Nationalparken er ikke i mål med 11.3, og ønsker ikke at arbejde videre med målet de nye forhold taget i betragtning.

11. Styrke læring om Nationalparken		
Indsatsens formål	At styrke og udvikle udeundervisningen for børn og unge	
Beskrivelse af indsatsen	Sammen med grundskoler og andre faglige parter at udvikle digitale undervisningstilbud	
Indsatsens elementer og projekter	Mål på kort sigt	Mål på mellemlang og lang sigt
Mål 11.1. Nationalparkambassadører Skoletjeneste - Videreudbygning af undervisningsportalen "Lær med Nationalpark Mols Bjerger"	<ul style="list-style-type: none"> • At involvere flere aktører i arbejdet med at lave relevante undervisningsforløb. • At udbygge protalen til også at indeholde tilbud til børn i førskolealderen. • Arbejde på at alle skoleelever kommer på besøg i Nationalparken mindst tre gange i løbet af grundskolen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Udbygge tilbuddene til også at omfatte ungdomsuddannelser
Mål 11.2. Nationalparkambassadører Skoletjeneste - Etablering af lejrskoletilbud	<ul style="list-style-type: none"> • Videreudbygge Nationalparkens lejrskole-tilbud i samarbejde med eksterne aktører, så de også henvender sig til lokale skoler 	<ul style="list-style-type: none"> • Videreudbygge Nationalparkens lejrskoletilbud i samarbejde med eksterne aktører og de andre nationalparker, så de også henvender sig til lokale skoler.
Mål 11.3. Nationalparkambassadører Skoletjeneste - Applikation til understøttelse af undervisningstilbuddet	<ul style="list-style-type: none"> • Udvikle små spændende apps til at understøtte læringsforløbene 	
Mål 11.4. Junior Ranger - Udvikling af konceptet i dansk kontekst	<ul style="list-style-type: none"> • Udvikle et koncept for Danmarks Nationalparker og få det godkendt i EuroParc 	
Mål 11.5. Junior Ranger - Udvikling af et tilbud der kan indgå som tilvalg til skolernes 8. og 9. klasser	<ul style="list-style-type: none"> • Udvikle et spændende valgfagstilbud til Folkeskolen • At opbygge et korps af certificerede Juniorrangers 	<ul style="list-style-type: none"> • Deltagelse i den internationale Juniorranger lejr. • Sidst i planperioden kan Nationalparken måske være været for arrangementet

Mål opfyldt Mål delvist opfyldt

INDSATSOMRÅDE 16

STYRKELSE AF AKTIVITETSOMRÅDET I FORHOLD TIL NATUR- OG KULTURARRANGEMENTER

Nationalparken har siden driftsstart enten støttet eller afholdt en række natur- og kulturarrangementer. I det omfang, der er midler til det, ønskede bestyrelsen at videreføre og styrke sit engagement i forhold til såvel at støtte som selv at skabe natur- og kulturarrangementer. Derfor blev det et indsatsområde i Nationalparkplan 2018-24.

Iværksatte tiltag og resultater

Indsatsområdet for styrkelse af aktivitetsområdet i forhold til natur- og kystarrangementer er i indsatskemaet beskrevet i en række mål, som bestyrelsen har prioriteret på kort, mellemlang og lang sigt. I det følgende gennemgås vores tiltag og resultater for disse mål, hvorefter der følger en samlet evaluering af indsatsen og en anbefaling til kommende planperiode.

Mål 16.1. Møde med kulturforeninger og eventarrangører

- Deltagelse i børnekulturelt netværk tre gange årligt.
- Deltagelse i styregruppen for outdoorprojekt Porten til Paradis med møder gennem tre år.
- Jævnlig møder og kontakter med blandt andre Syddjurs Kommune, Syddjurs Biblioteker, KulturHotellet Rønede, Ebeltoft i Udvikling, Havmøllen og Den Grænseløse Festival, Mols i Udvikling, Museum Østjylland, Museums Foreningen, Moesgaard Museum og Ebeltoft Kunsthall.

Mål 16.2. Molbohistorier

- Støtte til skabelse af flere æblemosaikker over molbohistorier til Ebelfestivalen 2017-2019 og til live molbooptræden under Ebelfestivalen i 2021.
- Revitalisere molbohistorierne i form af en molbo-soundwalk lavet af komponist og lydkunstner Hans Sydow i 2021. Den starter fra Maltfabrikken i Ebeltoft og går via Adelgade gennem det gamle historiske centrum i Ebeltoft. De fem fortællere har hver deres personlige forhold til historierne om de fiffig-dumme molboer og fortæller uddrag af deres yndlings-molbohistorie, og om hvilken betydning den har for dem, samt hvad vi kan bruge historierne til i dag. Indviet i 2021 med et kulturhistorisk foredrag om molbohistorierne i internationalt perspektiv ved tidligere overinspektør ved Ebeltoft Museum, Jakob Vedsted.

Mål 16.3. Øge formidlingen af egne aktiviteter og resultater på natur og kulturområdet

- Se kapitlerne 3 og 5 i kombination med gæsteformidling i indsatsområde 10.
- Som del af sogneprojektet, Bregnet Sogn – Fra urtid til nutid, har nationalparken i samarbejde med Museum Østjylland og Syddjurs Biblioteker lavet foredragsrækken: Nationalparken i 5500 år. Otte historikere laver nedslag i lokalhistorien, der sættes i nationalt og internationalt perspektiv. De otte foredrag er:
  - Bondestenalder ved arkæolog, Niels H. Andersen.
  - Jernalder ved Bennita Clemmensen.
  - Vikingetid ved Thomas Guntzelnick Poulsen.
  - Middelalder – Kongemord og Hviide løgne ved John Simoni m.fl.
  - Renæssance ved Jakob Vedsted.
  - 1800-tallet Vilfred Friborg Hansen.
  - 2. Verdenskrig v. Simon True.
  - Hippie-tiden i 1960-70'erne ved Lea Glerup Møller.
  - Herudover afholder Kathrine Tobiasen tre kursusgange i slægtsforskning, og rigsarkivar Jon Adam Kronegh holder foredrag om, hvordan man bruger Rigsarkivet.
  - Lokalhistorisk byfest i Rønede 2023, hvor projektets historiske landvindinger præsenteres.
- Nationalparken har derudover støttet:
  - Den Grænseløse Festival på Havmøllen. Festivalen blev afviklet i et særligt kulturmiljø og havde blandt andet fokus på nye former for naturoplevelser og fællesskab (2018, 2019).
  - Klassiske koncerter i Djurs og Mols. Koncerterne blev afviklet i særlige natur- og kulturmiljøer, og flere af de otte arrangementer var tæt relateret til nationalparktemaer (2017, 2018, 2019).
  - Kartoffelsejlads med nationalparksbiblioteket Skødshoved. Besætningen på Skødshoved hentede årets første nye kartofler på Samsø og solgte dem efterfølgende ved en auktion på havnen i Ebeltoft (2020).
  - Korarrangement ved Jagtslottet i samarbejde med Vibe Ulbrandt og Syddjurs Kulturskole (2017).
  - Flydende scene til kulturarrangementer i Ebeltoft Havn (2017).
  - Verdensballetten på Møllerup Gods. Støtten betød blandt andet, at der kunne tilbydes en særlig formidling af godsets historie og kulturhistoriske betydning (2017, 2018, 2019).
  - Søndagsmatineer på Møllerup Gods med musik i en lokalhistorisk kontekst. Nationalparken støttede foredrag om Marsk Stig og hans hovedgård, Møllerup (2021).
  - Børnekulturnatten i Rønede, der på grund af corona blev

- afholdt som en magisk nattevandring med underjordiske væsener i Ringelose Skov (2020 og 2021 med deltagelse af gennemsnitligt 100 børn og deres forældre).
- Landsbyklyngen Østdjurs' høstarrangement, Mikkelsdag ved Rugaard Gods. Støtten gik til kulturhistorisk formidling af godsets historie med særlig vægt på hekseprocesserne i renæssancen (2020).
- Kunstnerisk iscenesat multisensorisk oplevelse ved Tinghulen i Mols Bjerge med kunstnertrioen Effekt III (2022).
- Valborgsaften med amatørornitolog Jens Ejler Mikkelsen og ekspert i lokale sagn H.P. Stenbæk (2022. 30 deltagere).
- Fernisering af DANE-bogen på Havmøllen med guidet vandring på Jernhatten ved biolog Jens Thorving Andersen. Danekunstnernes billeder var udstillet i tre uger (2022).
- Temadag om Karen Blixens søster Ellen Dahl og hendes betydning for Mols Bjerges natur ved Morten Keller. To foredrag med rundvisning i Ellen Dahls sommerhus. (2022. 60 deltagere).

- Kulturhistorisk formidling ved nationalparkens frivillige formidlerkorps ved Ebeltoft, Egil Fischers Ferieby, Mols Bjerge, Kalø Slotsruin, Jagtslottet og Kalø Hovedgård samt på oldtidsstien og i naturen.

EVALUERING AF INDSATSOMRÅDE 16

Vi vurderer, at vi er i mål med indsatsområde 16 med henvisning til de gennemførte aktiviteter i indsatsperioden 2017-2022.

Vi har her lagt vægt på, at nationalparken har deltaget i og støttet et stort antal aktiviteter med både kulturelt og naturmæssigt indhold.

Vi anbefaler til næste planperiode, at prioritere egne formidlingsprojekter.

16. Styrkelse af aktivitetsniveauet i forhold til natur-, kulturarrangementer		
Indsatsens formål	Understøtte og skabe natur- og kulturarrangementer som har relation til Nationalparkens natur- og kulturhistorie	
Beskrivelse af indsatsen	Fra en mere passiv rolle, hvor kulturudvalget forholder sig til ansøgninger fra arrangører, er målet i højere grad at skabe samarbejdsprojekter med arrangører.	
Indsatsens elementer og projekter	Mål på kort sigt	Mål på mellemlang og lang sigt
Mål 16.1. Møde med kulturforeninger og eventarrangører	• Årligt møde med kulturforeninger og eventarrangører med det formål at indgå i samarbejde med flere aktører pr. år.	• Fortsætte processen
Mål 16.2. Molbohistorier	• Støtte initiativer som udvikler og fremmer kendskabet til molbohistorierne samt evt. støtter en installation eller en årlig event. Projektet skal have fokus på molbohistoriernes store fortælleevner og kulturhistoriske potentiale.	
Mål 16.3. Øge formidlingen af egne aktiviteter og resultater på naturområdet	• At synliggøre og formidle Nationalparken og dens indsats på natur- og geologiområdet samt at integrere nye projekter, viden og faciliteter i lokale aktørers rutiner	• Fortsætte processen

■ Mål opfyldt

8. STØTTE EN UDVIKLING TIL GAVN FOR LOKALSAMFUNDET, HERUNDER ERHVERVSLIVET, MED RESPEKT FOR BESKYTTELSSESINTERESSERNE

Det er lovens formål med oprettelse af nationalparker at understøtte en udvikling til gavn for lokalsamfundet, herunder erhvervslivet, med respekt for beskyttelsesinteresserne

§ 1, stk. 1, nr. 9, i lov om nationalparker

Følgende målsætninger skal lægges til grund i udviklingen af Nationalpark Mols Bjerge:

- Udvikling af turisme skal ske på et bæredygtigt grundlag og i samarbejde med lokalbefolkningen og turisterhvervet
- Udviklingen skal ske i samarbejde med lokalbefolkningen og turisterhvervet

§ 3, stk. 1, nr. 7 og 12, i bekendtgørelse om Nationalpark Mols Bjerge

BAGGRUND FOR INDSATSOMRÅDERNE

Det har helt fra nationalparkens etablering ligget bestyrelsen på sinde at sikre, at lokalsamfundet har gavn af tilstedeværelsen af en af landets fem nationalparker. På den baggrund arbejder nationalparken med at understøtte det lokale erhvervsliv og sikre en udvikling til gavn for lokalsamfundet ved blandt andet at inddrage lokalbefolkningen som frivillige i arbejdet med at udvikle nationalparken.

Djursland, og i særdeleshed Syddjursland, er et af Danmarks absolut største ferieområder for turister, der ikke søger storbyer, men kyst- og naturoplevelser. Nationalparken ligger i Syddjurs Kommune og nationalparkgrænsen omkranser 20 procent af kommunen med blandt andet Ebeltoft og meget store sommerhusområder. Derfor er nationalparken i høj grad præget af turisme.

Turismen kan dog også give udfordringer for lokalbefolkningen.

Af en Epinion-analyse i 2022 om befolkningens holdninger til turismen i Aarhusregionen og i Danmark generelt fremgår det, at næsten tre ud af fire af borgerne i Aarhusregionen mener, at turismen i lokalområdet har flere positive end negative konsekvenser og kun to procent finder, at turismen primært har negative konsekvenser (de øvrige respondenter er overvejende neutrale). Dette niveau er meget lig det nationale billede.

I Syddjurs mener 92 procent af de adspurgte respondenter ikke, at turismen skaber problemer, mens otte procent mener, det er tilfældet, men kun i dele af året.

Det er således nærliggende at konkludere, at den store og stigende turisme i Syddjurs, og dermed i nationalparken, har stor betydning for den lokale økonomi, og at der ikke er en væsentlig ubalance i forhold til det levede liv i lokalområdet.

Nationalparken iværksatte i 2015 projektet Nationalparkens Serviceuddannelse og -netværk, der er et forpligtende samarbejde med virksomheder i turismeb Branchen i bred forstand.

Det arbejde er siden da blevet det vigtigste element i nationalparkens realisering af det lovfæstede formål om, at nationalparken skal understøtte det lokale erhvervsliv. Det fælles fokus i samarbejdet med turismeparterne er at

øge servicekvaliteten, da det har stor betydning for oplevelsen af området, og da der samtidig er store erhvervsmæssige perspektiver i at øge kvaliteten i serviceleverancen.

Gennem Nationalparkens Serviceuddannelse for virksomhedernes frontpersonale certificerer nationalparken virksomhederne som partnere.

En certificering giver adgang til Nationalparkens Servicenetværk, som rummer museer, overnatningssteder, sommerhusudlejningsbureauer, outdoorvirksomheder, spisesteder, dagligvarehandel o.a.

På årlige møder samarbejder nationalpark og de certificerede virksomheder om at øge servicekvaliteten og bruge parken som ramme for den gode oplevelse.

Samtidig bidrager det til lokal synlighed af nationalparken med korttavler med partnerlogo, logoklæbere i døre og vinduer samt svajende nationalparkflag hos lokale partnere rundt om i og omkring nationalparken. De certificerede ambassadører for nationalparken møder de besøgende i nationalparken og sørger for godt værtskab. Samtidig bidrager arbejdet med erhvervsnetværket til en følelse af ejerskab til nationalparken i lokalområdet. Endelig tilbyder samarbejdet med virksomhederne en unik mulighed for nationalparken i at inddrage erhvervets unikke kompetencer i at udvikle parken.

Nationalparken samarbejder tæt med VisitAarhus om både serviceuddannelse og -netværk.

Nationalparken har desuden siden driftstart stillet sit logo til rådighed for producenter af fødevarer. Moderne storytelling går ikke nødvendigvis så meget på selve produktet, men i høj grad på at sætte det ind i en kontekst eller associere det med bestemte værdier. Ved at fortælle, hvor produktet kommer fra, kan virksomheden tilføje produktet autensitet. Nationalparken kan dermed få betydning som del af virksomhedernes storytelling på grund af de stærke associationer, som mange mennesker forbinder med en nationalpark; natur og kvalitet.

Frivillighed har større og større betydning i det danske samfund – sådan er det også i Syddjurs og i nationalparken, der i stigende grad involverer lokalbefolkningen i drift og udvikling af parken. Gruppen af frivillige påtager sig mange vigtige opgaver. De føler et stort ejerskab til nationalparken, værner om parkens værdier og optræder gerne i rollen som ambassadør over for besøgende.

Nationalparken har inddraget frivillige i udviklingen af nationalparken helt siden 2014 med en gruppe på 40 frivillige ved overgangen i 2018. De frivillige i Nationalparken er organiseret i mindre selvstyrende grupper med et veldefineret ansvarsområde og tilknyttet en person fra sekretariatet, der fungerer som tovholder.

Nationalfonden ser frivillighed som win-win i forhold til både parken, lokalsamfundet og de frivillige. Derfor er det også en prioritering at skabe gode forhold for de frivillige og tilbyde meningsfulde arbejdsopgaver med rum for medindflydelse samt at prioritere socialt samvær.

Syddjurs Kommune har også opmærksomhed på frivillighed blandt andet i et samarbejde med VisitAarhus om et tiltag, kaldet Frivillig ReThinker, der går ud på at opbygge et netværk af lokale frivillige for at bygge bro mellem frivillige og aktører, der har brug for frivillige hænder til arrangementer rundt om i kommunen.

Nationalparken har ikke i den forbindelse mærket dalende interesse fra de frivillige, men er naturligvis alligevel opmærksom på at fastholde frivillige og samtidig sikre fortsat tilstrømning af nye frivillige. Det er vigtigt for nationalparken at ramme det antal frivillige, der er personale til at understøtte, og som der er relevante opgaver til.

INDSATSOMRÅDE 12

UDVIKLING AF TURISME OG ERHVERV

Turismeerhvervet er et stort erhverv i og omkring nationalparken, og Nationalparken har med et indsatsområde i Nationalparkplan 2018-24 om fortsat udvikling af turisme og erhverv ønsket at styrke netop dette erhverv, men også andre, relaterede erhverv, i samarbejde med lokalområdets virksomheder.

Iværksatte tiltag og resultater

Indsatsområdet for udvikling af turisme og erhverv er i indsatskemaet beskrevet i en række mål, som bestyrelsen har prioriteret på kort, mellemlang og lang sigt. I det følgende gennemgås vores tiltag og resultater for disse mål, hvorefter der følger en samlet evaluering af indsatsen og en anbefaling til kommende planperiode.

Mål 12.1. Turismedformidling inden for rammerne af en samlet fortælling

- Der henvises i det hele til mål 10.8.

Mål 12.2. Understøtte turismeerhvervet i nationalparken. Kompetenceudvikling i virksomheder med frontpersonale (Nationalparkens Serviceuddannelse)

- Nationalparken har i perioden 2017-2022 fortsat sit arbejde med Nationalparkens serviceuddannelse og -netværk. I det projekt tilbyder nationalparken lokale turismevirksomheder tre dages kompetenceudvikling. Alle deltagende virksomhederne skal have frontpersonale, der møder de besøgende i nationalparken, og uddannelsesforløbet har fokus på kendskab til og forståelse af nationalparkens istidslandskab, den særlige og sjældne natur, lokal kulturhistorie, mulighed og regler for friluftsliv – og hvordan man er en god nationalparkvært. Denne certificering som partner med nationalparken giver adgang til Nationalparkens Servicenetværk. Der er gennemsnitligt 13 virksomheder årligt, der hen over perioden 2017-2022 er blevet certificeret partnere med nationalparken, jf. skemaet nedenfor.
- For at sikre kvaliteten af Nationalparkens Serviceuddannelse lod Nationalparken i 2020 Epinion foretage en undersøgelse blandt certificerede virksomheder for at evaluere, om der skulle foretages justeringer af uddannelsen. I rapporten fremgår følgende af konklusionen: *”Stor ros til Serviceuddannelsen. På tværs beskriver partnervirksomhederne de tre dages uddannelse i meget positive vendinger. Flere erkender også at være blevet positivt overraskede over den kvalitet og viden, man har fået, og især hvordan de efterfølgende oplever at have kunnet bruge den viden i deres daglige arbejde, herunder med at servicere gæster og besøgende i området.”*

Antal af Certificerede partnere	
2017	Certificering af 10 nye partnere
2018	Certificering af 15 nye partnere
2022	Certificering af 4 nye partnere
2019	Certificering af 21 nye partnere
2020	Certificering af 14 nye partnere
2021	Certificering af 15 nye partnere
2022	Certificering af 4 nye partnere

Mål 12.3. Understøtte turismeerhvervet.

Facilitere netværk af nationalparkambassadører (Nationalparkens Servicenetværk)

- Nationalparkens Servicenetværk er vokset med en nettotilgang på 66 certificerede partnervirksomheder til samlet 106 lokale turismevirksomheder i 2022 mod 40 virksomheder ved overgangen til 2016. Det nuværende antal partnervirksomheder afspejler tilgangen af virksomheder, der lader sig certificere som partnere, minus virksomheder, der lukker, fusionerer eller flytter. Netværket repræsenterer samlet over 600 lokale arbejdspladser (2022).

Her følger en oversigt over netværksmøder og -aktiviteter fra 2017-2022 (dog undtaget særlige aktiviteter for virksomheder, der sælger kommercielle naturoplevelser og outdooraktiviteter):

- Møde om pakketering af oplevelsesprodukter (Molskroen Strandhotel, 21/2 2017, 41 deltagere)
- Møde med kickoff til højsæsonen (Fregatten Jylland, 7/6 2017, ca. 50 deltagere)
- Møde om nye kommunikationsmuligheder for netværket (Blushøj Camping, 2/11 2017, 26 deltagere)
- Møde om værdiansættelse og forretningsudvikling for produkter og ydelser i en nationalpark (Egens Overgaard, 23/1 2018, 40 deltagere)
- Møde med kickoff til højsæsonen (Motel Ebeltoft, 6/6 2018, 54 deltagere)
- Møde om netværksbaseret ekstern kommunikation (Kaløvig Center, 5/12 2018, 32 deltagere)
- Møde med kickoff til højsæsonen (Fregatten Jylland, 27/5 2019, 53 deltagere)
- Internatmøde hos Molslaboratoriet under Naturhistorisk Museum i Aarhus om natur, biodiversitet og bæredygtighed (Molslaboratoriet 23-24/9 2019, 48 deltagere)
- Møde med idégenerering med nationalparken som en bæredygtig destination for turisme (Røndegaard, 19/2 2020, 58 deltagere)
- Møde med kickoff til højsæsonen samt orientering om naturnationalparker og naturplejedyr (Danmarks Jægerforbund, 1/6 2021, 62 deltagere)
- Workshop om Besøgscenter Nationalpark Mols Bjerge, tematisk vandretur i oldtiden og gruppearbejde om ansvarlig turisme (Kalø Økologisk Landbrugsskole, 21/11 2021, 57 deltagere)
- Faglig konference ”Sammen om ansvarlig turisme” med deltagere af partnervirksomhederne og tilmeldte deltagere fra andre dele af landet (Fuglsøcentret, 2021, 80 deltagere)
- Møde om ansvarlig turisme og grønne certificeringer (Kaløvig Center, 14/3 2022, 24 deltagere)
- Møde med kickoff til højsæsonen samt orientering om naturnationalparker, store græssere og rewilding (Molslaboratoriet, 24/5 2022, 51 deltagere)
- Møde om markedsføring med fokus på emotionelle kundetyper (2022, 52 deltagere)
- Tilbud om at tage fagmodulet ”Oplevelser med værdi for kunden og virksomheden” (gratis) på Akademiud-

dannelsen i Oplevelsesøkonomi. Uddannelsen giver 10 ECTS-point og blev udbudt i samarbejde med DANIA Erhverv og Business Djursland (2022, 6 deltagere)

- For at sikre kvaliteten af arbejdet med Nationalparkens Servicenetværk lod nationalparken i 2020 Epinion foretage en undersøgelse blandt de certificerede virksomheder for at evaluere, om der skulle foretages justeringer i måden at facilitere netværket. I rapporten fremgår følgende blandt andet af konklusionen: *”Et solidt erhvervsnetværk, der har betydning for området. Servicenetværket beskrives overordnet som et stærkt erhvervsnetværk, der varetages professionelt. Det betyder noget, at der er et organ, der løfter opgaven med at samle områdets aktører, og det er ”blevet en størrelse, man henviser til”. Der synes at være lagt den rigtige strategi i at lade netværket og samarbejdet ’vokse op nedefra’, og der er skabt et godt og fælles fundament, hvor man oplever fortsat at være på vej og hvor Nationalparken på den helt rigtige måde understøtter synergi og støtter op om en udvikling frem for at diktere en retning. Det understreges også, at det netop er vigtigt hele tiden at udvikle og forny sig, og målt på tilfredshed og anbefalingsvillighed er der fortsat et uudnyttet potentiale.”*

Mål 12.4. Understøtte turismeerhvervet i nationalparken. Synliggøre ambassadører via nationalparken (og visa versa)

- Nationalparken understøtter sine certificerede partnervirksomheder i at bruge nationalparken i deres markedsføring, herunder i deres værtsskab for besøgende. Det kan hjælpe turismevirksomheder at læne sig op ad et internationalt brand, som nationalparker er, og samtidig bidrage de lokale virksomheder til at synliggøre nationalparken.

Her følger en oversigt over tilbud og andre tiltag vedrørende synlighed i perioden 2017-2022 (dog undtaget særlige aktiviteter for virksomheder, der sælger kommercielle naturoplevelser og outdoor):

- Nationalparkens partnerlogo er til rådighed for certificerede partnere, der i udbredt grad anvender partnerlogoet eksempelvis på deres hjemmesider, i annoncering, i brochurer og på arbejdstøj.
- Partnerklæbere med partnerlogo til døre og vinduer m.v. Udbredt anvendelse af partnerne.
- Korttavle til ophæng ude eller inde med Nationalpark Mols Bjerge indtegnet, stier, attraktioner, partnerlogo og en markering på kortet af virksomhedens placering med teksten: ”Her står du”. Korttavlerne blev i 2020 restaureret (hos eksisterende partnere) med et opdateret

12. Udvikling af turisme og erhverv		
Indsatsens formål	At bidrage til at styrke erhvervsliv og turismeudvikling i Nationalparken gennem et engagerende samarbejde med lokalområdets virksomheder	
Beskrivelse af indsatsen	Nationalparken skal som rammefortælling binde nationalparkområdet sammen med henblik på at tiltrække gæster til området og understøtte lokale virksomheder blandt andet i salg af lokalt producerede produkter.	
Indsatsens elementer og projekter	Mål på kort sigt	Mål på mellemlang og lang sigt
Mål 12.1. Turismeformidling om Nationalparken i egne og eksterne medier	<ul style="list-style-type: none"> Nationalparken skal i slutningen af planperioden formidle parken og dens oplevelser inden for rammerne af en samlet fortælling 	
Mål 12.2. Understøtte turismeerhvervet i Nationalparken - Kompetenceudvikling i virksomheder med frontpersonale (Nationalparkens Serviceuddannelse)	<ul style="list-style-type: none"> At uddanne gennemsnitligt fem nye virksomheder om året i planperiodens seks år 	<ul style="list-style-type: none"> Fortsættes i kommende planperiode med at uddanne nye virksomheders personale
Mål 12.3. Understøtte turismeerhvervet i Nationalparken - Facilitere netværk af nationalparkambassadører (Nationalparkens Servicenetværk)	<ul style="list-style-type: none"> Netværket øges årligt med nye certificerede virksomheder til ca. 65 virksomheder i slutningen af planperioden 	<ul style="list-style-type: none"> Fortsættes i kommende planperiode med uddannelse af nyt personale i allerede certificerede virksomheder
Mål 12.4. Understøtte turismeerhvervet i Nationalparken - Synliggøre ambassadører via Nationalparken (og visa versa)	<ul style="list-style-type: none"> At understøtte Nationalparkens Servicenetværk i at bruge Nationalparken i sin markedsføring, hvilket samtidig bidrager til at synliggøre nationalparkområdet 	<ul style="list-style-type: none"> Fortsættes og udbygges i kommende planperiode
Mål 12.5. Nationalparken som et stærkt brand i Danmark - Merchandise	<ul style="list-style-type: none"> At færdigudvikle en model for salg af merchandise via Nationalparkens Servicenetværk og at udvikle en forretningsplan for salg i et nyt besøgscenter 	<ul style="list-style-type: none"> Fortsættes og finjusteres i kommende planperiode
Mål 12.6. Nationalparken som et stærkt brand i Danmark - Nationalparkprodukter og Nationalparkstøttede produkter	<ul style="list-style-type: none"> At understøtte lokale virksomheder i aktivt at bruge Nationalparken i markedsføring af produkter, således at der i sidste halvdel af planperiode er flere nationalparkprodukter skabt af samarbejdspartnere 	
Mål 12.7. Nationalparken på Spisekortet - Understøtte lokale fødevarerproducenter, spisesteder og distributører af fødevarer samt Landbo- og gastroturisme	<ul style="list-style-type: none"> At understøtte lokale producenter, spisesteder og distributører i at udvikle nye fødevarer og bruge Nationalparken i markedsføringen. Nationalparken skal i slutningen af planperioden være synlig på et eller flere spisesteders menukort. 	<ul style="list-style-type: none"> Fortsættes og udbygges i kommende planperiode
Mål 12.8. Nationalparken som centrum for kreativ virksomhedsudvikling. Konferencer og teambuilding	<ul style="list-style-type: none"> At medvirke til at gøre Nationalparkområdet til et naturligt centrum for kreativ virksomhedsudvikling ved at understøtte blandt andet konferencестeder og teambuilding-virksomheder 	<ul style="list-style-type: none"> Fortsættes og udbygges i kommende planperiode
Mål 12.9. Nationalparken som katalysator for erhvervsudvikling	I samarbejde med lokalområdet at undersøge mulighederne for at understøtte nye brancher, som Nationalparken hidtil ikke har arbejdet med.	Fortsættes i kommende planperiode

Mål opfyldt Mål delvist opfyldt

og moderniseret kort. Der hænger 46 korttavler hos partnere i nationalparken (2022).

- Nationalparkflag. Der vejrer i dag nationalparkflag hos 24 partnere i nationalparken.
- Selvbetjeningsadgang til et eksternt lager med bl.a. nationalparkkortfoldere på tre sprog, som partnervirksomhederne selv kan hente. Udbredt hos partnere.
- Udarbejdelse af brochure om netværket til nuværende og kommende partnere med en beskrivelse af visionen og rammen for samarbejdet, udviklingen i samarbejdet og en beskrivelse af partnerfordele (udarbejdet i 2017, revideret i 2020).
- Delepakke med udstillingstelt og messebord med partnerlogo o.a., som partnerne kan booke og låne med sig til møder og messer, hvor de gerne vil formidle de stedbundne kvaliteter, deres virksomhed repræsenterer (2018). Delepakken er senere udvidet med Virtuel Reality-briller og fem dronefilm om Nationalparken (2019). Mindre benyttelse af delepakken.
- Tilknnytning af en følgegruppe til netværket for at sikre fortsat udvikling og synliggørelse, herunder repræsentanter for Syddjurs Kommune for at sikre kendskab og samarbejde kommune og netværk imellem samt Erhvervsakademi Aarhus, der bruger netværket som undervisningscase og i 2019 som case på The 28th Nordic Symposium on Tourism and Hospitality Research på Roskilde Universitet med indlægget "How to stay local when going global iside the National Park".
- Partnercertifikater i certificeret bæredygtigt træ til ophæng i partnervirksomheder (2020). Udbredt anvendelse.

Mål 12.5. Nationalparken som et stærkt

brand i Danmark - Merchandise:

- Det har vist sig udfordrende at sælge merchandise via partnere i servicenetværket. Et testprojekt i 2014-15 med tre produkter (t-shirts, tasker/muleposer og postkort) viste, at mange partnervirksomheder ikke ønskede eller var gearede til salg af de tre produkter. Samtidig var der et uforholdsvis stort tidsforbrug i nationalparkens sekretariat i forhold til økonomien i det samlede salg. Hertil kommer, at BTC-salg ikke er muligt, da Besøgscenter Nationalpark Mols Bjerger endnu ikke er etableret. Stratgien blev herefter at udvikle nogle bæredygtige kvalitetsprodukter, så de er klar til salg i det kommende besøgscenter. Efter en intern proces med udvælgelse af markfirbenet som nationalparkens signaturdyr, er vi påbegyndt opbygningen af en serie med børneprodukter. Produkterne prissættes på kommercielle vilkår, således

at de kan sælges via partnere i Servicenetværket samt lokale specialbutikker. Udviklede produkter:

- Vandreguide til Mols Bjerger-stien (fra 2020). 3.332 solgte bøger / 373.184 kr. i omsætning, ekskl. moms (frem til ultimo 2022)
  - Kunstbogen "Nationalpark Mols Bjerger – Danske Kunstnere for Natur og Miljø" (2022). 184 solgte bøger / 20.608 kr. i omsætning, ekskl. moms (frem til ultimo 2022)
  - Steder – Nationalpark Mols Bjerger af Gösta Knudsen (udkommer i 2023)
  - Børnebogen "Da Albert blev væk" (udkommer i 2023)
  - Billedlotteri med markfirbenet Albert og hans venner (sælges fra 2023)
  - Et tøjdyr – Markfirbenet Albert (forventes færdiggjort i 2023)
- De udviklede produkter sælges i dag via lokale partner-virksomheder og i boghandlere.

Mål 12.6. Nationalparken som et stærkt brand i Danmark. Nationalparkprodukter og nationalparkstøttede produkter

- Som led i at understøtte lokalsamfundet, herunder det lokale erhvervsliv, tillader nationalparken efter ansøgning lokale virksomheder at bruge nationalparkens logo. I vurderingen af ansøgninger lægges vægt på, at produktet har geografisk tilknytning til nationalparken og ikke strider mod nationalparkens formål. Bestyrelsen ønsker desuden at understøtte ydelser og produkter af høj kvalitet. En række lokale virksomheder har fået tilladelse til at anvende nationalparkens partnerlogo, hvorpå der står "Produkt fra Nationalparken":
- Gin Heroes. Produceret på enebær plukket i Mols Bjerger efter tilladelse fra privat lodsejer (logotilladelse 2017)
- Øer Gedeost og Is. Produceret på gedemælk fra økologisk bedrift i nationalparken (logotilladelser 2017 og 2019)
- Fersk kød og pølser fra historiske husdyrracer, der kommer fra arkegården Holmegaard i nationalparken (logotilladelse 2017)
- Kødprodukter fra naturplejedyr. Produceret på Skovkvæg, der græsser i Mols Bjerger (logotilladelse i 2015)
- Mols Bjerger Dram. Produceret på lokale urter plukket efter tilladelse fra offentlig lodsejer (logotilladelse i 2017)
- Helges økologisk frugt og grønt produceret i nationalparken (logotilladelse i 2016)

- Mols Vand fra lokal boring (logotilladelse i 2017)
- Honning fra private biavlere, der ikke har bistader tæt på naturområder med vilde bier (løbende logotilladelser).
- Får, fårekød, skind og uld fra virksomheden Fra Fåret. Produceret på dyr, der laver naturpleje på private og offentlige arealer (logotilladelse i 2022).
- Kødprodukter fra husdyrhold, frugt og grønt fra Kalø Økologisk Landbrugsskole i nationalparken (logotilladelse i 2020).
- Økologisk Orangemyrevodka. Produceret på orangemyrer i Mols Bjerge indsamlet efter tilladelse fra privat lodsejer (logotilladelse i 2018).
- Kødprodukter fra Mols Bjerge Hereford. Produceret på dyr, der græsser i Mols Bjerge (logotilladelse i 2022). Denne brug af nationalparkens logo til produkter har betydet, at næsten hvert andet menneske i nærområdet til nationalparken forbinder nationalparken med lokale fødevarer. Det viste en Epinionsundersøgelse (2017), der blev igangsat af de daværende fire danske nationalparker. Landsgennemsnittet for de fire nationalparker, Mols Bjerge inkluderet, var ca. en fjerdedel.
- 106 partnervirksomhederne i Nationalparkens Servicenetværk anvender i dag Nationalparkens partnerlogo i forbindelse med deres virksomhed og salg af deres produkter og ydelser.
- Nationalparken har givet økonomisk støtte til en række produkter, der i dag forhandles kommercielt og bærer nationalparkens logo:
  - Bogen "100 hemmelige steder i Nationalpark Mols Bjerge" af Kari Baklund (2019).
  - Bogen "Tang som hverdagsmad" skrevet af Lilli Gruwier (2020).

Mål 12.7. Nationalparken på spisekortet. Understøtte lokale fødevarerproducenter, spisesteder og distributører af fødevarer samt landbo- og gastroturisme

- Research og interviews i 2019 hos lokale spisesteder for at få input og viden til projektet Nationalparken på spisekortet. Undersøgelsen viste blandt andet, at branchen er præget af mangel på personale og dermed tid. Det giver udfordringer i forhold til fælles projekter. Derfor blev der arbejdet videre med at finde et bredt koncept, der ikke er en tidsrøver for deltagende virksomheder. Således introducerede nationalparken i 2020 BAG to Nature, der er et to go-koncept. Idéen med BAG to

Nature er at gøre det lettere at medbringe to go-mad i naturen, tilbyde deltagende virksomheder en mulighed for mersalg og sambranding med nationalparken og desuden at optrykke kodeks for god opførsel i naturen på posens bagside. BAG to Nature blev udleveret til ca. 10 virksomheder, og der er blevet anvendt ca. 6.000 BAG to Natur-poser hos lokale virksomheder frem til 2022.

- Mikrostøtte efter ansøgning til virksomheder, der producerer og sælger lokale fødevarer:
  - Udvikling af chokolader med spiseligt tryk af nationalparklogo (Egens Overgaard, 2017).
  - Kortfilm og et vægtæppe om dansk skovkvæg for at understøtte fortællingen om naturpleje i Mols Bjerge (Meny, 2017).
  - Emballage med fortællingen om orangemyrer i Mols Bjerge til Orangemyre Vodka (2018).
  - Deltagelse i og støtte til outdoor-eventen Bålfestival hos Karpenhøj Naturcenter med lokale fødevareroplevelser tilberedt over bål (2017-2019).

Mål 12.8. Nationalparken som centrum for kreativ virksomhedsudvikling – Konferencer og teambuilding

- Dette projekt skal efter planen gennemføres i 2022. Indtil videre har nationalparken i 2017 og 2018 deltaget i projekter "Bleisure – Business og Leisure" på Djursland i samarbejde med daværende Destination Djursland og flere lokale virksomheder, herunder fra Nationalparkens Servicenetværk. Det har givet erfaringer, der kan bringes videre ind i projektet.

Mål 12.9. Nationalparken som katalysator for Nationalparken

- Der har i dansk turisme været stigende fokus på outdooroplevelser. Nationalparken blev frontløber på området med et fælles projekt med Dansk Kyst- og Naturturisme i 2017-2018, kaldet "Et outdoorcenter i dansk perspektiv". Siden da er arbejdet med at understøtte netop det erhverv fortsat, jf. mål 8.14.
- Støttet projektet Bæredygtig kystkultur med 25.000 kr. til et forprojekt, bl.a. for at skabe erhvervsudvikling langs kysterne på Djursland.

EVALUERING AF INDSATSOMRÅDE 12

Det vurderes om indsatsområde 12, at nationalparken under henvisning til de gennemførte aktiviteter i indsatsperioden klart er i mål med 12.1-12.4, 12.6 og 12.9. Der er desuden god mulighed for at komme i mål med 12.8 i 2023, hvor det er planlagt at arbejde med netop det projekt. Det vurderes endvidere, at nationalparken er delvist i mål med 12.7, idet de iværksatte initiativer ikke helt har haft den ønskede styrke. Endelig er nationalparken ikke i mål med 12.5, der vil kræve fortsat fokus i den kommende planperiode frem mod etablering af Besøgscenter Nationalpark Mols Bjerge.

Det anbefales til næste planperiode, at der arbejdes videre med en styrkelse af Nationalparkens Servicenetværk, herunder Nationalparkens Serviceuddannelse, og fortsat synlighed af samarbejdet med de certificerede partnervirksomheder. Dette arbejde er og bør fortsat være krumtappen i erhvervsudviklingsarbejdet i nationalparken, idet det understøtter det lokale erhvervsliv og samtidig giver nationalparken synlighed, trofaste ambassadører, lokalt ejerskab til nationalparken og bidrager til nationalparkens udviklingsarbejde inden for flere områder.

Det anbefales desuden, at der i kommende planperiode er fokus på projekter, der har sammenhæng med det planlagte besøgscenter. Således er der fortsat behov for en forretningsplan for salg af merchandise i centret og i lokalområdet i øvrigt. Det vil desuden have stor betydning, at nationalparken har et tæt samarbejde med de lokale virksomheder, der sælger naturoplevelser og outdooraktiviteter. Det vil dels sikre, at besøgende i nationalparken kan få oplevelser i naturen – uanset nationalparkens til enhver tid gældende ressourcer – dels at der er vigtigt samarbejde med virksomhederne om god opførsel i naturen, og dels at nationalparken derved understøtter det lokale erhvervsliv.

INDSATSOMRÅDE 13

INDDRAGELSE AF LOKALSAMFUNDET OG FRIVILLIGE

Nationalparken har med et indsatsområde i Nationalparkplan 2018-24 ønsket at udbygge og intensivere sit arbejde med frivillige. Baggrunden for dette ønske om målrettet at inddrage frivillige, lokale borgere i arbejdet med at udvikle nationalparken er, at nationalparken uden de frivillige ikke vil være i stand til at løfte samme mængde opgaver med de ressourcer, der er til rådighed i nationalparken. Samtidig giver arbejdet med frivillighed et større lokalt kendskab til nationalparken og sikrer større ejerskab i lokalbefolkningen.

Iværksatte tiltag og resultater

Indsatsområdet for inddragelse af lokalområdet og frivillige er i indsatskemaet beskrevet i en række mål, som bestyrelsen har prioriteret på kort, mellemlang og lang sigt. I det følgende gennemgås vores tiltag og resultater for disse mål, hvorefter der følger en samlet evaluering af indsatsen og en anbefaling til kommende planperiode.

Mål 13.1. Efteruddannelse af frivillige til formidling og andre opgaver

- Der var ved overgangen til den nye nationalparkplan 2018-24 ca. 40 frivillige. Frem til i dag er gruppen af frivillige fordoblet til ca. 80 frivillige i 2022.
- Afholdelse af årlige frivilligkurser på 25 timer pr. person for ca. 40 nye frivillige. Her er de blevet introduceret de til lovgivningen om nationalparker samt organisationens opbygning og økonomi. Hertil kommer førstehjælpskursus, legende læring om formidling og personlig performance samt en introduktion til frivilligarbejdet. Ud over en forøgelse af antallet af frivillige har nationalparken fået seks års mere erfaring med at drive frivillighed. Det har betydet, at gruppen af frivillige i endnu større omfang end tidligere løser opgaver i regi af nationalparken. Et overblik over nogle af de opgaver, de frivillige har løst i planperioden:
  - Stigruppen har identificeret egnet tracé på henholdsvis private og offentlige arealer til Mols Bjerge-stien og opmærket hele stien ved at opsætte pæle og påsætte skilte. Mols Bjerge-stien har en længde på ca. 80 km², opdelt i fire dagsetaper. Stien er certificeret som

Leading Quality Trail af European Ramblers Association som den anden sti i Danmark efter Gendarmstien i Sønderjylland.

- Stigruppen har opmærket yderligere fire stier på samlet 22 kilometer i Mols Bjerge-fredningen. Stierne er certificeret af Dansk Vandrelaug.
- Stigruppen har etableret to nye stier i Mols Bjerge. Den ene op til et udsigtspunkt, hvor der med de frivilliges hjælp er opsat borde- og bænkesæt, og den anden ned gennem en kløft. De to stier er sammenlagt ca. 3 kilometer lange.
- Frivillige i Nationalparkens Skovhjelperordning har vedligeholdt 10 stier med en samlet længde på ca. 30 kilometer i hele planperioden. Skovhjelperne er voksne udviklingshæmmede og andre borgere med udfordringer i livet, der kan få en hverdag med meningsfulde, tilpassede opgaver. De får udfordringer og muligheder i naturen – under trygge rammer. Målet er at give skovhjelperne fremgang, sejre og et øget selvværd og livskvalitet.
- Gruppen af guider har på 40 sejlture formidlet over for betalende gæster på veteranskibet Skødshoved
- Gruppen af guider har udbudt og formidlet over for betalende gæster på 20 hverdagsvandringer med samlet 208 deltagere
- Gruppen af guider har givet 43 offentlige rundvisninger på Jagtslottet og i Besøgscenter Karlsladen med i samlet 750 betalende deltagere.
- Eventgruppen har støttet nationalparkguiderne med sommerformidlingen i årene 2018-22 ved at stå på standene, mens nationalparkguiderne gav guidede ture i lokalområdet. De har skønsmæssigt haft 80-100 tretimers vagter årligt.
- Gruppen af guider har givet betalende gæster ca. 100 guidede ture i Mols Bjerge, Ebeltoft By og Egil Fishers Ferieby med et samlet deltagerantal på over 2.200 personer.
- Shelter- og mandagsgruppen har i perioden holdt tilsyn med offentlige sheltere og udført mindre konstruktionsarbejder som bygning af otte nye brændeskure på shelterpladserne, etablering af mindre broer og trapper på vanskelig passager på stier og over vand.
- Biodiversitetsgruppen med 11 højt kvalificerede naturkyndige er etableret 2019 og laver eftersøgninger, kortlægninger og bestandsovervågninger af særlige og

truede arter under Nationalparkens Top 20-projekt, der er beskrevet i Mål 2.9.

- Gyvelgruppen har 8 medlemmer og udfører manuel, skånsom og differentieret naturpleje på arealer med bestande af særlige og truede arter, især opret kobjælde, blå anemone, vår-ærenpris og kantet kohvede samt mariehøneedderkop.
- Kaløgruppen med syv medlemmer har opsyn med landskab og borgruin på Kaløhalvøen, hvor de samler skrald, indberetter uregelmæssigheder og udfører selektiv naturpleje med beskyttelse af de mange lægeplante-relikter omkring borgruinen efter en plejeplan udarbejdet af nationalparken i samarbejde med lodsejer Naturstyrelsen Kronjylland.
- Tinghulegruppen arbejder med kulturhistorien i Mols Bjerge med særligt fokus på Tinghulen. Gruppen har lavet et stiforløb og arbejder på både infotavler og folder.
- Etablering af hyggerum til de frivillige i forbindelse med et eksternt lager med redskaber til at løse forskellige opgaver. Der stilles arbejdsværktøjer til rådighed for de frivillige, ligesom de får profiltøj, så de er synlige, når de er ude for at løse deres opgaver.
- Afholdelse af sociale arrangementer med frivillige:
  - En faglig ekskursion af en eller to dages varighed hvert år med besøg i en af de andre nationalparker, en naturpark eller andre relevante steder.
  - Årlige julemøder med en gennemgang af årets arbejder, oprettelse af nye arbejdsgrupper og tilretning af eksisterende grupper. Deltagerantallet har været stigende fra ca. 30 frivillige i 2018 til 55 frivillige i 2022.

Mål 13.2. Efteruddannelse af frivillige, så de kan påtage sig opgaver inden for naturpleje, naturgenopretning og monitorering

- Biodiversitetsgruppen klædt på til registreringer af særlige og truede svampe på to heldagskurser i henholdsvis 2019 og 2020 med førende dansk svampeekspert og med fokus på vokshatte og overdrevsvampe samt poresvampe knyttet til dødt ved i skov. Biodiversitetsgruppen efteruddannes i øvrigt ved sidemandsoplæring i for eksempel sphagnumsvampe og vegetative storer og græsser, da gruppen rummer store specialkompetencer.
- Gyvelgruppen har været på mange ture med en fagbotaniker, som gradvist har øget gruppens

kompetencer i plantekendskab i forhold til at fjerne uønsket opvækst og skåne sjældne planter.

- Dyssegruppen har siden 2018 haft tæt samarbejde med arkæolog og specialist i yngre stenalder, Niels H Andersen fra Moesgaard Museum, i forhold til tolkning af dysser, jættestuer, skålgruber og brændt flint. De har endvidere været på guidet undervisningsbesøg på Moesgaard Museum, på dysseekskursion og endelig bistået i undersøgelse af underjordiske anlæg med georadar.
- Kaløgruppen har været på to ekskursioner med botaniker for at få kendskab til Kalø Slotsruins mange lægeplante-relikter i forhold til at lave naturpleje under foreliggende plejeplan. Læs mere i nationalparkens naturrapport nr. 22.

Mål 13.3. Besøgscenter Nationalpark Mols Bjerge. Frivillige i centret.

- Centret endnu ikke er etableret. Således er der helt naturligt ikke arbejdet med frivillighed i den forbindelse.

EVALUERING AF INDSATSOMRÅDE 13

Nationalparken vurderer at være i mål med 13.1 og 13.2 med henvisning til de gennemførte aktiviteter og resultater i indsatsperioden 2017-2022.

Fonden har dels lagt vægt på, at antallet af frivillige er øget til det dobbelte og i dag udgør et stort og meget engageret korps af frivillige, at de frivillige er bedre integrerede i Nationalparkens arbejde med et sekretariat, der er bedre gearede til at arbejde med frivillige. Derfor løser de en forholdsvis større mængde arbejde i overensstemmelse med nationalparkens formål.

Det bemærkes særligt i forbindelse med Besøgscenter Nationalpark Mols Bjerge, at centret endnu ikke er etableret, således at der helt naturligt ikke er arbejdet med frivillighed i den forbindelse. Derfor er nationalparken ikke i mål med 13.3.

Fonden anbefaler til næste planperiode, at arbejdet med frivillighed fortsætter, herunder med at fastholde og udbygge gruppen af frivillige.

13. Inddragelse af lokalsamfundet og frivillige		
Indsatsens formål	<ul style="list-style-type: none"> • At sprede kendskab til og stolthed over Nationalparken gennem involvering af lokale frivillige. • At efteruddanne de frivillige, så de kan påtage sig at fortælle andre om Nationalparken. 	
Beskrivelse af indsatsen	Gennem engagerende aktiviteter og virke at tiltrække frivillige, samt gennem faglig og pædagogisk undervisning at opkvalificere de frivillige til løse opgaver i henhold til Nationalparkens formål.	
Indsatsens elementer og projekter	Mål på kort sigt	Mål på mellemlang og lang sigt
Mål 13.1. Efteruddannelse af frivillige til formidling og andre opgaver	<ul style="list-style-type: none"> • At opbygge et solidt korps af frivillige, der er stort nok til at kunne dække behovet for formidling og andre praktiske opgaver 	<ul style="list-style-type: none"> • At fastholde og udbygge frivilligkorpset.
Mål 13.2. Efteruddannelse af frivillige, så de kan påtage sig opgaver i forbindelse med naturpleje, naturgenopretning og monitorering	<ul style="list-style-type: none"> • At opbygge et solidt korps af frivillige, der har den fornødne viden til at kunne indgå i forskellige naturprojekter • Sikre tilgang af flere frivillige med fokus på naturpleje mm • Motivere og investere i udvikling af kompetencer og egne projekter og presseomtale 	<ul style="list-style-type: none"> • At fastholde og udbygge frivilligkorpset. • De frivillige inspirerer til lignende mobilisering og aktiviteter i andre NP og landsdele
Mål 13.2. Besøgscenter – frivillige i centret	<ul style="list-style-type: none"> • At frivillige forestår kunde-betjening og formidling i og omkring Velkomstcentret 	

■ Mål opfyldt

